

TEADMISED
**HANSA
AJALOOST**

Sisukord

EESSÕNA	1
MIS ON ÕPIRING	2
ALGETAPP	4
Geomorfoloogiline areng ja asustuse kujunemine Läänemere piirkonnas ja Põhja-Euroopas	
HANSA LIIT.	11
Mis on Hansa Liit? Ajalooline ülevaade Hansa Liidu erinevad rollid. Historiograafiline ülevaade	
20. SAJAND	29
Teine maailmasõda Skandinaaviamaades Balti riigid Teises maailmasõjas ja muutused aastatel 1989-1991 Saksamaa ühendamine	
LISA:	
Kasutatud kirjandus	52
Kronoloogia: 1000 aastat Läänemere piirkonnas	60

Käesolev projekt on läbi viidud Euroopa Ühenduse abiga
GRUNDTVIG programmi raames.

Käesoleva projekti sisu ei peegelda tingimata Euroopa
Ühenduse positsiooni ega ei too see kaasa mingit Euroopa
Ühenduse poolset vastutust.

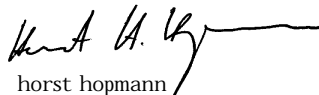
Eessõna

KÄESOLEV VÄLJAANNE on osa märksa laiemast tervikust, mis puudutab täiskasvanute õpetamise meetodeid Läänemeremaades. Kaks aastat kestvasse projekti on kaasatud mitme Läänemeremaa täiskasvanute koolitamisega tegelevaid organisatsioone. Kogu projekt jaguneb nelja ossa. TSL Helsingi koolitusorganisatsiooni ülesandeks jäi Euroopa Liitu ja demokraatiat käsitleva õppematerjali koostamine. Koostööpartneriks oli Avatud Hariduse Liit Eestis.

ESITATAVA MATERJALI EESMÄRGIKS on lisada aktuaalset teavet Euroopa Liidu ja tema ajalooliste juurte kohta. Eesmärgiks ei ole pakkuda “ei” või “jah” –tüüpi valmis vastuseid näiteks eestimaalastele nende arutlusteks Euroopa Liidu liikmeks astumise üle. Püüdsime esitada küsimusi, äratada keskustelu ja mõtetevahetust rühmades ning kannustada just õpiringide tegevust. Samal eesmärgil võib see materjal olla kasutatav mujalgi.

HELSINGI ÕPIRINGI TÖÖ tulemuse on kirjutanud kokku Toni Randla. AHL õpiringi kuulus osavõtjaid üle Eesti ning selle osa materjalist kirjutas kokku Ivar Rüütli. Kahel maal kirjutatud tekstid on viimistletud tervikuks kirjutajate pidevas kontaktis. Eestikeelne materjal erineb inglisekeelsest Eestit käsitlevate osade poolest.

VALMINUD ÕPPEMATERJALI kasutatakse kolmel viisil. Kõigepealt moodustab see osa projekti lõpparuandest ning ilmub siis nii TSL kui ka AHL väljaandena.

horst hopmann
AuL Hamburg

sirje kessa
AHL Viljandi

Käesolevad neli teabevihikut on valminud Euroopa Liidu projekti raames kuue Läänemeremaa seitsme töögrupi koostööna.

TSL
HELSINKI

AHL
ESTONIA

LLES
LITHUANIA

Mis on õping?

KUIDAS ME ÕPIME? Kuidas saab omandada laiemaid teadmisi? Kui me räägime traditsioonilisest õppimisest, siis me sageli mõtleme selle all iseseisvat tööd, mis viib lõpuks saamiseni. Me justkui õpime koolile ja ei omanda teadmisi kogu eluks.

Nii mõistame me õppimist keskkoolis kui ka kõrgkoolis. Seevastu on uurimused tõestanud, et niisuguse õppimise tulemused, mida ka eksamil edukalt esitatakse (eksam aga on sageli pühendatud detailide tundmisele), ununevad kiiresti.

Sellel põhjal teame me kõik, et õppimiseks on palju erinevaid viise. Ühte neist kutsutakse õpingis õppimiseks. Õpingite töökogemus on erinev erinevates Euroopa riikides. Rootsis on õpingites õppimist praktiliselt kasutatud juba terve sajandi jooksul. Uurimused näitavad, et õping pühitseb oma sajandat sünnipäeva 2002. aastal. Õping on olnud Rootsi haridusmaastikul üks populaarsemaid vorme. Värske statistiliste andmete põhjal võime me öelda, et umbes 75% kõikidest Rootsi täiskasvanutest on osalenud vähemalt ühe õpingi töös.

ROOTSI VALITSUS ON juba pikka aega rahaliselt toetanud õpingite tööd, mis on toonud endaga kaasa ka rahalise toetuse määramiseks vajalikud üleriigilised reeglid. Rootsis ei ole vastu võetud spetsiifilist seadust ega ka kehtestatud pedagoogilist printsiipi, mis pakuks ühe kergesti mõistetava mudeli õpperingi defineerimiseks. Aeg-ajalt valitsus, kes Rootsis toetab rahaliselt iga õpperingi tööd, töötab välja reeglistiku, mis sätestab tundide arvu, kui kaua õpperingi koosolek kestab, minimaalse tundide koguarvu igas õpingis, samuti ka õpingite temaatika ja valdkonnad, mida aktsepteeritakse rahalise toetuse määramisel. Piirjooned ringide vahel on samm-sammult muutunud ja tänapäevaseks on jäänud järele vähe regulatiivseid dokumente, mis piiritlevad õpingite tegevust. Õpingid saavad rahalist toetust, sest nende põhilisi omadusi peetakse väga väärtuslikeks nii üksikisikule kui ka kogu ühiskonnale tervikuna.

Õpingi iseloomustavateks põhitunnusteks on asjaolud, et grupp inimesi omal vabal tahtel tuleb kokku, et õppida kindla raamprogrammi alusel, kus inimestel on võimalik valida, kuidas ja mil viisil omandada teadmisi omavahel koostööd tehes. Õpingis osalejad planeerivad oma õpinguid, otsivad informatsiooni, moodustavad küsimusi, arutlevad, analüüsivad ja hindavad nende enda poolt soovitud huvipakkuvat objekti. Inimesed, kes aga soovivad pühenduda individuaalsele õppele, võivad sageli leida teisi alternatiivseid võimalusi haridusepõllul.

Oletame, et nüüd on meil grupp täiskasvanuid, kes soovivad saada laialtlevitatavaid teadmisi mingis kindlas valdkonnas ja nad omandavad neid koos. Õpetajal ei ole tarvis hakata õpingi õpetama. Asi on selles, et osavõtjad ise hakkavad aktiivselt otsima teadmisi, kuigi õpetajad on olemas, et juhtida õpingi tööd. Olukord on palju tavalisem niisugustes valdkondades kui võõrkeelte või matemaatika õppimine. On väga oluline, et õpetaja mõistaks, et tema roll täiskasvanute grupis on erinev tema tavapärasest rollist, mida ta mängib oma õpetajaametis. Õpingis tuleb keskenduda ühisele tööle, et leida vastuseid küsimustele, mida grupiliikmed tähtsaks peavad. Eesmärgiks ei ole vastuste andmine küsimustele, mille vastused on õpetajale niigi teada. Osavõtjate küsimustest lähtumine toob endaga kaasa mitte ainult teadmiste suurendamise, vaid arendab ka õpingi liikmete enesekindlust ja iseseisvust.

Arvatakse, et niisugune mitteautoritaarne õppevorm on olnud suure tähtsusega demokraatliku ühiskonna kujunemisel Rootsis.

Saja-aastase Rootsi õpingite ajaloo vältel on rahvalikumised ja muud organisatsioonid saanud omandada vajalikke teadmisi iseseisvalt õppides. Nad ei pidanud sõltuma õpetajatest, et omandada tarvilikke teadmisi.

TÄNAPÄEVAL OSALEB õpingite töös kokku kolm miljonit täiskasvanut (Rootsi seitsmest miljonist täiskasvanust). Isegi kui mõned inimesed osalevad rohkem kui ühe õpingi töös, on see aktiivselt õpingites õppivate inimeste arv muljet avaldav. Igal aastal töötab 350 000 õpingi. Ei oleks võimalik organiseerida kõiki neid õpinge, kui kehtiks nõue, et igas õpingis peaks olema õpetaja. Veelgi enam, õpetaja igas ringis oleks ka majanduslikus mõttes liiga kallis.

Nendes riikides, kes osalesid käesolevas Euroopa Liidu projektis, on tegemist kogemustega, mis erinevad ülalpool kirjeldatust. Õpingi kui ühist õppevormi tuleb lugeda täienduseks teistele vormidele. Euroopa Liit peab vajalikuks teadmiste jagamist õpingist, mis on üks võimalikke viise, kuidas täiskasvanud inimesed saaksid omandada teadmisi.

Peale käesoleva õppematerjali ei ole meil erilist õpikut. Me eeldame, et seda materjali hakatakse kasutama õpiringides. Meie töövihik on paljud küsimused ja faktid esitatud läbisegi. Küsimuste mõte on ärgitada arutelusid ja faktide kasutamist, mida võib leida sellest töövihikust või mida grupi liikmed on üksteisele esitanud.

Küsimuste suur arv teeb mõõdapääsmatuks nende küsimuste valimise, millele grupp hakkab tähelepanu pöörama. Tehke oma valik ja leidke küsimused, mida te peate nii tähtsaks, et nende üle mõtteid vahetada.

KAHTEMATA VÕITE te samuti valida välja need osad töövihikust, mida te tahate lugeda, millist informatsiooni te soovite koguda individuaalselt või väiksemates alagruppides õpperingi kogunemiste vaheajadel. Kogemused näitavad, et on ülitähtis küsitleda inimesi, kes ei kuulu õpigruppi. Mõnikord on niisugune intervjuu ainsaks viisiks, kuidas saada õpiringile vajalikku informatsiooni. Kõige tähtsamad on loomulikult õpiringi liikmed ise. Nende kogemused, intuitsioon, uudishimu ja kiindumus uurimistöösse on aluseks edule ja saavutustele õppetöös.

Õpiring vajab eesistujat, administraatorit või juhti – ükskõik, mis nime me ei kasutaks. See inimene osaleb õppetöös teistega võrdsetel alustel. Juhi ülesanne on hoida ringi koos, olla selle töö halduriks. Juht kannab suuremat vastutust kui teised liikmed selle eest, et grupp töötaks grupina hästi, st. et ta pööraks igale osalejale tähelepanu, julgustaks vaiksamaid aktiivselt osalema diskussioonides ja hoiaks tagasi domineerima kipuvaid liikmeid.

Organisaator, kes vastutab õpiringi töö eest, peaks olema kindel, et õpiringi juht tunneks õpiringi nii ideoloogiliselt kui ka praktiliselt küll. Oleks väga hea, kui juhi ametisse astumisel arutletaks temaga asjaolusid, kuidas täiskasvanud õpivad võrreldes lastega ja noortega, kes oma teadmisi rikastavad. Samaväärselt tähtis on ettevalmistusperioodil vaadelda ka grupidünaamika küsimusi, mis puudutavad kollektiivse töö mõju üksikutele osalejatele (koostöö hakkab toimima veidi hiljem). Tuleb näha ka sotsiaalseid ja psühholoogilisi perspektiive.

On veelgi parem, kui tavalised liikmed saavad võimaluse osaleda ettevalmistustöös, et niisuguse erinevat liiki õppetöö eesmärk oleks veelgi selgem.

KOGEMUSTE PÕHJAL VÕIB öelda, et õpiringis osalejate ideaalseks arvuks oleks 7-10 inimest. Enamus õpiringe töötab 3-20 inimesega. Ringides, kus on ainult mõned liikmed, peab ka teemade arv olema piiritletud. Suurearvuline liikmeskond muudab aga raskemaks iga üksiku liikme aktiivse tegutsemise ja täieliku osalemise arenguprotsessis, mida töö õpiringis endast kujutab. Grupisisene dialoog on olulise tähtsusega.

Keskmine õpiring tuleb kokku osavõtjate vabal ajal, tavaliselt kord nädalas kaheks või kolmeks tunniks. Kohtumiste vahele jäävad päevad on tähtsad, võimaldades aega materjali läbitöötamiseks ja iseseisvaks mõtestamiseks, samuti ka individuaalseks õppimiseks või uurimistööks koos mõne kaaslasega õpperingist.

Mõnikord lisandub õpiringi töökoosolekutele üks või rohkemgi kokkutulekut, mis toimuvad osalejate kodudes enamasti nädalavahetusel. Nii tekib soodus võimalus töötada palju põhjalikumalt jooksvate küsimuste kallal.

KUI KAUA TÖÖTAB ÕPIRING? Sellele küsimusele ei ole kerge vastata. Mõned grupid ei saa rohkem aega kulutada kui on vaja kolme koosoleku läbiviimiseks. Enamik õpiringe arvab, et neil on tarvis läbi viia umbes kümme koosolekut, mis tähendab seda, et õpiring võib töötada mitme kuu jooksul. Me võime tuua näiteid ka õpiringidest, mis on oma uurimisvaldkondi laiendanud sel kombel, et nende tegevus on olnud mõttekas mitmeid aastaid.

Osavõtjatele – st. kogu õpiringile – on osutunud kasulikuks teha oma töös vaheaeg ja pärast seda arutada, KUIDAS õpiringi liikmed töötavad koos – mis on hea ja mis vajab muutmist.

KUNA ÕPIRING ON paljude inimeste jaoks üks suhteliselt uus nähtus, on ääretult vajalik, et osalejad saaksid täiel määral teadmisi sellest, mida õpiring endast kujutab. Sealhulgas tuleks puudutada õpiringis tehtava koostöö tunnusoone. Kui grupil on olnud juba võimalus tutvuda materjaliga, võib ta välja valida teemad, millele peatähelepanu pöörata, seejärel aga koostada esialgne tööplaan. Loomulikult on seda plaani võimalik muuta, kui grupp on juba kogemusi omandanud.

Algetapp

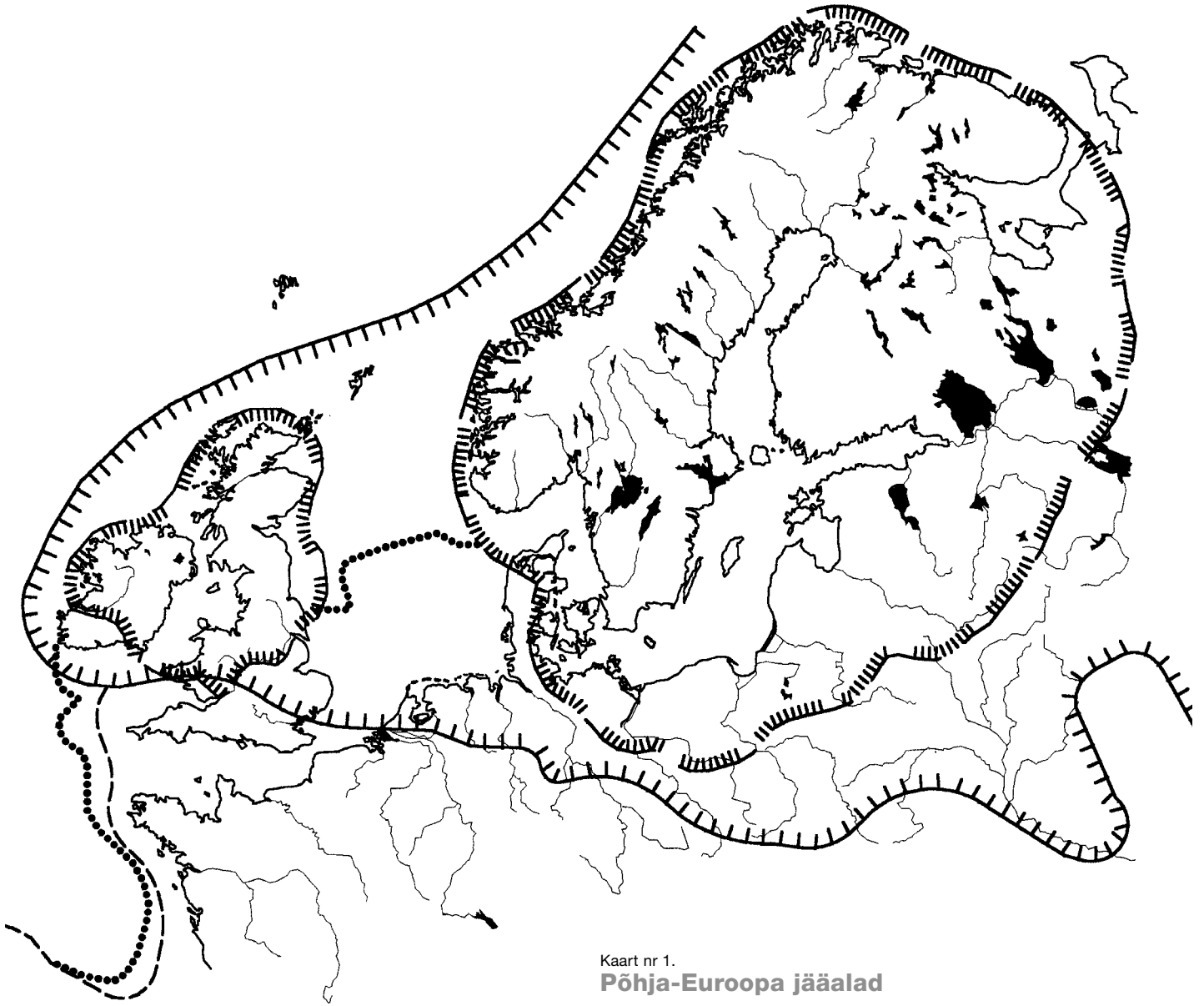
Geomorfoloogiline areng ja asustuse kujunemine Läänemere piirkonnas ja Põhja-Euroopas

TÄNAPÄEVAL MEILE HÄSTI tuttav Põhja-Euroopa maastik koos oma suurte piirkonnas asuvate meredega – Põhjameri ja Läänemeri – kujunes välja tänu kahele pikaajalisele jääajale. Saale jääaeg lõppes umbes 100 000 aastat tagasi ja Visla jääaeg lõppes umbes 12 000 aastat tagasi. Saale jääaja jooksul oli kogu Skandinaavia, Briti saared (välja arvatud üks väike ala Edela-Inglismaal), praegune Põhja-Saksamaa, Poola ja Balti riigid kaetud hiigelsuurte jääliustikega kuni Ukrainani. Need jääliustikud „lükkasid lamedaks“ iidset mäed Skandinaavias ja kandsid liiva, suured ja väikesed kivid, kaljud ja rändrahnud kogu Põhja-Euroopast Kesk-Euroopa põhjapoolsesse ossa, jättes maha suuri liiva- ja kivimasse, et kujundada põhja- ja otsamoreene. Tänu suurtele külmunud vee massidele oli merevee tase umbes 60m madalam kui praegune rannajoon ja Lõuna-Inglismaad ühendas maakitsus Normandiaga.

Kaart nr 1, Põhja-Euroopa jäätumine

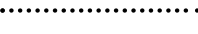
UMBES 120 000 AASTAT TAGASI järgnes jääajale soojem periood ja jää sulas täielikult. Seejärel (umbes 25 000 aastat tagasi) algas uus jääaeg, niinimetatud „Visla jääaeg“ (sest jää jõudis Visla jõeni). Selle jääaja jooksul, mis lõppes umbes 12 000 aastat enne meie ajaarvamist, jagunes Põhja-Euroopa kahte eraldi asetseva jääliustiku piirkonda: väike jääala, kuhu kuulusid Šotimaa, Wales, Põhja-Inglismaa ja kogu Iirimaa, ning suurem ala, kus jää kattis maad tänapäeva Läänemere ümbruskonnas. Jää all olid tänapäeva Norra (orud, fjordid ja mäeahelikud olid jäätunud, ainult kõige kõrgemad mäetipud ulatusid väljapoole jääkatet), Rootsi, Soome, Eesti, Läti ja Leedu, Jüüti poolsaare idapoolne osa, Schleswig-Holsteini (SFV) idaosa, Kirde-Saksamaa, Põhja-Poola ja Ida-Preisimaa. Uued kaljude, kivide ja liivamassid, mis olid järjekordselt „ära uhitud“ Skandinaavias, tõugati jääliustike poolt välja ja asetati siis paigale liivaste ja mägiste otsamoreenidena. Sulaperioodi alguses, mis kestis sadu aastaid, muutsid jääliustikud pidevalt oma asukohta ja maastik, mis oli kaetud põhja- ja otsamoreenidega, omandas meile tänapäeval tuntud künkad ja kingud. Voolav sulavesi kaevas süngid suurtele ja väikestele jõgedele. Selle perioodi jooksul moodustusid ka suurte jääliustike järelejäänud osades lohud, mis täitisid sulavetega ja hiljem muutusid meredeks.

NIISUGUSED ON SELLE künkliku maastiku tekkepõhjused, mis ulatub 180m üle merepinna Jüütimaa idaosas, Taani saartel Läänemeres, idapoolses Schleswig-Holsteinis, ulatudes üle Mecklenburgi ja Pommeri Balti riikideni. Lohud ja jääliustike järelejäänud osad jäid mõnikord sadadeks aastateks puutumatuks ja arenesid osaliselt sügavateks selgeveelisteks järvedeks, näiteks 70m sügav Schaalsee Hamburgi ja Schwerini vahel, kuid kaks jääaega oma hiiglaslike jääliustikega löid ka praeguse Läänemere basseini. Kui jää taganes, voolas sulavesi lõuna poole ja läände, moodustades suure jäätekkelise oru, mis ulatus Weichselist Oderi jõe keskjooksul Spree-Haveli jõe piirkonnani tänase Berliini kohal, Elbe jõeni ja edasi kuni Põhjamereni. Umbes 10 000 aastat enne meie ajaarvamist oli veel ikka nii palju vett jäätunud, et merevee tase oli umbes 60m madalam kui praegu ja selleaegse Põhjameri

Kaart nr 1.

Põhja-Euroopa jääalad

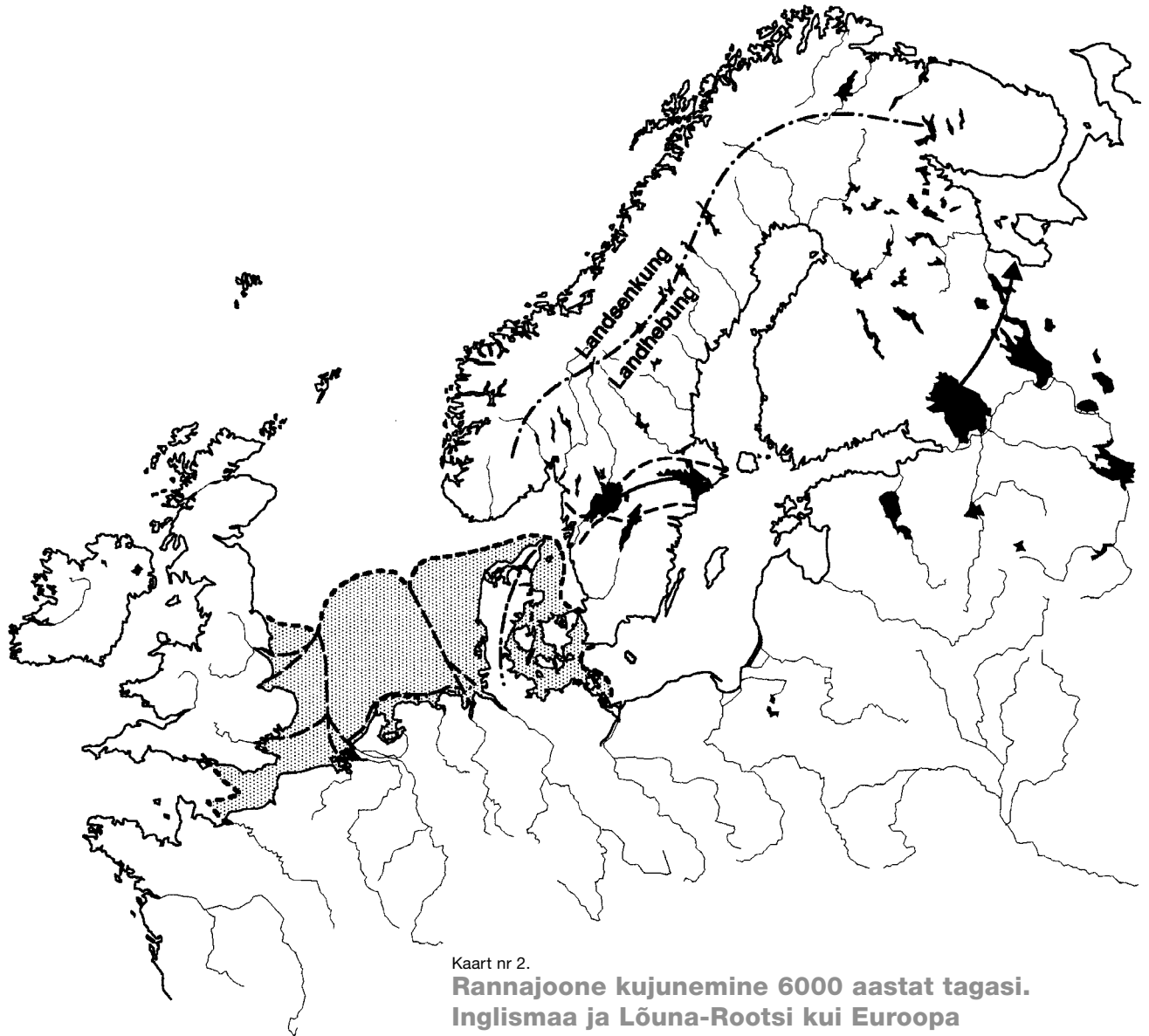
-
 Jääliustike ulatuslikem ala umbes 120 000 aastat tagasi.
-
 Umbkaudne rannajoon 120 000 aastat tagasi.
-
 Hilisema jääaja ulatuslikem ala umbes 12 000 – 15 000 aastat tagasi.
-
 Umbkaudne rannajoon 12 000 aastat tagasi.

rannajoon ulatus Põhja-Inglismaalt Põhja-Jüütimaani. Põhjamere lõunapoolsed ja kesksed osad ning ka La Manche'i väin kujutasid endast maismaad. Algselt oli Thames'i jõgi Rhein'i jõe lisajõgi, mis voolas merre Põhja-Inglismaast ida pool. Kui jää taganes, siis kasutasid taimed, loomad ja inimesed seda maakitsust selleks, et ümber asuda tundrasse, mis kattis Lõuna- ja Kesk-Inglismaa. Mitte varem kui 5000 aastat enne Kr. eraldasid üleujutused Inglismaa Euroopa mandrist.

HIIGELSUURED JÄÄMASSID, mille kõrgus võis olla isegi 1000m, tasandasid paljude sajandite jooksul maapinna Läänemere piirkonnas, kus asuvad praegu Rootsi ja Soome. Kui jää taganes, oli maapind selles piirkonnas ikka veel palju madalamal kui praegu, nii et eksisteerisid katkematud veeteed Läänemerest läänes läbi Kesk-Rootsi tänase Skagerrak'i väinani ja põhjas läbi Ladoga ja Onega järvede Valgesse ja Barentsi merre. Taani saarte Fünen'i ja Seeland'i piirkonnas oli aga maapind isegi kõrgemal. Samal ajal (umbes 8000 aastat tagasi) oli rannajoon tänase kõige madalama 20m tasandil, kusjuures Põhja-Saksamaa ja Lõuna-Rootsi vahel oli maakitsus, mis tähendas, et Lõuna-Rootsi maakonnad SkCne, HĆlland, Blekinge ja SmĆland kuulusid Kesk-Euroopa maismaa külge ja olid eraldatud tänapäeva Kesk-Rootsist suure veelaga. Selleaegne Läänemeri oli ühendatud ookeaniga, mis muutis Läänemere soolasemaks kui tänapäeval. *Kaart nr. 2*

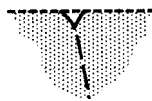
ESIALGU VIIS MAISMAASILD Lõuna-Rootsi ning taimed, loomad ja esimesed inimesed kasutasid seda „silda“ taganeva jää järel liikumiseks. Lõuna-Rootsis on leitud tõendusmaterjale selle kohta, et esimesed inimelu jäljed kuuluvad aega 5000 aastat enne meie ajaarvamist, vanimad leiud Schleswig-Holsteinis on umbes 7500 aastat vanad. Pärast suurte jäämasside sulamist hakkas maapind Läänemere ääres aeglaselt tõusma. See protsess jätkub, eriti Soome lahe põhjaosas, kus isegi viimase saja aasta jooksul tõusis maa rohkem kui üks meeter. Maapinna tõusu tõttu katkes veeteed tänase Stockholmi ja Göteborg'ist põhja pool asuva piirkonna vahel. Sellest kunagisest meresid ühendavast veeteest on jäänud alles vaid suured järved alates Väner'ist läbi Vättern'i kuni Mälaren'ini. Tänapäeval võib ikka veel ära tunda algset rannajoont Väner'ist lõuna pool ja siin võib leida soolase vee rannakarpe, mis iseloomustavad seda piirkonda. Kuna maa jätkas tõusmist, siis endised viikingite linnad, millel oli olnud otsene juurdepääs merele, näiteks Birka Rootsis, mis asus lääne pool tänasest Stockholmist, kaotasid tee merele tänu maapinna tõusmisele ja sellega koos oma tähtsuse kaubalinnana.

KUI MAAKOOR TÕUSEB geomorfoloogiliselt ühes kindlas piirkonnas, siis üsna sageli kompenseerib seda maa vajumine naaberpiirkonnas. Niisugune protsess leidis samuti aset Põhja-Euroopas ja seda liiki kalle läbib Norrat ja Jüütimaad. Lääne pool kallet maa vajus, mis tõi kaasa Norra fjordide üleujutuse ja põhjustas maa vajumise piirkonnas, kus asub tänapäeval Põhjameri. See nähtus, mis toimus samaaegselt merepinna tõusmisega keskajal ja veelgi varem, põhjustas tugevaid tormesid, millega kaasnesid nii tugevad üleujutused, et suured ülesharitud maa-alad Põhja-Friisi rannikul vajusid merre. 1362. aastal ja uuesti 1634. aastal ujutati see ala üle ja täielikult hävis Rungholt Strand'i saarel (saar, mida praegu tuntakse kui Põhja-Strandi saart, mis on viimane põhjapoolne säilinud osa).

Kaart nr 2.

**Rannajoone kujunemine 6000 aastat tagasi.
Inglismaa ja Lõuna-Rootsi kui Euroopa
kontinendi osad.**

Rannajoone kujunemine 8000-7000 aastat tagasi koos jõgede ja kontinendi muutustega. Inglismaa ja Lõuna-Rootsi vaheline maismaaühendus kadus alles 5000 aastat tagasi.

Põhjameri ja Valge mere vaheline ühendus tekkis pärast jääliustike taandumist ning Läänemere basseini täitumist sulaveega.

Pärast maapinna tõusu lõigati Läänemeri maailmamerest ära. Kunagisest meresid ühendavast veeteest allesjäänud suured rootsi järved – Vänern, Vättern ja Mälaren.

Hilisem maapinna alanemine Taani piirkonnas ning maailmamere tõus: Veevool maismaa sellesse piirkonda, mis praegu on Põhjameri lõunaosa. Vee vool Kattegattist ja muutunud Põhjamerest Läänemerre. Suur-Belti ja Väike-Belti tekkimine (7000-2000 e.m.a).

Inimasustus Läänemere piirkonnas. Elu areng Hansa Liidu tekkimiseni

KUI VISLA JÄÄAJA LIUSTIKUD taandusid ja algas soojaperiood, ilmusid esimesed märgid tundra-tüüpi floorast ja faunast, millele varsti järgnes erinevate rahvaste ümberasumine. Alates perioodist 6000 aastat enne meie ajaarvamist asustasid indoeurooplased piirkonna, mis asub tänapäeva Hollandi ja Poola vahel. Nende järel tulid loomad. Jahimehed ja korilased liikusid mööda maakitsusi, mis sel ajal veel eksisteerisid, suundudes Inglismaale ja Lõuna-Skandinaaviasse. Isegi tänapäeval on leide, mis tunnistavad, et sel ajal liikusid jahimehed-nomaadid ja korilased kirjeldatud piirkonnas. Merepõhjast on leitud nende majapidamisnõusid Põhjamere lõunaosas. Esemeid peetakse eelajaloolisse aega kuuluvateks. Umbes 5000 aastat enne meie aja arvamist maakitsus Inglismaa ja mandri vahel kadus üleujutuste tõttu.

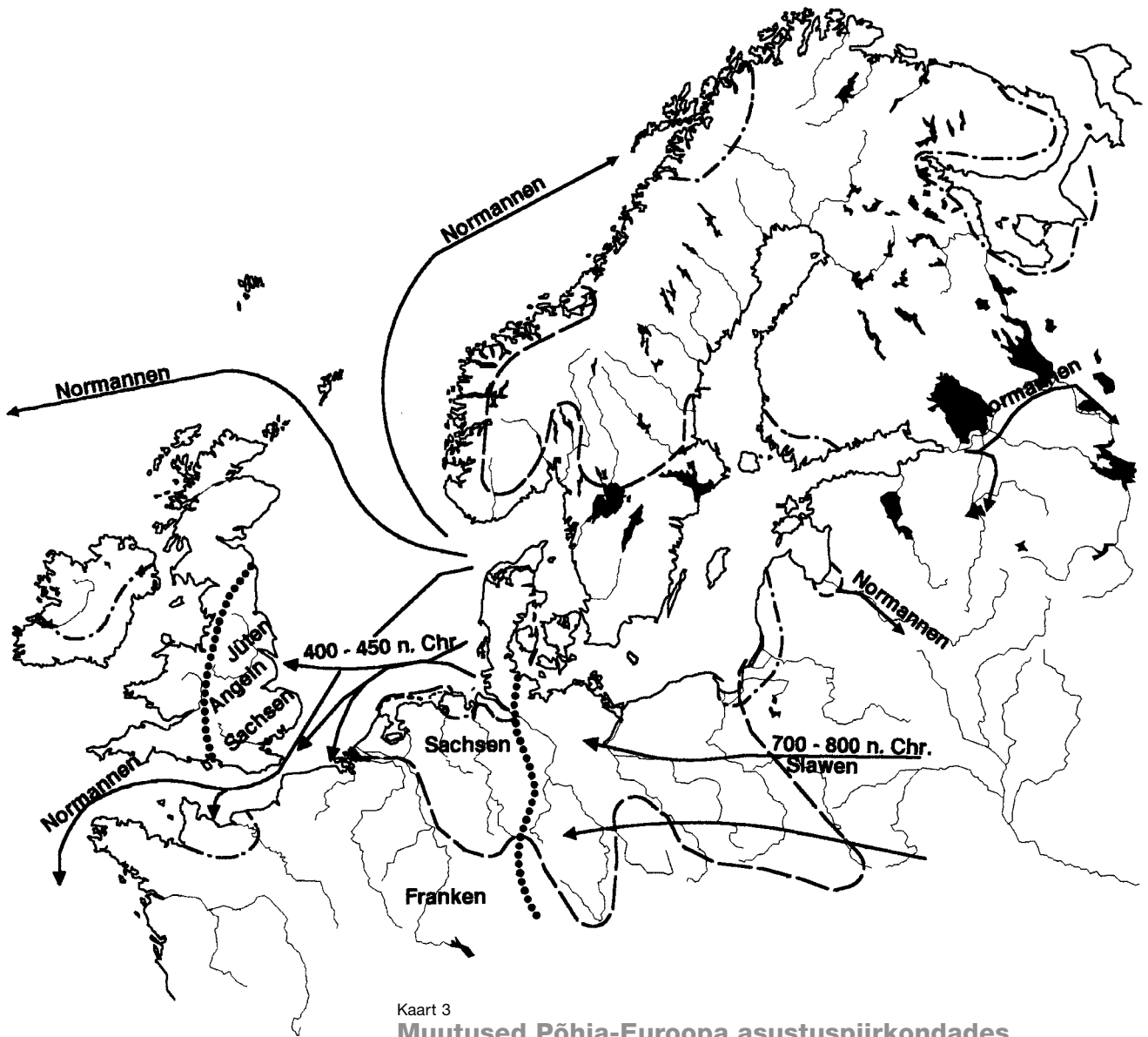
2000 AASTAT TAGASI ASUSTASID germaani hõimud suurt ala Ida-Euroopas, ulatudes kuni tänase Ukrainani. Kliimatiliste muutuste tõttu ajavahemikus 5000-2000 aastat enne meie aja arvamist hakkasid indoeuroopa hõimud, kes olid pärit aladelt, mis on tänapäeva Jüütimaa, Schleswig-Holstein, piirkond ida pool Elbet, tänane Poola, liikuma läände ja purjetasid üle Põhjamere aladele, mis tänapäeval on Ida-Inglismaa ja Kagu-Šotimaa. Saksid, kes pärinesid Saksimaalt, mida nüüd tuntakse Alam-Saksimaana, jüütid ja anglid (Schleswig-Holsteini kirdeosa) surusid välja keltid, kes olid varem asustanud Inglismaa, asendades nende keele, tuues kaasa Briti saartele oma põhja-germaani keeled. Germaani hõimud, kes olid suundunud läände, ei jätnud järele mingeid jälgi oma eelmisest asustusest (välja arvatud mõned jäljed Kesk-Euroopa kirdeosas). Maa-alad, mis olid puhastatud metsadest, kasvasid varsti täis.

Kaart nr. 3

UMBES 700-800 AASTAT enne meie aja arvamist jõudsid slaavi hõimud tungida sellele metsikule asustamata alale, jõudes välja kuni tänapäevase Kielini. Ida-Holstein ja Alam-Saksimaa kirdeosa muutusid slaavlaste või „venedide“ maaks, kus kasutati slaavi kohanimedid. Osa slaavlaste asulaid ja slaavlaste (venedi) keel säilisid Alam-Saksimaal (niinimetatud „Wendland“ Elbe jõe keskjooksul) kuni XIX sajandi alguseni. Põhja-Brandenburgis ja Lõuna-Saksimaal, kuhu asusid elama sorbid, on see keel elus tänase päevani.

Migratsiooniperioodi jooksul hargnesid Soome-Ugri etnilised grupid, osa jäi elama tänase Ungari kohale, osa liikus Läänemere idapiirkondadesse. Nende asustus ulatus sellele alale, mida me tänapäeval tunneme Soome ja Eestina. Kuni tänase päevani on soome ja eesti keel nii lähedaselt seotud, et et neil rahvastel on ikka veel võimalik omavahel suhelda. Balti hõimud asustasid ala, mis jääb lõuna poole.

ELBE JÖEST PÕHJA POOLE jääval alal asusid normannide asulad. Elbe oli lõunapiiriks põhjamaisele skandinaavia kultuurile, kus sel ajal oli veel ühine keel. Samal ajal elasid slaavlased suurtel maa-aladel Läänemerest lõunas, kusjuures põhja ja lõuna poole Läänemerest jäid normannid. Peamine piirkond, kuhu loodi asulad ja peatuspaigad valitsejatele ja sõjaväejuhtidele, oli tänane Taani, mille osaks oli ka tänapäevane Schleswig-Holstein, mis jäi Elbe jõest põhja poole. Üheks tähtsaks normannide-taanlaste kaubalinnaks oli Haithabu (asula Heides), mis asetses kitsa Schlei merelahe ääres Schleswigi naabruses. Samal ajal oli sakside asustuselal Elbe jõest lõuna poole loodud Karl Suure keisririik.

Kaart 3

**Muutused Põhja-Euroopa asustuspiirkondades
Suure rahvasterände ajal ja pärast seda.**

— Germaani hõimude asustuspiirkonnad enne rahvasterännet umbes aastal 300 e.m.a.

450-500 m.a.j. Germaani hõimud lahkuvad kõige idapoolsematelt asustuspiirkondadelt

700-800 m.a.j. 200 – 300 aastat hiljem asustavad slaavi hõimud tühjad alad

..... Piir slaavi hõimudele ning saksi ja frangi hõimudele kuulunud alade vahel – 700 - umbes 1100

- - - - - Norra asustuspiirkonnad 9 ja 10 sajandil

Interneti kodulehekül:
Haithabu muuseum:
[www.schloss.gottorf.de/
haithabu/frameset.htm](http://www.schloss.gottorf.de/haithabu/frameset.htm)

KARL SUURE RIIGIS HAKKASID karolingid laiendama oma territooriumi Elbe jõest põhja poole. Sellega kaasnes sageli ka ristiusu vastuvõtmine. Umbes 808. aastal ehitati piiskop Ansgari väike katedraal Elbe jõest põhja poole Alsteri jõe äärde paika, mida nimetati Hammaburgiks, tänaseks Hamburgiks. Üsna pikka aega kestis võitlus ala eest põhja pool Elbe jõge, kus normannid, idast tulnud slaavlased ja lõunast tulnud frankid pidasid omavahel lahinguid, kus osales ka kristlik kirik. IX sajandi algul käskis Taani kuningas Godfred ehitada piirile kaitsevalli „Taani valli“ Haithabu ja Põhjamerre voolava Eider'i jõe suudme vahele, et luua kaitset Karl Suure vägede vastu, kes hakkasid tungima põhja poole. Veidi hiljem rajasid saksid piiri, mis koosnesid paljudest väikestest kaitsevallidest (läänes olevate sakside ja idas olevate slaavlaste vahele). Piir kulges mööda joont tänapäeva Kielist kuni Hamburgist idapoolse alani. Kuni XI sajandini oli Haithabu kõige tähtsam kaubanduskeskus Põhja-Euroopas. Friisi kaupmehed purjetasid Põhjamerest mööda Eider'i ja Treene'i jõgesid Haithabuni ja linn oli ka keskuseks, mis kauples Balti piirkondadega.

IX JA X SAJANDIL arenes välja Taani Kuningriik mitmete väikeste vürstiriikide ühendamise tulemusena ja muutus peamiseks normannide riigiks Euroopas ka Läänemerest põhja poole, vallutades Norra ja samuti suured piirkonnad Inglismaal. Normannid valitsesid Läänemerel ja Põhjamerel. Nad purjetasid mööda suuri Venemaa jõgesid kuni Musta mereni, rajasid oma asulad Põhja-Venemaale ja Põhja-Prantsusmaa rannikule (Normandia). Nad purjetasid kuni Vahemereni, kus nad hiljem rajasid normannide riigi Sitsiilias ja Lõuna-Itaalias. Ajavahemikus 980-1000. aastani purjetasid Erik Punane ja Leif Erikson Islandilt Gröönimaale ja Põhja-Ameerikasse, mida nad nimetasid sõnaga Vinland (aasade maa).

UMBES 960. AASTAL Normanni-Taani kuningas Harald ristiti ja järgmise sammuna algas põhjaaladel ristiusu vastuvõtmine Hamburgi-Bremeni peapiiskopkonnas. Ehitati uued katedraalid – Ribe (Jüütimaal), Lund (Skåne maakonnas). Ristiusk levis edasi põhja ja itta. XI ja XII sajandil oli peamiseks poliitiliseks jõuks Läänemere piirkonnas Taani Kuningriik, mis tänu personaalunioonile Schleswigi ja Holsteini hertsogitega suutis kontrollida maa-ala kuni Elbeni, kuid samaaegselt löid ka kirikud ja eriti kaupmehed oma võimustruktuure.

Hansa Liit

Mis oli Hansa Liit? Ülevaade

HANSA LIIT, mis oli linnade ja kaupmeeste ühendus, eksisteeris XII sajandist XVII sajandini ja koosnes peamiselt kuni kahesajast saksa linnast. Tänu oma pikaajalisele kestvusele, aga ka linnade geograafilisele hajali asendile, on Hansa Liit üks suur varamu, kust saada huvitavaid vastuseid küsimustele kohaliku elu ja sotsiaalse olukorra kohta, millest käesolevas raamatus räägitakse edaspidi. Peamiselt on aga selle ülevaate eesmärgiks anda innustust ja toetust, et vaadelda kohalikku ajalugu Hansa Liidu laiemas kontekstis.

Taustinformatsioon: Linna roll keskaegses ühiskonnas

HANSA LIIDU ESILEKERKIMINE on tihedalt seotud linnade erilise rolliga keskajal. Keskaegne feodaalne süsteem jagas ühiskonna erinevatesse sotsiaalsetesse gruppidesse, kellel kõigil olid erinevad juriidilised õigused. Keskvõim kuulus „isikute ühenduse riigile“, kuhu kuulusid üksikud aristokraadid ja nende perekonnad. Feodaalsüsteemis olid aristokraatiasse kuuluvatel inimestel üksteise vastu kohustused, mis tähendas seda, et indiviidide vahel eksisteeris lojaalsus ja sõltuvus. Rahvuse mõiste ei eksisteerinud keskajal ja ka rahvusriikide poliitiline süsteem ei olnud veel välja kujunenud enne XIX sajandit. Keskaegne süsteem „isikute ühenduse riik“ tähendas seda, et linnadel oli vabadus oma elu teatud määral organiseerida. Nad moodustasid ühendused, mis vandusid üksteisele truudust. Edasi arenesid neist välja kohalikud kogukonnad. Ikka ja jälle kuuleme me pingetest valitseva aristokraatia ja linnade vahel, kelle eesmärgiks oli saavutada teatud autonoomia.

XI sajandist alates vabastasid Euroopa linnad end neist kütkeist ja hakkasid end valitsema linnade raadide või volikogude kaudu.

Arutelu

Linnad on keskaja „leiutis“. XII ja XIII sajandil loodi Euroopas umbes 4000 linna. Kas te teate veel teisigi keskaegseid uuendusi, mis on ikka veel tähtsad tänapäevalgi?

LÜÜBEK, MIS RAJATI 1143. AASTAL ühe Holsteini provintsist pärit aadliku poolt, on esmaseks näiteks sellest, kuidas niisugune linnade emantsipeerumine aset leidis. Kohe pärast linna rajamist arenes Lüübek tähtsaks Läänemere piirkonna kaubanduskeskuseks, kasutades ära feodaalide vahel toimuvat võitlust, et endale sõltumatust saavutada. 1180. aastal hakkas keiser Friedrich Barbarossa isiklikult linna kontrollima pärast Henry Lõvisüdame, endise Lüübeki valitseja kukutamist. Veidi hiljem hakkas linna kontrollima Taani kuningas, kuid 1226. aastal löödi ta sealt välja. Siis pöördus linna raad keiser Friedrich II poole palvega saada omavalitsuslikuks

Enamik kirjalikke allikaid jagab Hansa Liidu tavaliselt kolme perioodi: kaupmeeste Hansa kuni umbes 1350. aastani, hansalinnade arengu kõrgpunkt XIV ja XV sajandil, mis tegi neist ühe võimsaima jõustruktuuri Põhja-Euroopas, ja langus XV sajandi lõpust kuni XVII sajandini.

Tänapäeval pühitsetakse ikka veel linnade rajamise aastapäevi. Millal rajati teie piirkonna linnad? Kes rajasid?

Lüübek on eriti väärt, et teda külastataks. Keskaegne linnasüda on hästi säilinud. Järgnev nimekiri sisaldab mõningaid vaatamisväärsusi:

- Holstentor – keskaegse hansalinna kaitseväravad (kaasa arvatud linnamuuseum).
- Püha Maria kirik ja raekoda – hansalinna kultuuriline identiteet ja valitsemine.
- Hansakaupmehe elumaja – elu-olu, valitsevate klasside elulaad ja töö keskjal.
- Käsitöölise majad ja vaesemate linlaste elupaigad – kesk- ja alamklassi elu ja töö.
- Pühavaimu haigla – sotsiaalne struktuur, vaestemajad ja haiglad hansalinnas.
- Püha Anne'i muuseum – gildid, tsunftid ja usk keskjal.
- Püha Katharina kirik – kerjuste elu keskaegse hansalinnas.

Täiendav informatsioon:
"Lüübek-Information-Zentrum",
Breite Str. 62, 23552 Lüübek,
Tel. 01805/882233. Informatsiooni
majutamise, ekskursioonide jm.
kohta võib samuti saada sellest
keskusest.

linnaks, mis alluks otseselt keisri kontrollile. See tähendas seda, et ametlikult läks Lüübek keisri jurisdiktsiooni alla ja oli kohustatud temale makse maksma. Keisri mõju linnadele oli tunduvalt nõrgem kui kohaliku aadli võim. Teiste sõnadega öeldes suutis Lüübek, nagu paljud teisedki linnad, suurel määral iseseisvalt kujundada välja oma poliitika. Ainsad Hansa Liidu linnad, kes suutsid omandada „vabalinna“ staatuse, olid Lüübek, Dortmund, Goslar, Nordhausen ja Mühlhausen Tüüringis. Hiljem lisandusid Köln, Hamburg ja Bremen. Kõik teised vähegi tähtsad hansalinnad nagu Brunswick, Riia või Danzig olid ametlikult linna aadli kontrolli all, kuid sellele vaatamata oli neil märkimisväärne poliitiline vabadus või nad isegi sundisid valitsevat aadlit võimust loobuma nagu juhtus Hamburgis.

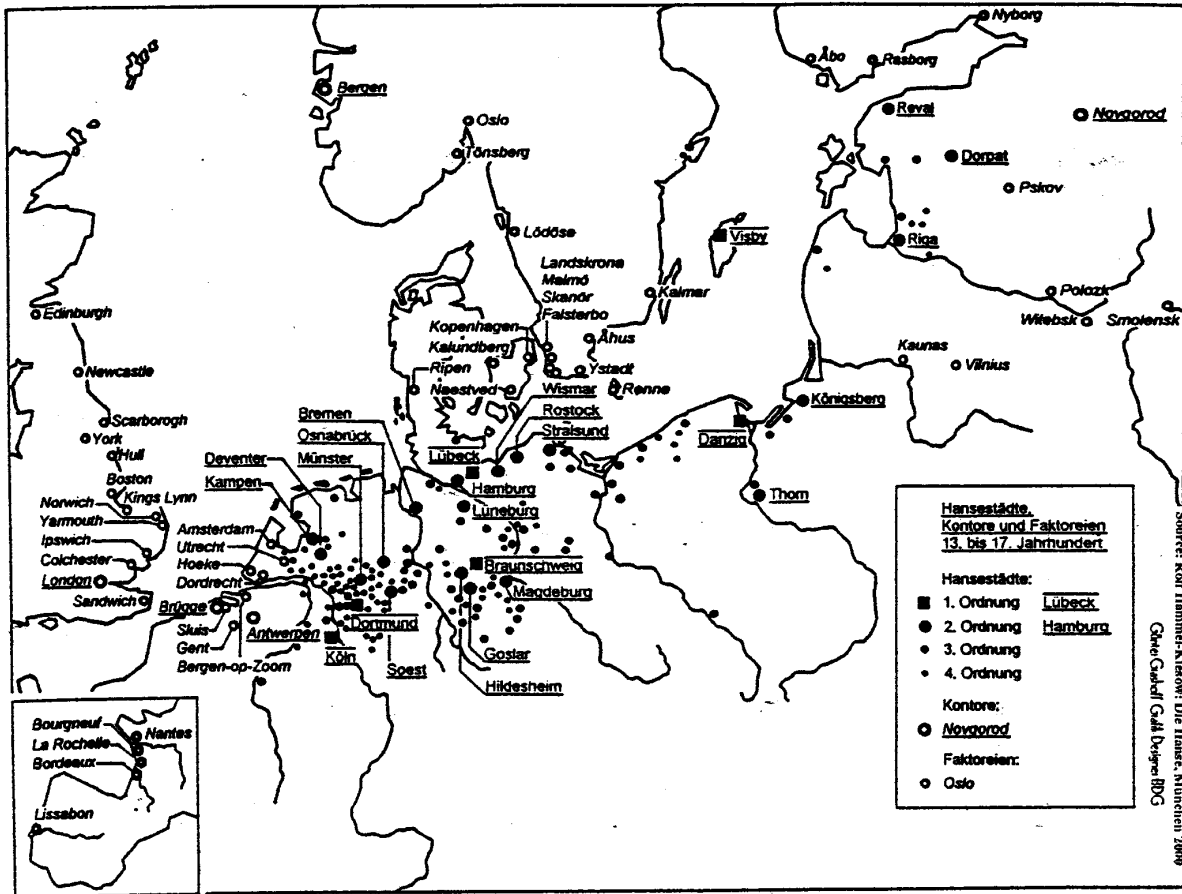
LINNAKODANIKUD ALLUSID seadustele, mis kehtisid nende oma linnas, kuid linnaraad ei olnud demokraatlik organ, sinna kuulusid valitseva oligarhia esindajad, kelle hulka kuulusid peamiselt kaupmehed ehk „patriitsid“. Raad kutsus ise endale uusi liikmeid, kes üsna sageli jäid ametisse kogu eluajaks. Linnade valitsemine oli põhjuseks, miks üsna sageli puhkesid rahulolematused ja tekkisid konfliktid ühiskonna teiste esindajatega, peamiselt käsitöölisega, kes olid organiseerunud gildidesse või tsunftidesse nagu neid tehti Põhja-Saksamaal. Ühiskonna alamad sotsiaalsed klassid olid jäänud ilma igasugusest poliitilisest sõnaõigusest ja enamikel juhtudel ei olnud neil isegi kodanikuõigusi. Näiteks palgatöölised, uustulnukad ja need, kes kuulusid „mitteauväärsete“ ametite esindajate hulka, näiteks timukad. Sellegipoolest ilmusid nähtavale esmased varakapitalistliku struktuuri elemendid. Linnades ei määratud inimeste sotsiaalset staatust mitte ainult sünniõigus teatud klassi liikmena, vaid ka inimese majanduslikud edusammud. Ikkagi oli juurdepääs valitsevasse klassi raske ja hansalinnu valitses patriitslik oligarhia, kuhu pääses nii nagu aadelkondagi, kus määravaks oli pärimisõigus. Sellele vaatamata pakkusid linnad suuremat vabadust kui elu maal. Siit on pärit ka sakslaste kõnekäänd „Linnaõhk teeb inimese vabaks“, sest igaüks, kes oli suutnud elada linnas ühe aasta ja ühe päeva ilma, et tema peremees, maa-aadlik, oleks teda leidnud, võis jääda linna ja omandada linnakodaniku õigused, seda küll raha eest.

Arutelu

Tänapäeval võrreldakse ikka veel elu linnas ja maal. Kas sellel kõnekäändul „Linnaõhk teeb inimese vabaks“ on tähtsust veel tänapäevalgi?

Hansa Liidu arenemine

Hansa Liidu tekkimine ja areng

Hansa Liidu algust ei ole võimalik täpselt dateerida, kuid liit kujunes välja samm-sammult XII sajandi jooksul. Hiliskeskajal purjetasid Põhja-Saksa kaupmehed, kes tegelesid väliskaubandusega, ise oma laevadega kui „rändkaupmehed“ kaubanduskeskustesse, kus nad loiid oma organisatsioonid kauplemisõiguste kaitseks. Sageli reisisid nad gruppina. Siit on pärit ka termin „Hansa“, mis alamsaksa keeles tähendas „jõuku, seltskonda“. Esmakordselt mainitakse selliseid kaubandusühendusi 1161. aastal, kui tegutses „gemeenen Koopmans“ Gotlandi saarel, mis oli sellel ajal üks tähtsamaid kaubanduskeskusi Läänemerele. Põhja-Saksa kaupmeestele anti teatud kaubandusõigused ja vastutasuks said Gotlandi kaupmehed privilegeritud seisundi Põhja-Saksa piirkonnas, näiteks õiguse osta ja müüa kaupu, mida teistele keelati või siis kehtestati piirangud. Selliseid ühendusi ei moodustatud ainult Põhja-Saksa kaupmeeste poolt. Keskajal püüdsid kõik väliskaubandusega tegelevad kaupmehed endale saada eriõigusi (näiteks maksudest vabastamist) niisuguste lepingute sõlmimisega.

Üheks põhjuseks Hansa Liidu arengu kiirenemisel oli uue laevatüübi – koge – ilmumine XII sajandi teisel poolel. See laev oli parem kui normannide sõudepaadid. Koge oli purjelaev masti ja kõrgete poortidega, mis tegi võimalikuks suuremat kogust kaupu transportida ja kogu kaubakäivet kasvatada. Konkurendid hakkasid samuti kasutama koge ja selle järeltulijat „holk'i“. Vanade laevade kohta leiate informatsiooni aadressil <http://index.waterland.net/navis/home/noframes.htm>

TEISEKS VÄGA TÄHTSAKS asjaoluks Hansa Liidu arengus oli sakslaste tungimine itta . XII sajandi keskpaigast alates hakati slaavlasti, kes elasid Läänemere lõunakaldal, välja suruma, või nad assimileerusid sakslaste hulgas, kes olid rajanud linnad ja toonud neisse uusasukaid (peamiselt Westfaliast, Saksimaalt ja Friisimaalt). 1143. aastal sai Lüübekist esimene saksa sadamalinn Läänemere ääres. Enamik linnu – nii nagu Lüübek – asusid kas siis endistes slaavlaste kaubakeskustes või nende lähedal, kuid ei omanud linna staatust enne sakslaste võimu alla langemist. Sakslased andsid neile linnaõigused, mis toodi ära Lüübeki Linnahartas. Lisaks asulatele nendes piirkondades, mida me praegu tunneme Mecklenburgi, Pommeri ja Ida-Preisimaana, rajasid saksa kaupmehed veelgi uusi linnu. Üheks näiteks on Tallinn (endine Reval), mis X sajandist alates oli olnud eestlaste linnus, mille Taani armee oli vallutanud 1219. aastal. Taanlased lahkusid Eestist mõned aastad hiljem ja andsid oma võimu üle Mõõgavendade Ordule, ühele saksa rüütlite ordule. Ordu kutsus kohale 200 saksa kaupmeest, kes hakkasid rajama linnalaadset asustust linnuse jalamile, kõrvale tekkis ka eestlaste asula. Rootsi ja Venemaa kaupmehed elasid samuti linnas, mis 1248. aastal sai Taani kuningalt linnaõigused vastavalt Lüübeki Hartale. Endistes saksa linnades, mis on praegu Balti riikides, kerkis esile sakslaste valitsev klass, kuid väga vähesed saksa talupojad olid siia elama asunud. Sakslaste liikumine itta Balti riikidesse oli organiseeritud peamiselt Saksa Ordu poolt. 1231. aastast alates rajasid nad oma orduriigi territooriumil, mis tänases mõistes haarab enda alla piirkonna, kuhu kuuluvad Eesti, Läti ja Ida-Preisimaa. XIV sajandi algusest alates asus ka Saksa Ordu kauplema ja ordumeister oli ainuke aadlik, kes kuulus Hansa Liitu.

XIII SAJANDI „KOMMERTSREVOLUTSIOON“ tõi kaasa muutused väliskaubanduse struktuuris. Kaupmehed ei läinud enam ise merereisidele, vaid jäid linnadesse ja saatsid teele oma esindajad. Asjaolu, et kaupmehed resideerusid linnades püsivalt, tõi endaga kaasa kaubakäibe kasvu ja majanduse väljakujunemise, mis põhines rahal, millega maksti kaupade eest. Kaubateed kontsentreerusid ainult mõnda suuremasse linna ja Lüübek muutus peamiseks kaubasadamaks Läänemerele. Tänu niisugusele protsessile hakkasid kaupmehed ikka rohkem ja rohkem osalema linnade juhtimises.

Kelle huvi viis Hansa Liidu moodustamiseni?

Kas te teate mingeid muid arengutendentse, mida on esile kutsunud sarnased huvid?

HANSALINNAD ARENG ALGAS XIII sajandil. Saksa Rahva Püha-Rooma riigi keisri keskvoim nõrgenes, jättes järele võimuvaakumi, kus linnad hakkasid moodustama liite. Nende eesmärgiks oli kindlustada oma kaupmeestele väliskaubandusprivileegid igas linnas. Lüübek oli selle arengutendentsi esireas. 1356. aastal oli linn võõrustajaks esimesele „Hansapäevale“, mis tuli kokku selleks, et arutada kaubandussanktsioonide kehtestamist Flandriale. Delegaadid, kes esindasid oma linnu, otsustasid need sanktsioonid kehtestada, mille tulemuseks oli see, et 1360. aastal pidi Flandria jällegi tagasi andma kõik hansalinnade privileegid, mida ta varem oli endale võtnud. Sellel Hansapäeval kõlas termin „Saksa Hansa“ esimest korda.

PÄRAST ESIALGSET EDU ASTUTI uus suur samm – alustati sõda Taani vastu. Taani kuningas Waldemar IV oli vallutanud Visby – linna, mis kuulus Hansa Liitu – ja tollimaksude sisseviimisega oli teinud Sund'i (Taani ja Rootsi vahel asuva väina) läbimise hansakaupmeestele erakordselt raskeks.

SIIS KUULUTASID PEAMISELT Vendi hansalinnad välja sõja – „Kaperkrieg“ (kaaperdamissõja, mis on sarnane piraatlusele) – Waldemar IV vastu, kuid see ebaõnnestus. Mitte varem kui 1367. aastal suutis Kölni Konföderatsioon ühendada enamiku hansalinnadest sõjakäigule Taani vastu. Liit püsis lühikest aega, kuid sellega ühinesid ka aadlikud, kes astusid välja Waldemar IV vastu. Terve rida Hollandi linnu, mis ei kuulunud Hansa Liitu, osalesid sõjas.

TAANI KAOTAS SÕJA JA 1370. aastal taastati Stralsundi rahulepingu kohaselt hansalinnade esialgsed õigused. See samm lisas pikaks ajaks kindlust Hansa Liidu eeliseisundile Läänemere kaubanduses. Kaubandusprivileegide osava kasutamisega, millele lisandus jõu rakendamine, suutsid hansalinnad ikka ja jälle ohjeldada konkureerivaid kaupmehi, kelle hulgas olid vene, hollandi ja inglise kaupmehed. Tänu Stralsundi rahulepingule sai Hansa Liidust lõpuks linnade liit.

Hansa Liidu sisemine struktuur

ENAMUSE OMA EKSISTEERIMISE ajast oli Hansa linnade liit jagatud piirkondadesse: vendi(see on piirkond Holsteinist Mecklenburgini), Saksimaa, Pommer ja Brandenburg koos Lüübecki kui oma esindajaga; Vestfaal, Preisimaa ja Reini jõe äärne ala koos Kölni ja hiljem Dortmundiga; Läti, Gotlandi ja Rootsi ala koos Visby ja hiljem Riia kui selle ala keskusega. Et omavahel kaubelda, pidid hansalinnad leidma suhtlemisvahendi. Algul suheldi kirja teel või kohtudes üksteisega Hansa kontorites, pärast 1356. aastat aga Hansapäeval, mis oli Hansa Liidu kõrgeim seadusandlik, täidesaatev ja kohtuorgan. Hansapäev ei toimunud regulaarselt, see kutsuti kokku ainult siis, kui oli vaja lahendada mingit konkreetset küsimust. Iga linn saatis delegaadi, kes esindas linna huve. Esindajad võisid hääletada ainult nendes küsimustes, milleks neid oli volitatud. Väikseid linnu esindas sageli üks ühine delegaat, samal ajal kui iga tähtsam linn saatis oma esindaja. Kokku oli 80-90 linna, keda esindasid sõltumatud delegaadid. Osavõtt ei olnud kohustuslik. Lisaks tavalistele liikmetele olid kohal ka Saksa Ordu ja nelja Hansakontori esindajad. Tähtsad otsused võeti vastu ühehäälselt, vähemtähtsad küsimused lahendati proportsionaalse häälteenamuse saavutamisel.

VIIMASE AJA UURIMISTÖÖD räägivad hansalinnade juriidilisest „identiteedist“. Delegaatidel lubati esindada ainult kõigi oma linnakodanike ühist otsust ja erinevate lahenduste olukorras pidid nad informeerima oma linnade raade, mis võis kokkuvõttes olla üks pikaajaline protsess.

XIII sajandi lõpul kuulus Hansa Liitu 23 linna, XIV sajandi algul aga oli neid 51. Aastatel 1370-1494 liikmete arv suuresti varieerus – 72,77, 85 või isegi 108. Palju oli linnu, mis olid kaudselt Hansa Liiduga seotud, olles samal ajal Saksa Ordu liikmed.

KUI MÕNE LINNADE GRUPI või üksiku linna esindaja pidas arutletavat küsimust „ad referendum“ (mis vajab referendumit), siis teiste poolt vastu võetud otsus ei sidunud oponenti. Otsuste täitmine ei olnud siiski kohustuslik, nii nagu ka osalemine Hansapäeval. Kirjalikud otsused (recessae), kus loetleti esindatud linnade nimed, saadeti igale liikmeslinnale.

Kahtlemata oli Hansa Liidu „pealinnaks“ Lüübek. 1418. aasta Hansapäeval nimetati Lüübek ametlikult Hansa Liidu lävepakuks ja enamus Hansapäevi toimusidki siin. Linn hoolitses arhiivide ja kirjavahetuse säilitamise eest, kuid juriidilises mõttes ei olnud Lüübek pealinn, nii nagu kogu Hansa Liit ei allunud ühisele seadusandlusele. Otsustavaks sai iga liikmeslinna enda õigusloome.

Liikmeslinnad

HANSA LIIDU LIIKMETEKS olid kõik Põhja-Saksa linnad, kes otseselt või kaudselt osalesid väliskaubanduses Läänemerel ja Põhjamerel. Kriteeriumideks, millele linnad vastama pidi, et saada teistega võrdseks täisliikmeks, olid vaba tahe täita teatavaid kohustusi ja kinnitus, et linn ei tõmba Hansa Liitu endaga kaasa mitte mingitesse konfliktidesse.

MÕNINGATEL JUHTUDEL VÕIS LINNA Hansa Liidust ajutiselt välja arvata, kui ta keeldus mingis küsimuses Hansa Liitu toetamast (näiteks Köln, kui linn keeldus teistega ühinemast sõjas Inglismaa vastu 1469. aastal). Sõdades, mida Hansa Liit pidas, kõik linnad aktiivselt ei osalenud. Individuaalsete linnade huvid olid alati esmase tähtsusega, see aga ei põhjustanud Hansa Liidust väljajäetmist. Hansa Liitu võib vaadelda kui teatud liiki koalitsiooni, mis esindas kaupmeeste ja kaubalinnade huve ja mis astus tegevusse siis, kui mingit konkreetset valdkonda tuli kaitsta.

VÕRDSETELE TÄISLIIKMETELE ANTI kõigile ühised õigused, samal ajal said aga mõned liikmed või piirkonnad ka eriõigusi. Näiteks ei saanud Preisimaa linnad neid eesõigusi, mida Hansa Liit andis Inglismaale. Võrdsete täisliikmete õigusi said kasutada vabadena sündinud kodanikud – kes olid sakslased. Kaupmees, kes tegeles väliskaubandusega, võis omandada hansalinna kodaniku õigused pärast seda, kui ta oli töötanud seitse aastat Hansa Liidu kodanikuna ja elanud seitse aastat mõnes hansalinnas.

HANSA LIIT KUI LINNADE poliitiline liitkujutas endast juriidilist institutsiooni, mis oli keskajal täiesti ebatavaline. Ametlikult kontrollis kõiki linnu valitsev aadel, kuigi praktikas oli neil linnades vähe sõnaõigust või nad tunnistasid ise Hansa Liidu privileegide eeliseid. XIII sajandil oli nendel aladel, mida me tänapäeval Saksamaana tunneme, keisri võim äärmiselt nõrk ja ainult tänu sellele oli Hansa Liit võimeline säilitama oma poliitilist ja majanduslikku võimu.

SAKSA MAAHÄRRAD PIDASID Hansa Liitu sõltumatuks liiduks. Välismaised valitsejad pidasid seda aga sõltumatuks võimuks. Hansa Liit ei sekkunud oma liikmeslinnade sisemistesse suhetesse valitsejatega nii kaua, kui need ei mõjutanud Hansa Liidu tegevust. Kui kahe hansalinna vahel oleks tekkinud konflikt, oleksid nad võinud pöörduda kolmanda poole abi saamiseks. Mõnikord lahendasid linnad tõepoolest oma lahkarvamusi Hansa Liidu abiga.

SUHTED HANSA LIIDU ja Saksa keisri vahel olid oma olemuselt pealiskaudsed. Keiser ei teinud midagi, et takistada Hansa Liidu tegevust, ei tunnustanud seda ega pakkunud oma kaitset. 1356. aasta Kuldbulla, mis keelas ära kõik eraldiseisvad liidud Saksamaal, ei mõjutanud Hansa Liitu. Saksa keiser ei olnud kunagi andnud Hansa Liidule mingeidki privileege ja alles XIV sajandil sai Hansa Liit valitsejatele eesõigusi (neid anti ainult vähestele linnadele). Hansa Liidul oli veel vähem suhteid Saksa valitsejatega, välja arvatud Saksa Orduga, kes mängis kaitsvat rolli, pakkudes isegi sõjalist abi, kui seda vaja oli.

HANSA LIIT EI TUNNUD kunagi huvi territoriaalse riigi moodustamise vastu, kus oleksid olnud omad struktuurid. Hansa Liit kujutas endast lihtsalt „täiesti vaba liitu“, ühendades sarnaste kaubandushuvidega individuaalseid linnu. Hansa Liidul ei olnud ühist põhiseadust. Ainuke asi, mis selleni võis viia, oli Kölni konföderatsioon, mis kutsuti kokku sõja ajal ja mis jäi kehtima ka hiljem. Konföderatsioonide moodustamine oli tavaline asi, kui linnades oli tarvis säilitada näilist rahu. Neisse ei kuulunud aga kõik liikmed ja nad tegutsesid ainult piiratud ajavahemikes teatud asjaoludel. Näiteks 1443. aastal oli konföderatsioonis 40 linna 6 aastaks. Vastavalt 1367. aasta Kölni konföderatsiooni lepingule võtsid liikmed endale järgmised kohustused:

- relvastumine, siia kuulusid kõik hansalinnad, isegi need, kes ei tulnud Hansapäevale;
- hansalaevad, mis purjetasid Läänemerre ja sealt välja, pidid kogunema kindlaks määratud kohtades ja võisid sõita läbi Taani väinade ainult kõrgema sõjalise juhtkonna korraldusel;
- kõikides linnades koguti niinimetatud naelarahaga (Pfundzoll);
- rahulepinguid võis ratifitseerida ühisel nõusolekul;
- linnad, mis ei järginud neid ettekirjutusi, võis kümneks aastaks kõrvale jätta igasugustest tehingutest teiste hansalinnadega ja panna nad suure vande alla (Verhansung).

KUI ÜLDISI PÕHIMÕTTEID ei järgitud, siis oli Hansa Liidul õigus võtta kasutusele Hansa Liidu siseseid ettekirjutusi, näiteks määrati suur vanne (Verhansung) ühehäälselt. Linn kaotas kõik oma õigused, tema kaubad konfiskeeriti ja teised linnad ei tohtinud selle linnaga suhelda. Oli olemas ka väike vanne, mis kestis lühemat aega ja mille korral säilisid teatud õigused. Tavaline oli ka trahvide määramine kuni 100 margani, millest üks kolmandik maksti kaebuse esitajale, teine kolmandik piirkonnale ja kolmas kolmandik Hansa Liidule kui tervikule.

HANSA LIIDU EELARVE pidi garanteerima liidu funktsioneerimise vastavalt neile ettekirjutustele. Tulu koosnes niinimetatud naelarahast („Pfundzoll“) ja importtollimaksust („Schossgeld“). Iga linn pidi koguma eksporttollimaksu, s.o. naelarahast vastavalt kaupade kaalule ja tegema ettekande Hansapäeval. „Schossgeld“ (impordimaks) eksisteeris nii hansalinnades kui ka hansakontorites. Üheks täiendavaks sissetulekuliigiks oli sõjamaks, mida iga linn vastavalt oma suurusele maksis sularahas. Suuremad linnad pidid andma ka laevu ja sõdureid. Maksustati ka kaupu (mida hoiti teatud linnades ladudes) ja saadi tulu trahvidest. Neid tuluallikaid kasutati sõdade finantseerimiseks (laevastiku valmisolek), kohtukoosseisude ülalpidamiseks ja „kingitusteks“, mis olid mõnikord vajalikud, et saada uusi privileege.

Hansa Liidu geograafiline laienemine ja kaubandustegevus

MAA-ALA, KUS ASUSID hansalinnad, ulatus Zuidersee äärest läänes Eesti ja Liivimaani idas. Põhjas olid hansalinnadeks Visby ja mõnda aega Stockholm, lõunas olid Köln, Erfurt, Breslau, Krakow. Mitte aga kõik linnad selles piirkonnas ei kuulunud Hansa Liitu. Amsterdam, Emden, Schwerin ja Memel on tuntud näited mitte-hansalinnadest.

XIV JA XV SAJANDIL käis enamik Põhja-Euroopa kaubandusest läbi Hansa Liidu, veelgi enam, Hansa Liit organiseeris ka linnade vastastikust kauplemist. Nad transportisid tooraineid, pooltooteid ja toiduaineid Põhja-Euroopast Lääne-Euroopasse, kust vastutasuks saadi tooteid manufaktuuridest. Sel eesmärgil avati ka Hansa Liidu kontorid ja kaubakontorid. Suurimad ja tuntuimad nende hulgas olid Novgorod Venemaal, Bergen Norras, Brügge Flandrias ja London Inglismaal. Kaubavahetusest Venemaaga saadi karusnahku ja vaha, Bergenist saadi kuivatatud turska. „Tööstuskeskused“ Brügge ja London tootsid kangast ja villa, mida väga nõuti Põhja-Euroopas.

HANSALINNADEL ENESTEL OLID vaid piiratud tootmisvõimalused. Hamburgi peamiseks eksporditavaks oli näiteks õlu. Kui linnade ümbruses oli arenenud põllumajandus, siis said nad müüa põllumajandustooteid. Näiteks ekspordis Danzig teravilja tervele Euroopale. Lüneburgi soola järele oli suur nõudmine, seda müüdi Lüübeki kaudu Läänemere piirkonda. Ida-lääne teljel, mis jooksis mööda hansalinnu, võis täheldada äärmiselt suuri erinevusi. Läänes, nendel aladel, mida kaitses aadel, oli urbaniseerumise tase kõrge. Loodi ainult kaubakeskused ja Hansa Liidu kontorid. Aladel Läänemerest lõunasse ja itta rajati täiesti uusi linnu või allutati olemasolevad Saksa võimule.

Hansa Liidu majanduspoliitika

HANSALINNAD KASUTASID ära oma majandusliku üleoleku, et kaitsta kaubanduspositsioone. Kaupmehed, peamiselt ainult Hollandi linnadest – kellest suurem osa ei kuulunud Hansa Liitu – ja Inglismaalt kujutasid endast ohtu Hansa Liidu monopoolsusele.

BERGEN ON ESMASEKS näiteks struktuurist, mille kaubandus omandas. Norra tootis peamiselt kuivatatud turska, mille järele oli suur nõudmine paastuaegadel. Teiselt poolt aga kasvatati Norras äärmiselt vähe teravilja. Hansa Liit haaras selle kaubavahetuse oma kätte ja müüs Norrale teravilja, mida toodeti peamiselt Põhja-Saksamaal. Teraviljakaubanduse keskuseks oli Bergen. On säilinud andmeid, et hansakaupmehed kauplesid Norraga juba alates XIII sajandi keskpaigast. Kui Norra kuningas kehtestas 1284. aastal piirangud neile kaupmeestele, otsustas enamik hansalinnu viia sisse kaubanduslikud sanktsioonid Norra suhtes. Niisugused meetmed osutusid täiesti edukateks. Tulemuseks oli see, et hansakaupmeestele kindlustati Norra kuninga poolt laiaulatuslikud kaubandusõigused, mis andsid neile monopoolse seisundi kogu Norraga peetavas väliskaubanduses.

1350. aastal või veelgi varem avati Bergenis Hansa Liidu kontor. Samal ajal, kui isegi kogu Bergenis elanikkond ei olnud suurem kui 10 000 inimest, asus kuni 2 000 Hansa Liidu kaupmeest siia elama, rajades oma linnaosa. Saksa uustulnukad olid peamiselt mehed ja mitte ainult kaupmehed, vaid ka laevamehed ja töölised. Bergenisse oli püsivalt elama asunud väike vähemusgrupp, kellel oli oma kohtusüsteem, mida Norra kuningas ametlikult ei tunnustanud. Ühest küljest olid kokkupõrked hansakontori meesteseltskonna ja kohaliku rahva vahel üsna sagedased, teisest küljest suutis aga Hansa Liit garanteerida Norrale stabiilse impordi ja Norra kaupade stabiilse ekspordi. XVI sajandil lõpetas Islandi kala, millega kauplesid inglise kaupmehed, Hansa Liidu kuivatatud kala monopoli ja hansakontori tähtsus hakkas aega mööda langema.

HANSA LIIDU MÕJU ROOTSIS algas 1250-ndatel aastatel peamiselt tänu Rootsi kaevanduste rajamisele. 1361. aastal sai Hansa Liit ulatuslikud privileegid, mis avaldasid mõju ka Rootsi linnade elanikkonnale. Näiteks olid 1470-ndate aastateni pooled Stockholmi ja Visby magistraadi liikmetest sakslased. Hansa Liidu mõju oli kõige väiksem Taanis, kus hansakaupmeeste huvi koondus peamiselt heeringapüügile, mille keskused olid Skanör ja Falsterbo.

Vanim Hansa Liidu kontor asus Novgorodis, ka Pihkvas ja Smolenskis olid kontorid. Novgorodis oli Hansa Liidul hea positsioon valitseda Venemaa turgu. Visby's saadi esimene üldine privileeg 1199. aastal. Kontor Novgorodis(Hof) rajati 1276. aastal. 1361. aastast alates hakkasid ka mõned Liivimaa linnad abistama selle kontori tööd. Novgorodis oli püsivalt kohal umbes 200 kaupmeest, kes töid endaga kaasa oma kombes ja elulaadi, neil oli ka kogukonna kirik. Linna elanikkond oli umbes 20 000 inimest ning linn pooldas suuresti seda, et Hansa Liit neid esindas.

Hansa Liidu huvi Madalmaade ja Belgia (Flandria) vastu oli seotud nende lähedusega Bergenile ja heeringapüügi aladele. Esimesed üldised privileegid saadi 1252. aastal. Keskkontor asus Brügges. See oli suurim hansakontor, kus oli umbes 300 hästi haritud inimest. Kaubanduspiirkond, mida kontrolliti Brüggest, oli samuti suurim ja asus tähtsal magistraalil, kust liiguti edasi Portugali, Hispaaniasse, Prantsusmaale ja Itaaliasse. Seda kasutati ka peatuspaigana teel lääne poole.

INGLISMAA OLI ESIALGU SÖLTUV Hansa Liidust kaubanduses, hiljem aga vajas liidu abi sõjas Prantsusmaa vastu. 1157. aastal rajati „Gildehalle“ Kölni kaupmeeste keskuseks. XII ja XIII sajandil said erinevad hansalinnad Inglismaalt terve rea eri laadi privileege ja 1303. aastal saadi esimesed üldised Hansa Liidu Privileegid. Londoni kontor, niinimetatud Stalhof, oli väiksem ja teda juhtis nii nagu teisi kontoreid.

HANSA LIIT MÄNGIS ka suurt rolli kohaliku elu arenemises. Üheks tema esmaseks kohustuseks oli kindlustada ohutus maal ja merel. Seetõttu oli Hansa Liidu ülesandeks kaitsta neutraalset navigatsiooni ja võidelda piraatidega, keda juhtis Klaus Störtebecker, süvendada veeteid, ehitada valgustatud meremärke, säilitada teid maismaal jne. Kaudselt oli Hansa Liidul ka majanduslik ja kultuuriline mõjujõud. Ta aitas kaasa kaunite kunstide arengule (arhitektuur, maalikunst), käsitöökuste levikule (samuti ka vastava terminoloogia levikule) Skandinaavia ja Liivimaa linnades, soodustas reformatsiooni, mõjutas kirjakeelte arengut ja lõi Rostock'i ülikooli.

Hansalinnade elanikkond

KESKAEGNE SOTSIAALNE STRUKTUUR koosnes kolmest osast – kõrg-, kesk- ja alamklass. Mereäärsete hansalinnade klassiline struktuur oli tunduvalt vähem ekstreemne kui sisemaa tööstuslinnades. Lüübekis kuulus umbes 22% elanikkonnast kõrgklassi ja umbes 40% alamklassi. Augsburgis, linnas, mis ei kuulunud Hansa Liitu, kuulusid ainult 8% inimestest kõrgklassi, 86% aga olid kõik alamklassist. Kõrgklassi kuulusid peamiselt kaupmehed, kes tegelesid väliskaubandusega, ja rikkad inimesed, kes omasid suuri varandusi või neil oli isiklik sissetulek. Keskklass koosnes kaupmeestest, linnavalitsuse ametnikest ja käsitöömeistritest. Paljudel juhtudel oli lõhe sotsiaalsete klasside vahel küllalt lai. Kullassepad ja toiduainete tootjad olid reeglina jõukad, kusjuures aga linase riide kudujad ja rätsepad kuulusid vaesemate hulka. Alamklassi võib jagada kaheks. Kõige vaesemate hulka kuulusid need, kes ei suutnud end elatada, nagu näiteks vanad ja haiged inimesed, kellel ei olnud oma perekonda. Teine grupp koosnes palgatöölised, oskusteta lihttöölised, teenijatüdrukutest, käsitöölised. Saksa linnades Liivimaal (tänapäeval Eesti ja Läti) ja Poolas oli üheks raskendavaks asjaoluks see, et linnaelanike hulgas oli arvukalt mitterakslasi, kes paljudel juhtudel olid nii juriidiliselt kui ka majanduslikult halvemas olukorras kui sakslased. Kõikidesse klassidesse kuuluvad naised olid jätetud täiesti ilma õigustest osaleda poliitilises elus, aga nad ei püüelnudki selle poole, et omandada kodanikuõigusi. Kõikide hansalinnade elu oli korraldatud ja neid ka valitseti patriarhaalse mudeli järgi.

Juba XIII sajandist alates, veelgi enam XIV ja XV sajandil, leiame me andmeid hansalinnade naiste töötamisest erinevate erialade gildides. Need ei olnud ainult lesed, kes sageli jätkasid oma abikaasade äritegevust pärast nende surma. Näiteks Lüübekis ja Kölnis oli päris arvukalt naiskaupmehi.

1294. AASTA LÜÜBEKI LINNAHARTA väljendas sõnaselgelt meeste ja naiste võrdõiguslikkust kaubandustegevuses: mitte ükski vallaline, abielus naine või lesk ei või müüa, loovutada või laenuks anda oma varandust, kui ta ei ole selle ettevõtte omanik, kusjuures otsuse tegemisel on ta niisama sõltumatu kui mees. Teiste sõnadega väljendades kauplev naine võis käituda oma varadega nii, kuidas ta soovis, kuid ta pidi kandma ka vastutust oma varade eest. Tekstiilitööstus oli naiste jaoks üheks tähtsaks töörakenduse allikaks ja paljudel ametikohtadel võisid naised saada käsitöömeistri staatuse võrdselt meestega. Kölnis olid isegi ainult naisi ühendavad gildid näiteks puuvilla- ja siiditöötlemiseks.

*Üsna sageli ei ole naised tunnustatud erinevatel ajalooetappidel.
Milline on naiste olukord tänapäeval?*

Kas te teate näiteid sellest, et naistesse suhtutakse tänapäeval palju tõsisemalt kui aastakümneid tagasi?

KAKS ÜHISKONNAGRUPPI OLID samuti jäetud ilma õigusest omandada kodanikeõigusi – vaimulikud ja juudid. Vaimulikkond oli väikesearvuline, kuid suure mõjujõuga. Näiteks need, kes olid raeametnikeks või pihhisadeks. Baltimaade hansalinnades olid kõige tähtsamateks dominiiklaste ja frantsiskaanlaste kloostrid. Alates XII sajandist sunniti juute elama getodes, alludes geto reeglitele. Baltimaade hansalinnades elas vähe juute. Nad elasid peamiselt Reini, Vestfaali ja Saksimaa piirkondades.

Ainult jõukad kodanikud võisid saada rae liikmeteks. Linnade valitsev klass arendas pidevalt edasi pärimisõiguse kontseptsiooni. Kogu Hansa Liidu eksisteerimise aja jooksul tekkisid konfliktid võimu jagamisel linnarae ja gildide vahel. Tekkisid rahutused, mille mõjul viidi ka sisse muudatusi linnade haldamisel.

Üks paremini tuntud sedalaadi näiteid on Jürgen Wullenwever'i tõus Lüübeki linnapea kohale 1533. aastal. Enne seda, alates 1522. aastast, oli Lüübekis nii nagu teisteski hansalinnades Läänemere ääres toimunud reformatsiooniliikumine. Enamike hansalinnade raed olid vastu luterluse levikule, kuid käsitöölised ja teised alamklasside esindajad pooldasid uut usku. Sotsiaalsed pinged kanaliseeriti kodanikekomiteede loomisega, mille eesmärgiks oli esmajoones rae rahaasjade kontrollimine. 1528. aastal moodustati 64-liikmeline kodanikekomitee, kes kontrollis rae poliitikat ja avaldas survet luteri usu vastuvõtmiseks, et ületada rae vastuseisu. Raad koosnes linnas peamiselt maaomanikest ja muudest eraomanikest, kes olid uue usu vastu, kuid kaupmehed hakkasid pigem toetama uut komiteed. Kaupmees Jürgen Wullenwever oli juhiks ja 1530. aastal sundis komitee (raadi) vastu võtma luteri usku. 1531. aastal lahkusid paljud rae liikmed ametist ja 64-liikmeline komitee hakkas ikka rohkem ja rohkem kontrollima elu linnas. Rae liikmeteks said ka inimesed, kes ei pärinud seda kohta oma isalt. 1533. aastal valiti Wullenwever linnapeaks.

Kas te teate mõnda ülestõusu või rahutust oma piirkonnas?

Kes algatas ülestõusu ja kes olid nende vastased?

Kas religioon mängis siin oma osa?

Küllaldast informatsiooni naiste elust keskajal võib leida teosest "Naised keskaegses linnas", Freiburg, 2. trükk, 1992.

WULLENWEVER'I NIMI ON AGA ka lähedaselt seotud Lüübeki langusega. Ülalkirjeldatud muutused linnavalitsemisel leidsid aset mitmetes hansalinnades. Wullenwever'i valitsemise ajal osales Lüübek Taani kuningliku dünastia sisemistes tülides eesmärgiga omandada kontrollõigust kaubateel läbi Sundi väina, kusjuures peamiseks eesmärgiks oli lõpetada Hollandi ja Inglismaa kaupmeeste tegevus Läänemerel. Lüübek toetas Taani kuningat (Frederik I), kes oli võimult kõrvaldanud vennapoja Christian II 1523. aastal. 1534. aasta sõjas osales Lüübek ilma märkimisväärse toetuseta teistelt hansalinnadelt (Preisimaa hansalinnad Danzigi piirkonnas olid näiteks huvitatud teraviljakaubanduse edendamisest Hollandi ja Inglismaa linnadega). Lüübek jäi kaotajaks. Pärast seda kukutati linnapea Wullenwever ja endine raad võttis jälle üle linnavalitsemise, kuid uus usk säilis. Veidi hiljem Wullenwever hukati.

Hansa Liidu langus

HANSA LIIDU LANGUSE PEAMISEKS põhjuseks oli uute sotsiaalsete ja riiklike struktuuride väljakujunemine varasel uusajal. Hansa Liidul, mis oli esile kerkinud keskajal, ei olnud uues olukorras enam kohta. XV sajandi keskel puhkes terve rida katkuepidemiaid, mis põhjustasid peaaegu ühe kolmandiku elanikkonna surma. See omakorda tõi kaasa “põllumajanduskriisi”, mida iseloomustas tohutu langus teravilja tootmises ja kaubanduses, mõjutades tugevalt Hansa Liidu teraviljakaubandust. 1492. aasta on üheks tähtsaks teetähiseks ja mõned aastakümned pärast Kolumbuse randumist Ameerikas toimus elav majandussuhete areng Atlandi piirkonnas. Pürenee poolsaar ja Inglismaa muutusid maailmakaubanduse keskusteks. Läänemerd ümbritsev piirkond langes nüüd Euroopa perifeeriasse ja kaotas suuresti oma tähtsuse.

LINNADE OSATÄHTSUS MUUTUS samuti. Alates XV sajandist hakkas valitsev aadelkond ikka tugevamini avaldama survet linnadele ja aadli mõju linnades, kaasaarvatud hansalinnad, kasvas. Üsna sageli oli mõni linn sunnitud lahkuma Hansa Liidust. Teistel juhtumitel otsustas linn ise lahkuda. 1474. aastal oli Breslau esimene linn, kes loobus omal vabal tahtel Hansa Liidu liikmestaatusest. Breslau oli asunud uutesse kaubasuhetesse Ülem-Saksamaa linnadega – näiteks Nürnbergiga – ja uutes suhetes olid hansaprivileegid pigem takistuseks kui eelisteks. Hansakaubandus pööras nüüd peamist tähelepanu siseriiklikule kaubandusele ja linnadel oli vähe omatooteid, mida nad oleksid võinud eksportida. Teisest küljest võis aga täheldada ulatuslikku manufaktuuritööstuse algust kogu maal. Riigi võim hakkas kasvama enamikes Euroopa riikides nagu näiteks Inglismaal ja Hollandis, kuid samuti Saksa vürstiriikides, millega kaasnes riikide julgeoleku kindlustamise protsess. Hansa Liitu kuuluvad kaupmehed seisis silmitsi kasvavate raskustega oma kaubandusprivileegide säilitamisel.

VENEMAAL ÜHENDATI Novgorod Moskvaga 1478. aastal ja 1494. aastal suleti hansakontor. Kauplemist Venemaaga hakkasid korraldama Liivimaa linnad. 1550-ndatel aastatel hakkas kaubandus Venemaaga vähenema olles ka Liivi sõja üheks tagajärjeks. Sõja ajal purustati Liivi ordu ja otsesed kontaktid hansalinnade

ja Lüübekiga katkesid (erandiks jäi Tallinn). Seejärel rajas Lüübek otsesed kaubandussidemed Narvaga ja talle anti need samad eesõigused, mis tal olid olnud Novgorodis. Seejärel algasid konfliktid Rootsiaga. Narva langes 1581. aastal rootslaste kätte.

HANSA LIIDU KONTORITE tähtsus Londonis, Brügges ja Bergenis hakkas langema XVI sajandil. Hansa Liit kaotas ka enamiku oma kaubandusprivileegidest Skandinaavias. XVI sajandil langes Hansa Liidu liikmete arv drastiliselt. Põhjuseks oli kaubandussidemete katkemine, linnade teised huvid, summade puudumine, et töötada välja eeskirju ja karistusi. Suured olid ka kulud organisatsiooni ülalpidamiseks. 30-aastane sõda aastatel 1618-1648 aitas kaasa Hansa Liidu langusele. 1629. aasta Hansapäeval otsustati, et sõja ajal lahendatakse kõiki hansaasju Lüübekis, Hamburgis ja Bremenis. Aastatel 1630-1641 tekkisid nende linnade vahel tugevamad sidemed. Pärast Vestfaali rahulepingut 1648. aastal toimus vähe hansapäevi, sest esindatud olid ainult kolm või neli linna. Arutati plaane liidu ümberkorraldamiseks. Kõige viimane hansapäev, millest võttis osa äärmiselt vähe liikmeid, toimus 1669. aastal.

PÄRAST 30-AASTAST SÕDA ja arvestades Saksamaa vürstiriikide tugevnemist, suutsid ainult kolm hansalinna vastu panna. Nende eriline tähendus on ikka veel tuntav tänapäevalgi – moodustusid kaks iseseisvat vabalinna Hamburg ja Bremen.

Hansa Liidu funktsioonid. Hansa Liidu erinevad rollid.

ALATES 1980-NDATEST AASTATEST on sagenenud diskussioonid Läänemere piirkonna koostöö uuendamisest ja pärast Nõukogude Liidu lagunemist 1989. aastal on muutunud võimalused tihedamateks poliitilisteks ja kultuurilisteks kontaktideks palju suuremaks. Euroopa Liidus valitseb suund regionaalse identiteedi saavutamise poole, et saada ülevaadet erinevatest piirkondadest, mis kuuluvad liitu. Riikides, mis asuvad Läänemere ääres, niisugune „regiooni ülesehitus“ tähendab, et koos rahvusvaheliste sidemete tugevdamisega valitseb tendents vaadelda ajaloolisi nähtusi eesmärgiga avastada piirkonna lokaalseid iseloomujooni. Läänemere piirkonna jaoks on Hansa Liit üks niisuguseid nähtusi. Juba nii varakult kui hiliskeskajal võis niisugust linnade ühendust pidada rahvusvahelise koostöö vormiks, mida viisid ellu keskklassi kaupmehed. Hansa Liitu kuuluvad linnad võisid asuda peaaegu ükskõik millises riigis.

Arutelu

Millist osatähtsust omab ajalugu teie riigis?

Kuidas saab ajalugu kasutada, et saavutada paremat arusaamist poliitikast?

Karl-Heinz Harbek ja Christian Wellmann. Sissejuhatus raamatule „Kooperation und Konflikt in der Ostseeregion“ (Koostöö ja konfliktid Läänemere regioonis), kirjastaja Christian Wellmann, Kiel, 1999, lk. 7-8, lk. 7

Björn Engholm „Kas uus Hansa Liit? Nordeuropa-Forum 1991, Nr. 4, lk. 9-11, lk. 9)

1980-NDATE AASTATE lõpus rääkis Björn Engholm, föderaalminister Schleswig-Holsteinist, „Uue Hansa Liidu“ moodustamisest Läänemere piirkonnas. Tema idee oli ehitada üles institutsionaalsed kultuuri- ja majandussidemed, mis olid eksisteerinud Hansa Liidus. 1991. aastal ütles ta: „Hansa Liit on mõiste, mis tähistab endist põhja majandusühendust.“

Sakslased kasutasid seda mõistet kuni 1994. aastani. Kolmes Balti riigis tekkis uus huvi Hansa Liidu traditsioonide vastu ajal, kui eralduti Nõukogude Liidust. Loodeti tihedamate sidemete rajamist Euroopa riikidega.

Mida seostate teie mõistega „Hansa Liit“?

FIRMAD JA INSTITUTSIOONID Baltimaades püüavad endast rääkides kasutada epiteeti „hansa“. Saksakeelsetes piirkondades kasutatakse sõna „hansa“ tähenduses kaine, viisakas, usaldusväärne, jahe, reserveeritud, kuid tervikuna on sellel sõnal positiivne varjund. Kohe pärast Saksamaa ühinemist lisasid Greifswald, Stralsund, Rostock, Wismar – linnad, mis olid varem kuulunud SDV-sse, oma nimele „Hansestadt“ (hansalinn).

Alates 1990-ndate aastate keskpaigast on termin „Uus-Hansa“ oma tähtsust kaotanud peamiselt seetõttu, et Skandinaaviamaad on seda kritiseerinud. Skandinaavia historiograafias tähendab Hansa Liit saksa kaupmeeste agressiivset ühendust, mis muutus domineerivaks Läänemere piirkonnas. Niisugust kriitikat oli kuulda Taanis ja Norras. Hansakoostöö pidi arvestama asjaoluga, et Hansa Liiduga seostusid pildid puhtalt Põhja-Saksa kaubandusühendusest ja et viide Hansa Liidule võis esile kutsuda ärrituse väljaspool Saksamaad.

Mõned inimesed näevad siin aga positiivset külge. Omades tugevat kaubanduslikku jõudu võis liit edendada ka sõbralikke suhteid. See arvamus ei ole aga silmas pidanud sõdasid, millest Hansa Liit võttis osa selleks, et kaitsta oma huvisid.

Arutelu

Hansa Liit lubab võimaldab ka ühiseid juuri Läänemere piirkonnas. Kas pole ajalugu mitte üks konstruktsioon, mida vajatakse selleks, et näha sarnasusi ja identiteeti?

Danzigi „Hansaportaali“ annab ülevaate nendest linnadest aadressil:
http://hanza.gdansk.gda.pl/index_n.html

PÜÜE LUUA UUT HANSALINNADE ühendust on veelgi vanem. See põhineb ideel, millega tuli välja Oldenzaal Hollandis 1980. aastal, kui pühitseti linna 750. aastapäeva. Linn saatis välja kutsed „Hansapäevale“. Esiolgu oli see mõeldud ühe juubelipidustuste atraktsioonina, kuid järgnevatel aastatel arenesid välja partnerlussuhted 200 linna vahel kogu Euroopast, mitte ainult ajalooliste hansalinnade vahel. Isegi kui koostöö ajaloolise Hansa Liidu uurimise alal – näiteks arhiivide haldamine – moodustab osa „Uus-Hansa“ liikumisest, pööratakse peamist tähelepanu komisjonide moodustamisele, et vahetada informatsiooni kohaliku omavalitsuse ees seisvate probleemide kohta, teha koostööd turismivaldkonnas. Alates 1990. aastast on keskseks teemaks kujunenud toetuse avaldamine Ida-Euroopa maades toimuvale muutumisprotsessile, eriti Balti riikides ja Poolas.

Hansa Liidu poliitiline ajalugu Saksamaal

XIX SAJANDIT ISELOOMUSTAB intensiivne huvi ja tegelemine ajalooga. Ajaloouringud muutusid akadeemiliseks iseseisvaks tegevuseks ja üsna sageli andsid rahvuslikule liikumisele ajaloolis-juriidilise põhjenduse. Ajalugu hakati interpreteerima rahvuslikust vaatepunktist ja niimoodi võime täheldada suurt huvi Hansa Liidu ajaloo vastu eriti Saksamaal. Hansa Liit justkui eraldati oma ajaloolisest kontekstist ja tema „saksa iseloomu“ püüti rõhutada.

Kas teie teate teisigi näiteid sündmustele „rahvusliku värvingu“ andmisest teie maal?

XIX SAJANDI TEISEL POOLEL peeti Saksamaal Hansa Liitu tõenduseks Saksamaa võimsusest merel. 1906. aastal, toetades seda ideed, kirjutas ajaloolane Dieter Schäfer, kes oli sündinud Bremenis, alljärgnevat: „Hansa Liidu olemus ja tähendus oli esindada Saksamaad merel.“ Kui Saksa Keisririik, mis moodustati 1871. aastal, deklareeris, et suurte merejõudude arendamine oli riigi kohustuseks, omandas hansalinnade ajalooline merekaubandus uue tähenduse. 1889. aastast alates hakkas Saksa keiser Wilhelm II tulisel toetama Saksamaa ettevõtmisi merel. Saksamaa pidi vallutama endale „koha päikese all“ (sünonüümne väljend koloonia tähistamiseks), tuues esile püüdluse osaleda „maailmapoliitikas“. Enamus ajaloolastest toetas natsionalistlikku paatost, kuigi alati kõlasid ka kriitilised hääled, mis rõhutasid tugevamini Hansa Liidu ajaloo sotsiaalseid ja majanduslikke aspekte. Sadade aastate jooksul oli Saksamaa jagatud väikesteks riikideks. Natsionalistlik ajalootõlgendus vajas pikemat järjepidevust ja ühiseid traditsioone, mida võis leida Hansa Liidu ajaloost. Hansa Liitu hakati esitama kui „Saksa võimu keskpunkti“ hiliskeskajal, mida aga teisest vaatenurgast analüüsis, kuid natsionalistlikku seisukohta säilitades, võib pigem pidada Saksamaa languse perioodiks. Just niisuguses kontekstis kasutati Hansa Liitu, et leida vähemalt mingitki ühtekuuluvust.

NATSISTLIK SAKSAMAA KASUTAS samuti ära Hansa Liitu selleks, et õigustada oma agressiivset välispoliitikat, kuid see oli oluliselt erinev Saksa Keisririigi poolt kasutatud tõlgendustest. Natsionalistlikule ja natsistlikule ideoloogiale pakkus Hansa Liit tõendust, et „Deutschtum“ (või saksa päritolu) andis inimestele üleoleku teistest. See on ajalooline kategooria, mis toetub Saksa rahva pidevale rahvuslikule ühtekuuluvusele. Niisugune interpretatsioon kirjeldas Hansa Liidu varakapitalistlikku struktuuri viisil, et „Deutschtum“ sai välja areneda peamiseks jõuks ainult tänu aristokraatiale, kes olid toonud rahu ja õitsengu Põhja-Euroopale.

HANSA LIITU TULETATI KA siis meelde, kui Saksamaal tekkis soov majanduslikuks ekspansiooniks Läänemere piirkonnas, sest Hansa Liit oli loonud ühtse majandusruumi. Midagi niisugust taheti korrata natsistliku ülemvõimu all. Saksamaa ei tahtnud omada juhtivat rolli ainult „Kesk-Euroopas“, vaid ka Kesk-Euroopa majanduses. Et niisuguseid arusaamu ajalooliselt õigustada, pöörduti jällegi Hansa Liidu juurde.

PÄRAST 1945. AASTAT võttis uurimistöö Saksa Liitvabariigis jällegi uue suuna, kuigi sageli olid ajaloouurijad needsamad inimesed. Hansa Liidu uurimine koondus ajaloo majanduslike ja sotsiaalsete aspektide väljaselgitamisele, eriti linnade arengule.

SAKSAMAA OLI JÄÄNUD sõjas kaotajaks ja ta ei saanud enam osaleda maailmapoliitikas ühe juhtiva riigina. Sellest tulenevalt langesid uurimisteemad, mis olid aidanud kinnistada juhtivat rolli, tagaplaanile. Sõna „Hansa“ säilitas üldiselt positiivse tähenduse, kuid kaotas suurel määral ideoloogilised ja poliitilised ülemtoonid.

Saksa Demokraatliku Vabariigi Hansa Liidu uurimise temaatika ei olnud eriti palju erinev Lääne-Saksamaa uurimistööst, isegi vaatamata sellele, et idas vaadeldi Hansa Liidu klassistruktuuri marksistlikust seisukohast. Mõningates populaarsetes tõlgendustes kerkisid esile teatud sotsiaal-revolutsioonilised aspektid, kuid tõsine ajalooline uurimistöö vältis niisugust interpretatsiooni. Hansa Liit pakkus huvi, sest see kujutas endast varakapitalistlikku kaubandusühendust ja liitu võis vaadelda kui kapitalismi varast vormi, mis vastandus feodalistlikule ühiskonnale.

Hansa Liit kui hädaoht: Norra arvamus

SKANDINAAVIA HISTORIOGRAAFIAS jõuti täiesti erineva hinnangu andmisele Hansa Liidule tema saksa tuumiku tõttu. Ka siin olid XIX sajandil rahvuslikud liikumised aktiivsed, otsides ajaloost õiguslikku põhjendust oma tegevusele. Natsionalistlikust seisukohast vaadatuna suhtusid Skandinaaviamaad Hansa Liitu esmajoones kui hädaohtu Saksamaalt. Taani ja Hansa Liidu vahel olid olnud teravad ja pikaajalsed konfliktid. Björn Engholmi idee nimetada koostöö Läänemere piirkonnas „Uueks Hansaks“ leidis ainult vaoshoitud heakskiitu.

ERITI NORRAS, MIS SAAVUTAS autonoomia Rootsist eraldudes alles 1905. aastal, kujutati Hansa Liitu rahvusliku ajaloo raamatutes kui hädaohtu. Pärast 1945. aastat domineeris niisugune tõlgendus jätkuvalt, kuna II Maailmasõja ajal aset leidnud Saksa okupatsioon ainult tugevdas arvamust, et Hansa Liit oli Saksa ekspansiooni üks jätkuv väljendus. Hiliskeskajal olid Hansa Liidu kaupmehed suurel määral kontrollinud Norra väliskaubandust, takistades Norra kaupmehi ise välismaal kauplemast. Seetõttu ei olnud Norral võimalik arendada välja mõjuvõimsat kodanlust, mis oleks lubanud alustada võitlust autonoomia eest palju varem. Lisaks kõigele muule oli Norra talupoegadele antud laenusid, mis tõid endaga kaasa suure võlakoormuse ja mida võib vaadelda kui Norra rahva ekspluateerimist. Teisest küljest on hilisem uurimistöö ka rõhutanud, et Hansa Liit oma monopoolse seisundiga oli omanud ka positiivse tõukejõu tähenduse Norra arengule, märkigem muuhulgas alam-saksa keele tugevat mõju norra keelele, kultuurisidemeid Euroopaga, mida hansakaubandus aitas luua, ja garanteeritud kuivatatud tursa müüki, mis sel ajal oli Norra peamiseks eksporditavaks. Seda uut ajaloolist tõlgendust võib mingil määral vaadelda kui „ümberpööratud rahvuslikku identiteeti“. Kui kuni käesoleva ajani olid rahvuslikud tõlgendused olnud ülekaalus, siis nüüd kerkis esile suund, mis arvestas Euroopale lähenemise ideed, leevendades Hansa Liidu tegevuse negatiivseid aspekte.

Arutelu

Kas te usute, et seda uut tõlgendust võib pidada “ümbERPööratud rahvuslikuks identiteediks”, millega Norra püüdis rõhutada seoseid Euroopa ja Saksamaaga selle asemel, et rõhutada eraldumist?

Kas te olete kunagi kokku puutunud näidetega, kus on tegemist ajaloolise “uue identiteediga”?

Kas pärast 1990. aastat on aset leidnud “uute identiteetide” leidmine? Millise kuju nad võtsid?

Hansa Liidu tõlgendamine Eestis

KESKAJAL OLID EESTI ja Läti Saksa kultuuri- ja majanduspiirkonna osaks tänu keskaegsele Liivimaa konföderatsioonile, mis koosnes mitmetest piiskopkondadest ja Liivi Ordust. Lisaks olemasolevatele rajati teisigi iseseisvaid linnu, mis allusid saksa võimule. Hansa Liidul olid tugevad sidemed nende keskustega. Kui me vaatleme Hansa Liidu rolli Eestis ja Lätis, siis võime liitu vaadelda kui üldise saksa mõju kandjat.

SELLES KÜSIMUSES VALITSEVAD kaks seisukohta – baltisakslaste identiteet ja rahvuslik identiteet. Baltisaksa historiograafiast võime me rääkida XIX sajandi lõpust alates siis, kui pärast venestamisperioodi Eestis ja Lätis elavate baltisakslaste rahvuslikud tunded olid nõrgenenud. Poliitilises mõttes oli oluline hakata uurima sakslaste päritolu ja nende “kuldajastut” keskajal. Sakslasi peeti kultuuritoojateks (“Kulturträger”), teiste sõnadega progressiivsete mõjutuste allikaks, kristluse toojateks Eestisse ja Lätisse, linnade rajajateks, sidemete loojateks nende riikide ja Lääne-Euroopa kultuuriruumi vahel. Kohalikke elanikke peeti ikkagi barbariteks.

Eestlaste rahvuslik historiograafia pärineb sellest samast ajast, kuid see omandas täiesti erineva iseloomu. Sakslasi vaadeldi kui vallutajaid, kes olid pikka aega eestlasi valitsenud.

IDEALISEERITI VALLUTUSEELSET iseseisvusaega ja pöörati tähelepanu kangelaslikele sündmustele eestlaste võitlustes sakslaste vastu (näiteks võitlus ristirüütlitega 13. sajandi algul, Jüriöö ülestõus 1343-1345 jne.). XVII sajandit peeti “kuldseks rootsi ajaks” tänu sellele, et olukord Eestis oli muutunud paremaks ja esmakordselt ajaloos oli piiratud sakslaste privileege.

Arutelu

Kas on võimalik võrrelda neid perioode?

Millised on erinevused XVII ja XX sajandi vahel?

C. J. Jakobson: 700 aastat orjaööd ja pimeduseaega, 1874, selgitab seda tõlgendust.

ÜLDISELT OLI SEE TÖLGENDUS valitsev ka 1920-ndatel ja 1930-ndatel aastatel. Poliitiliste aspektide asemel tunti suuremat huvi agraar- ja asustusajaloo vastu, sest sellel ajal olid eestlased enamasti talupojad. Uurijad pöörasid tähelepanu peamiselt hilisematele perioodidele kui keskaeg. Keskaegsete teemade hulgas olid populaarsemad Tallinna ja Tartu ajalugu, nende sõltumatu positsioon hansalinnadena, kohalike elanike olukord.

PÄRAST II MAAILMASÕDA jäi uurimistöö samasuguseks kuni 1990-ndate aastateni. Stalini ajastul 1940-ndatel ja 1950-ndatel aastatel on tegemist märkimisväärse saksavaenulikkusega ja oli peaaegu võimatu uurida ükskõik millist “saksa” teemat. Kohalikud sakslased olid juba 1939. aastal lahkunud Eestist. On tähtis märkida, et keskaegseteks uuringuteks vajalik peamine arhiiv – Tallinna Linnaarhiiv, mida olid sageli kasutanud baltisaksa ajaloolased, viidi 1944. aastal Saksamaale (kuid tagastati 1990. aastal). Eesti pööras ikka veel tähelepanu agraarajaloole ja demograafia, kuid 1980-ndate aastate lõpus ärkas huvi “saksa” teemade vastu uuesti.

1990-NDATEL AASTATEL muutus suhtumine kiiresti. Hansa Liitu vaadeldakse kui otseste sidemete algatajat ja hoidjat Baltimaade ja Euroopa vahel. Sõna “hansa” kasutamine igasuguste institutsioonide nimedes muutus populaarseks (näiteks Hansapank, Hansatee, Hansa Liising jne.). Neljale Eesti hansalinnale (Tallinn, Tartu, Viljandi, Pärnu) muutus nende kunagine Hansa Liidu liikmeks olemine tähtsaks aspektiks nende identiteedis. Igal aastal korraldavad nad Hansapäevi (pidustusi) ja omavad suhteid teiste hansalinnadega Euroopas.

Arutelu

Hansa Liit on nähtus keskajal, mis on jätnud oma jälje kõikidele riikidele Läänemere piirkonnas kuni tänase päevani. Näiteks punasest tellisest arhitektuur, mis iseloomustab linnu Baltimaades, on hansaajastu pärand.

Kas te arvate, et Hansa Liit aitas kaasa kohaliku identiteedi tekkimisele?

Mis asjad võisid olla siduvateks elementideks Läänemere piirkonnas?

Milliseid erinevatele riikidele ja rahvastele omaseid märke võib leida Läänemere piirkonnas ja teie piirkonnas?

20 Sajand

Teine maailmasõda Skandinaavias

Norra ja Taani

KUI ALGAS TEINE MAAILMASÕDA, püüdsid Taani ja Norra säilitada neutraliteedipoliitikat, nii nagu oli see neil õnnestunud Esimese maailmasõja ajal. 1940. aasta alguseks oli pinge kasvanud sõdivate riikide vahel, käis võitlus selle eest kes kontrolliks Põhja-Euroopa riike. Sellegipoolest, Taani ja Norra vallutamine 9. aprillil 1940. aastal tuli täiesti ootamatult riikidele ja nende valitsustele.

ARVATAVASTI OLI SAKSAMAA terve rida erinevaid põhjuseid, miks ta okupeeris need kaks maad. Praegu on peaaegu võimatu ajaloolises plaanis taastada otsustavat faktorit, mis niisuguse tegevuse esile kutsus:

- 1) geostrateegilised ja sõjalised kaalutlused, ettevalmistus sissetungiks Nõukogude Liitu, hirm, et lääneriigid, esmajoones Inglismaa, võiksid saavutada kontrolli piirkonnas ja isegi planeerida oma sõjavägede sisseviimist. Arvamus, et Saksamaa enam-vähem tõukaski Inglismaad nende maade okupeerimisele, oli püsivalt levinud parlamentide parempoolsetes fraktsioonides okupeerimise ajal ja pärast seda. Nii mõeldi ka Norras.
- 2) majanduslikud huvid (Taanis põllumajandus, Norras loodusvarad ja transiitliiklus). Need faktorid oleksid sobinud pan-euroopa majanduse arenguplaani, kus Saksamaa oleks olnud juhtival positsioonil
- 3) rassistlikud eesmärgid kujundada välja Põhja-Euroopa, mis oleks Suur-Saksamaa Impeeriumi osaks. Neid ideid võib vaadelda pigem ideoloogilise õigustusena kui okupatsiooni tõelise põhjusena. Alfred Rosenberg, kes oli üks natsistliku ideoloogia juhtfigure ja ühendatud "Põhja rassi" innukas pooldaja, ja Hitler ise pidasid seda aspekti palju tähtsamaks kui sõjavägede sisseviimist Norrasse. Sellegipoolest ei tohi alahinnata seda mõju, mida Norra elanike klassifitseerimine "aarialastena" omas okupatsiooni edasisele käigule, kollaboratsiooni ja vastupanu vormidele.

*Milline oli poliitiline olukord teie maal, kui Teine maailmasõda algas?
Millist rolli mängis teie maa sõja ajal?*

TAANI ALISTUS ILMA SÕJALISE vastupanuta 9. aprillil 1940. aastal. Norra ei kapituleerunud kuni sama aasta juunikuuni, olles avaldanud tugevat sõjalist vastupanu riigi põhjaosas. Okupatsioon oli mõlemal maal erinev, rajades teed tulevasele okupatsioonipoliitikale, samuti oli tegemist dünaamilise koostöö ja võitlusega vastupanujõududega, kes ei tunnistanud okupeerimist.

TAANIS JÄID NII KUNINGAS kui ka valitsus oma riiki ja leidsid end dilemma ees, püüdes samaaegselt järgida rahvuslikke huvisid ja teha kummardust okupatsioonivägedele. Selline tegevus kutsus esile erinevaid reaktsioone – mõned pidasid seda "konformismiks" või "koostööpoliitikaks", teised aga vaatlesid seda kui "rahvusliku

WWW

Palun vaadake alljärgnevat internetilehekülge, et saada informatsiooni "Operatsioon Weser" (Weserübung) kohta: www.army.mil/cmh-pg/books/70-7_02.htm

Ülevaade Norra ja Taani okupeerimisest on: www.norwegian-scenery.com/facts/history.html
www.nuav.net/
www.um.dk/english/danmark/danmarksbog/kap6/6-15.asp

kollaboratsioonismi” vormi. Sellegipoolest esitati seda poliitikat pärast sõda kui sõnaselget patriotismivormi, mille puhul demokraatlikke ideaale ja normaalset sotsiaalset olukorda püüti säilitada totalitaarse okupatsiooni tingimustes ja mis isegi sillutas teed vastupanuliikumise tekkimisele.

ALATES 1943. AASTAST PIIRAS okupatsiooniar mee tugevasti poliitilist autonoomiat ja kontrollis tsiviilelu. Repressioonid omandasid rägemed vormid. Sellega kaasnes kodanike tugev vastupanu, kasvades hiljem relvastatud vastuseisuks. Taanis elavate juutide tagakiusamist mõistis rahvas hukka palju tõsisemalt kui Norras. Mõned tuhanded Taani juudid said maalt põgeneda, leides enamuses varjupaiga Rootsis. Tekkisid müüdid. Üks lugu räägib sellest, kuidas Taani kuningas ratsutas mööda Kopenhaageni tänavaid, kandes Davidi tähte, ja demonstreeris avalikult oma vastupanu juutide väljasaatmisele.

Tagasivaates lubab iga ajastu luua legende või müüte. Tegelikult elu paradoksid justkui tõlgitakse “lugudeks”, mis on kergesti arusaadavad ja klassifitseeritavad, omades selget piirjoont hea ja halva vahel. Kas teie teate mõnda niisugust lugu, mis on seotud Teise maailmasõja ajaloo teie maal?

NORRAS OLI OLUKORD TUNDUVALT erinevam võrreldes Taaniga. Valitsuse liikmed ja kuningas olid maalt põgenenud ja moodustasid eksiilvalitsuse Londonis. 1940. aasta aprillis oli juba Norra natsistliku partei “Nasjonal Samling” juht Vidkun Quisling püüdnud võimu üle võtta sõjalise riigipöörde organiseerimisega, kuid ta ei saanud siis veel toetust okupatsioonivägedelt. Esialgu oli Saksamaal plaanis viia ellu “tolerantse” okupatsiooni mudel nagu oli see toimunud Taanis. Kuna oli ilmne, et see nii ei toimu, otsustasid nad anda oma toetuse Quislingile ja “natsistlikule revolutsioonile, mida viisid läbi kõrgklassid”. 1940. aasta septembris määrasid sakslased riigipeaks Vidkun Quislingi. Norra natsistide abiga, keda oli küll suhteliselt vähe, moodustasid sakslased okupatsioonivalitsuse ja 1942. aastal sai Quisling Riigiministriks. Plaanis oli muuta Norra natsistlikuks vastavalt Saksamaa mudelile. Niisugune poliitika oli aga vastumeelne rahva enamusele. Tööliste ja mitmete ühenduste grupid löid opositsiooni “natsifitseerimisele”. See, mis oli algselt olnud kodanike protestiliikumine ja boikott, sillutas teed organiseeritud poliitilisele vastupanuliikumisele. Organiseerimata spontaanne ja igapäevane opositsioon “natsifitseerimisele”, mis oli osa niinimetatud “Holdningskampen’ist” (võitlus ellujäämise eest), jätkus kogu okupatsiooni jooksul. Võttis aega enne kui hajutatud partisanigrupid arenesid organiseeritud sõjaliseks vastupanuorganisatsiooniks (Milorg) eksiilis olevate Norra vägede ja Briti armee egiidi all.

Kodanike vastupanu Skandinaaviariikides peetakse tänapäeval ikka veel poliitilise vastupanu “mudeliks”, seda nii opositsioonina diktatuurile kui ka demokraatlikes ühiskondades.

Kas te teate poliitilisi vaidlusi, mille puhul “vastupanu” on asjakohane teema?

Milliseid võrdlusjooni lubab see meil tõmmata?

SAKSA SÕDURITELE OLID Taani ja Norra võrreldes läänerindega, veelgi enam idarindega, peaaegu nagu „puhkepaigad“. Saksamaa seisukohalt võis mõlema maa okupatsiooni kirjeldada kui rahumeelset (see on üsna küüniline hinnang, kui võtta arvesse metsikused, mida võeti ette vastupanuliikumisega võideldes) hõivamist. On aga tõsi, et nii Taanis, kui ka Norras oli vähe otseseid kokkupõrkeid Saksamaa sõjaväelaste ja relvastatud vastupanuliikumise liikmete vahel. Peale kõige muu oli see põhjustatud Saksamaa sõjaväe ülekaalukast enamusest, mis tegi regulaarse partisanisõja peaaegu lootusetuks. Peale selle ähvardasid saksa sõdurid tappa tsiviilpantvange, kui kusagil neid rünnati. Teatud juhtudel viidi need ähvardused ka ellu. Sõjalise vastupanu organisatsioon Norras viis läbi sabotaažiakte Saksamaa sõjaväeosade vastu. Need sagesid sõja lõpul, rünnati raudteeliine ja takistati sakslaste taganemist ja nende tegevust liitlasvägede vastu. 1942. aastal püüdis Quisling sisse viia tööteenistust noortele, valmistades neid ette astuma Saksamaa sõjaväkke. Tema plaan ebaõnnestus kogu Norra rahva ühise vastupanu tõttu. Paljud noored inimesed leidsid pelgupaiga ja ühinesid vastupanuliikumisega.

NII NORRAS KUI KA Taanis oli tegemist suure majandusliku koostööga. Riigi teatud osades said paljud lihtsad tööinimesed tööd. Saksa armee oli peamine tööandja. Majandus- ja tööstussektor olid innukalt jagamas Saksamaa kasusid, mida sõda oli endaga kaasa toonud, näiteks Ida-Euroopa majanduslik eksploatatsioon. Alles palju hiljem pidid inimesed nii Taanis kui Norras läbi elama valulise protsessi, et tunnustada endale oma ajaloo seda aspekti.

VEEL ÜKS RASKE PEATÜKK Norra ja Taani okupatsiooni ajaloos on seotud suhetega Norra ja Taani naiste ja Saksa sõdurite vahel. Saksamaa ei teinud katsetki peatada selliseid suhteid. Kui sündisid ebaseaduslikud lapsed, siis nende emadele oli ette nähtud toetus organisatsioonilt “Lebensborn”. Okupeeritud rahva silmis nende niinimetatud “sakslaste tüdrukute” (Deutschenmädchen) käitumine oli raskeimaks riigireetmise vormiks. Isegi pärast sõda pandi need naised hullemini põlu alla kui poliitilised kollaboratsioonistid. Vahepeal oli teatavaks saanud, et selliseid suhteid oli palju ja kokku sündis umbes kümme tuhat ebaseaduslikku last. Pärast sõda häbimärgistati neid emasid ja lapsi ja nad kannatasid äärmise sotsiaalse eraldatuse all. Pärastpoole moodustasid “Deutschenkinder” (sõjaaegsed lapsed) oma organisatsiooni ja 2001. aastal süüdistasid nad riiki nende inimõiguste kahjustamises.

Seksuaalsus on teema, mida saab alati seostada sõjaga ja seda saab kasutada kui sõjavahendit alates suhetest okupatsioonisõdurite ja okupeeritud maa naiste vahel, rääkides sõjaväe bordellidest, sunniviisilisest prostitutsioonist ja lõpetades isegi massilise vägistamisega. Milline oli olukord teie maal Teise maailmasõja ajal? Kuidas tulid inimesed toime nende küsimustega pärast sõda?

Kas teil on mingeid asjakohaseid näiteid, mis kohe meelde tuleks?

WWW

Et leida informatsiooni “sõjaaegsetest lastest” Norras ja Taanis, ka teistes riikides, palun vaadake: www.warandchildren.org/Organizations.htm

Soovitused lugemiseks:

- Grimnes, Ole Kristian (1997), Occupation and Collective Memory in Norway. In: Stig Ekman, Nils Edling (Hg.), War Experience, Self Image and National Identity: The Second World War as Myth and History. Stockholm
- Petrick, Fritz (1993), Introduction to: Occupation politics and German Facism in Denmark and Norway (Die Okkupationspolitik des deutschen Fascismus in Dänemark und Norwegen) (1940-1945). Selection of documents and introduction by Fritz Petrick. In co-operation with Reinhard Abraham, Helma Kaden and Eva Hintze. Berlin: Heidelberg

Soome

KAHE MAAILMASÕJA VAHEL oli Soome, kes oli suutnud säilitada iseseisvuse, huvitatud koostööst Balti riikide ja Poolaga. 1920-ndate aastate algusest oli Soome välis- ja julgeolekupoliitika kujundatud Rahvasteliidu mudeli järgi. 1935. aastast alates pöördus Soome ikka enam Skandinaavia mudeli poole. Suhted Nõukogude Liiduga olid jahedad, või isegi vaenulikud. Kuna suurenes Hitleri rünnakute oht, siis Nõukogude Liit oma suhetes Soomega püüdis kindlustada koostööd, et ennetada äkkrünnakut. Nõukogude võim nõudis samuti Soomelt teatud strateegiliste alade loovutamist, et strateegiliselt kaitsta Leningradi. Vastutasuks pakkusid nad Soomele piirkonda, mis asetses nendevahelise sisepiiri alal, kuid kõigele vaatamata keeldus Soome sellest pakkumisest. Tagajärjeks oli see, et Nõukogude Liit annuleeris mittekallaletungipakti, mis oli sõlmitud Soomega 1932. aastal ja alustas 30. novembril üldist pealetungi. Vastupidiselt kõigile ootustele suutis Soome armee osutada vastupanu Nõukogude Liidu vägedele 105 päeva jooksul, mida hakati hiljem nimetama "Soome Talvesõjaks". Soome armee poleks suutnud kauem vastu panna, aga siis sõlmiti Rootsi abiga rahuleping. Soome suutis säilitada oma iseseisvuse, kuid väga kalli hinna eest – 25 000 Soome sõdurit olid andnud oma elu. Moskva Rahulepingu kohaselt, mis ratifitseeriti 13. märtsil 1940. aastal, pidi Soome Nõukogude Liidule loovutama Karjala maakitsuse ja Soome lahe välispiiril olevad saared.

PÄRAST SEDA RAHULEPINGUT 1940. aasta kevadel oli Soome välispoliitika rohkem suunatud Saksamaale. Oli lootust, et pärast võimalikku suhete halvenemist Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel võiks tekkida Saksamaa abiga olukord, mis võimaldaks ümber vaadata Moskva rahulepingu territoriaalsed nõudmised. Saksamaa ettevalmistuses sõjaks Nõukogude Liiduga mängis Skandinaavia strateegiline kaasaaramine tähtsat rolli ja nüüd taasomandas ka Soome olulise tähenduse. 1940. aasta algul andis Hitler Soomele õiguse hakata end jällegi relvastama. Põhjus uueks Saksamaa poliitikaks oli hirm, et Nõukogude Liit võiks kavandada Soome annekteerimist, nii nagu ta oli juba annekteerinud Balti riigid. Saksamaa ja Soome olid just sõlminud kokkuleppe, et Soome hakkas tarnima Saksamaale niklikaaki Petsamo piirkonnast ja Põhja-Soome okupeerimine Nõukogude Liidu poolt oleks samuti ohustanud seda lepingut.

ÜHELE BRITI-KANADA ÜHISKONTSERNILE kuulusid Põhja-Soome niklikaevanduste kontsessiooniõigused ja Saksamaa sõjatööstusele muutus esmatähtsaks kontrolli

omamine nende kaevanduste üle. Sõda oli kaasa toonud nikli, molübdeeni, vase ja rauapüriitide tarnimise ülemeremaadest ja tagajärjeks oli oluline defitsiit. Suurel määral hakkas Petsamo piirkond rahuldama Saksamaa sõjatööstuse vajadusi. Saksa-Soome kaubanduskokkulepete kohaselt, mis sõlmiti 23. juulil 1940. aastal, nähti ette, et 60% Soomes toodetud niklist saadetakse Saksamaale, mis täielikult rahuldaks Saksamaa vajadusi. Strateegilised huvid olid natsistlikule Saksamaale esmase tähtsusega. Ideoloogiliselt motiveeritud "võitlus eluruumi pärast idas" (Kampf um den Lebensraum in Osten) muutus peamiseks tõukejõuks ettevalmistustes sõjaks Nõukogude Liiduga. Selles plaanis oleks Soome territooriumi kasutatud Saksa vägede ja varude paigutamiseks, operatiivseks sõjategevusbaasiks.

PÄRAST NIISUGUST SUHETE muutumist Soomega rahuldati suurel määral Soome vajadus omada relvastust. Vastutasuks lubas Soome Saksamaal kasutada oma veeteid, et transportida varustust, mida toodi Petsamo piirkonda Soome sadamate kaudu, samuti raudteid Rovaniemi suunal ja Põhja-Jäämere väinu. Septembri algul anti Saksamaale luba transportida relvastust Põhja-Norrassa läbi Soome territooriumi.

SOOME KOALITSIOONIVALITSUSEGA, mis oli just 1941. aasta algul moodustatud, ühines esimest korda fašistlik rahvuslik liikumine "Isamaa-eest". Juba 1940. aasta sügisel tekkisid natsionalistlikud parempoolse koalitsiooni liikumised ja ka natsistlik-leiboristlik liikumine. Kuudepikkused läbirääkimised, suurelatuslikud relvade tarned ja sõjalised transpordivood viisid Saksamaa ja Soome lähenemisele teineteisele, muutes need riigid peaaegu "relvavendadeks". Juba algstaadiumis oli Soome valitsus teadlik Saksamaa kavatsustest Nõukogude Liidu suhtes ja Soome kõrgem sõjaline juhtkond läks ilma igasuguste piiranguteta üle Saksa poolele. Lisaks moodustati 1200 vabatahtlikust koosnev üksus, et osaleda SS-vägede koosseisus.

KUI SAKSA ARMEE alustas oma reeturlikku sõda Nõukogude Liidu vastu 22. juunil 1941. aastal, kuulutas Soome valitsus välja neutraliteedideklaratsiooni. Niisugune Soome "neutraalsus" oli üks taktikaline käik. Helsingis olev valitsus mõistis, et sõltumatut sõtta astumist võiks vaadelda kui 1939/1940. a. Talvesõja jätkumist. Loodeti, et osalemine Saksamaa "hävitussõjas" Nõukogude Liidu vastu võimaldaks tagasi saada alad, mida NSV Liit oli anastanud, ja omada kontrolli naaberregiooni Ida-Karjala üle.

VASTUSEKS SAKSAMAA pealetungile 22. juunil 1941. aastal ründas Nõukogude Liit Soome alasid, pakkudes Soomele ettekäände sõtta astuda. Nagu juba ülalpool märgitud, Soome osalemine sõjas oleks olnud põhjendatudkaotatud alade tagastamisega või uute alade hõlvamisega. Soomes aga ei nõustunud Hitleri programmiga laiendada "eluruumi idas" või pidada süstemaatilist hävitussõda. Soome armee peajõud ründasid piirkondi Laadoga järvest põhjapool ja Karjala maakitsusel. Üsna varsti jõudsid nad endise Soome piirini põhja pool Leningradi ja nii lülitusid sõjategevusse Leningradi piiramisel. Soome väed liikusid edasi Venemaa territooriumile, kus Punaarmee osutas neile tugevat vastupanu. 1941. aasta detsembris lõpetas Soome armee pealetungi ja sündmuste soodus käik rindel viis positsioonisõjani, mis kestis 1944. aasta juunikuuni, kui Punaarmee alustas paletungi, millele Soome armee suutis vastupanu osutada. President Ryti arvas, et Soome peaks

lõpetama lepingu Saksamaaga ja astus ametist tagasi. 5. augustil valiti marssal Mannerheim presidendiks ja ta alustas läbirääkimisi vaherahu saavutamiseks, mis kehtestati 19. septembril 1944. aastal.

SOOME JUHTKOND EI olnud kunagi kutsunud üles pidama või ka läbi viima “totaalset sõda”. Tegemist oli pigem ellujäämisplaaniga, mis oli nende tegevust motiveerinud. Soome jaoks oli esmatähtis sõja lõpul säilitada tegutsemisvõimeline armee ja et maa majanduse puutumatus. Just seetõttu pärast pikki kõhklusid alistus Soome Nõukogude Liidu vaherahu ränkadele nõudmistele, püüdes vältida riigi kaotust ja täielikku hävingut. Samal ajal sundis Soome ellujäämisstrateegia neid viivitama vaherahu lepinguga selle ajani, kui nad olid veendunud, et Saksamaa poolt tulevaid surveabinõusid suudetakse kontrollida.

SOOME OLI JÄÄNUD kaotajaks, kuid maad ei okupeeritud ja väga väike osa riigist oli kannatanud hävituste all. Rahulepingu kohaselt pidi Soome jällegi loobuma territooriumist, mille ta oli kaotanud Talvesõjas, samuti ära andma Petsamo piirkonna. Kokkuvõttes pidi Soome loobuma 12% oma territooriumist. Vastutasuks aga tekkis suur nõudmine Soome loodusvarade ja tööstustoodangu järele, mida Soome sai müüa Nõukogude Liidule. Veel üks tähtis rahulepingu punkt sätestas, et kõik suhted Saksamaaga tuli lõpetada ja tuli rakendada kõiki abinõusid, et viia välja Saksa väed Soome territooriumilt. Saksa väed taganesid Nõukogude Liidust Põhja-Soomesse ja leidsid peatuspaiga Rovaniemist põhja pool olevas piirkonnas. Kogu talve jooksul liikus Saksa armee Põhja-Soomest välja Norrasse, jättes oma teele tugevasti kahjustatud maa, mida süstemaatiliselt laastati. Sakslased nimetasid vägede väljaviimist “Operatsioon Virmalised”. Hooned, kirikud, praamiühendused, sadamad, teabe- ja raudteevõrgud põhja pool polaarjoont – kõik hävitati: põllumajandus ja loomad (sealhulgas 24 000 põhjapõtra) olid selle tapatalgu ohvrid. Terved suured alad tehti maatasa, elanikud aeti välja ja kulus aastakümneid enne kui see piirkond tervikuna taastati.

Rootsi

SAKSLASTE SISSETUNG Taani ja Norrasse 9. aprillil 1940. aastal ohustas sõjaliselt ja majanduslikult Rootsi olukorda. Rootsi valitsus kinnitas Saksa valitsusele, et nad ei astu välja Saksamaa tegevuse vastu naabermaades, Rootsi püüdis jääda aga kindlaks oma endisele neutraliteedipoliitikale, kuid üsna varsti andis Rootsi Saksamaa survele alla ja uus poliitiline orientatsioon Berliini suunas sundis Rootsit loobuma oma neutraalsuspõhimõtetest. Suurenesid Hitlerile tehtavad järeleandmised. Peagi lubas Rootsi valitsus kasutada oma maad transiitkoridorina toiduainete, ravimite ja meditsiinitöötajate transpordiks Põhja-Norrasse. Kui vaidlusküsimused Narviki linna üle jõudsid lahenduseni, siis oli Rootsi juba üsna valmis täitma Saksamaa nõudmisi.

SAKSAMAA PEASTAAP ei olnud võtnud oma plaani haarata Rootsi kaasa Nõukogude Liidu ründamise ettevalmistustesse, kuid samal ajal eeldati, et Saksamaa väeüksused võiksid marssida läbi Rootsi territooriumi Soome suunas, kuid Saksamaa palved kasutada Rootsi territooriumi vägede transportimiseks lükkati tagasi. Lubati üksnes kasutada Rootsi veeteid. Vaatamata sellele püüdsid Saksamaa sõjalised ringkonnad

saada Rootsilt luba kasutada tema territooriumi edasiseks sõjaliseks transpordiks Norra ja Soome vahel. Transiidloa andmisega oleks Rootsi ühinenud “ristisõjaga bolševike vastu”. See termin võeti kasutusele Saksamaal siis, kui Soome astus uuesti jätkusõtta Talvesõja järel. Soome uus sõttaastumine muutis põhjalikult ka Rootsi seisukohta. Nüüd hakkas Rootsi valitsus lubama igasugust transporti, ka relvade ja laskemoona transporti Soome. Lisaks lubas Rootsi ka Saksamaa lennuväel teostada transpordi- ja kullerlende ning kasutada oma lennuvälju hädamaandumisteks. Samuti kasutas Rootsi merevägi miinitõkkeid, et toetada Saksamaa rünnakuid Nõukogude Liidu vastu.

ROOTSI OLI HUVITATUD SELLEST, et Soome saaks tagasi oma suveräänsuse. Rootsis arutleti, kas nad ei saaks osaleda vahendajana eelläbirääkimiste algatamisel, et uuendada rahulepingut nii nagu oli Rootsi toiminud Talvesõja ajal. Rootsit motiveeris Skandinaaviamaade solidaarsus ja ka suurel määral hirm saada oma naabriks Nõukogude Liit. Seetõttu oli Rootsi täiesti rahulepingu sõlmimise poolt NSV Liidu ja Soome vahel, kuid samal ajal osutati mõõdukat toetust Saksamaale, mida põhjustasid väga konkreetsed majanduslikud faktorid. Rootsi tööstus varustas Saksamaad kahe väga tähtsa tootega, mis olid Saksamaale eluliselt vajalikud sõja jätkamiseks. Esiteks, suur osa Saksamaale vajalikku rauamaaki tuli Kiruna kaevandustest. Teiseks, Rootsile kuulus kuullaagrite patent. Otsekohe peale sõja puhkemist kasvasid oluliselt rauamaagi tarned Saksamaale, mis ei katkenud enne, kui Rootsi Läänemere sadamad külmusid. Kogu edasise sõjaaja jooksul muutus jäävaba Narviku sadam Norras palju tähtsamaks Saksamaa relvatööstusele. Taani ja Norra okupatsioon, samuti ka poliitiline ja sõjaline surve, mida Saksamaa osutas Rootsile tähendas seda, et Saksamaal oli eelisõigus, võrreldes teiste riikidega, juurdepääsuks rauamaagile. 1943. aastaks olid rauamaagi tarned Saksamaale jõudnud rekordiliste kogusteni. Sõja viimastel aastatel tasuti rauamaagi ostmisel puhta kullaga.

KOGU TEISE MAAILMASÕJA jooksul kuulus kuullaagrite piiramatu valmistamisõigus ikka veel Rootsi kuullaagrite tehasele (SKF). Firmsale kuulus enamik Enskilda pangast, mis olid Wallenbergide perekonna valdustes. Tehinguid teostati kõikide sõjas osalejatega ja 60% kogutoodangust läks Saksamaale. SKF-il oli oma tehas Schweinfurtis, mis rahaldas Saksamaad 93% ulatuses tema tellimustest. Saksamaa relvatööstuse vajadused kasvasid pidevalt. Kui Rootsi kuullaagrite tootmise võimalused ammendati, jõudsid Ameerikas toodetud kuullaagrid Brasiilia kaudu Rootsi ja sealt edasi Saksamaale. Salaluure oli informeerinud USA valitsust, et Rootsi varustas Saksamaad ka laskemoona ja kütusega. 1944. aasta aprillis nõudis Henry Simpson, USA välisminister, et kõik tarned Saksamaale tuleb lõpetada. Rootsi valitsus püüdis aega võita. Mitte varem, kui pärast Stalingradi lahingut, kui sõja käik muutus täielikult, nõustus SKF alustama läbirääkimisi.

SÕJA SELLES FAASIS algas lähenemine lääneliitlastele ja Rootsi hakkas mõtisklema oma rolli üle pärast sõda. Rootsi valitsuse üheks eesmärgiks oli see, et lääneriigid säilitaksid huvi Põhja-Euroopa tuleviku vastu. Lisaks kõigele oli hirm, et Nõukogude Liit muutuks domineerivaks selles piirkonnas, ja nii näis olevat soovitatav teha lähenemiskatseid lääneriikidele. Rootsi oli huvitatud vabast ja autonoomsest Skandinaaviast ning ta tahtis anda omapoolse panuse olukorra rahumeelsel lahendamisel naabermaades.

SOOME TALVESÕJA JA Jätkusõja ajal andis Rootsi suurt abi ja toetust tsiviilelanikkonnale. Tuhandeid Soome pagulaslapsi võeti Rootsis vastu. Samuti organiseeris Rootsi abiprogramme Norra jaoks, eriti Põhja-Norras, varustades inimesi toidu, nafta, rõivastuse ja kütteainetega. Pärast sakslaste hävituspoliitika alustamist Norras (Verbrannte Erde) muutus see abi veelgi olulisemaks.

Teise maailmasõja ajal olid Rootsi poliitilised seisukohad paljudes valdkondades kahtpidi mõistetavad. Poliitilistel, aga ka pigem majanduslikel põhjustel, toetati suureulatuslikult Saksamaad. Teisest küljest aga viidi läbi abiprogramme, et aidata Skandinaavia naaberriike. Näiteks 1943. aastal leidis suur protsent Taani juute varjupaiga Rootsis. Rootsi pakkus varjupaika ka tuhandetele juudi lastele, kes olid põgenenud Saksamaalt ja Austriast. Rootsi ametiasutused nõudsid, et Saksamaa juutidel oleks nende passides olnud tempel "J" tähega. Humanitaarne tegevus, mis iseloomustab Rootsi rolli Teisest maailmasõjast alates tänase päevani, oli muutunud geostrateegilise olukorra ja lääneliitlaste 1943. aastal lähenemise poliitika tulemuseks. Kui Rootsi diplomaat Raoul Wallenberg, kes kuulus SKF-i omanike perekonda, saadeti Budapesti, et püüda päästa Ungari juute, siis ei olnud see ajendatud Rootsi riigi, vaid juudiorganisatsioonide ja Roosevelti valitsuse tegevusest.

SAMAMOODI VIIDI Taani ja Norra diplomaadi ning Norra eksiilvalitsuse esindaja Niels Christian Ditleff'i poolt läbi "Valgete busside aktsioon" (Aktion der Weiße Busse), mida tuntakse paremini "Bernadotte'i aktsiooni" nime all, eesmärgiga päästa skandinaavlastest vange Saksa kontsentratsioonilaagritest. 1945. aasta veebruaris otsustas Rootsi välisminister varustada Punase Risti ekspeditsiooni vajalike vahenditega Saksamaale saatmiseks Punase Risti asepresidendi krahv Folke Bernadotte'i juhtimisel. Pärast raskeid ja pikaajalisi läbirääkimisi õnnestus Bernadotte'il saavutada Heinrich Himmleri luba transportida vangid Saksamaa koonduslaagritest läbi Taani Rootsi. Esmalt olid need haiged ja nõrgad Taani ja Norra vangid. 20. aprillil 1945. aastal anti luba tuua Rootsi kõik skandinaavia vangid, kes olid interneeritud Neugamme'i koonduslaagris. Hiljem suudeti evakueerida erinevatest Saksamaa koonduslaagritest ka mitteskandinaavlaste, kelle hulgas oli palju juute. Kokku umbes 21 000 erinevatest rahvustest vangi päästeti "Valgete busside aktsiooni" käigus.

ROOTSI SPETSIAALSET rolli Teise maailmasõja ajal vaadeldi täiesti ainult humanitaartegevuse läbiviijana. Viimastel aastatel on ikka rohkem ja rohkem õpetlasi hakanud seda tõlgendama palju kriitilisemalt. 1998. aastal loodi Reootsi valitsuse initsiatiivil uurimiserühm "Levande historia" (Elav ajalugu), mille eesmärkide hulka kuuluvad intensiivne õppetöö, teaduslik uurimistöö ja informatsiooni jagamine holokausti kohta. 2002. ja 2003. aasta programm sisaldab edasist uurimistööd ja võimalikku Rootsi rolli ümberhindamist Teises maailmasõjas.

www.Redcross.se

Teine maailmasõda ja muutused aastatel 1989-1991 Balti riikides

BALTI RIIKIDE ISESEISVUS XX sajandil sõltus peamiselt jõudude tasakaalust kahe Euroopa riigi – Saksamaa ja Venemaa (hiljem Nõukogude Liit) – vahel. Esimene maailmasõda oli nõrgestanud mõlemaid ja need riigid olid läbi elanud revolutsiooni ja identiteedikriisi. Tekkis võimuvaakum. 1918. aastal eraldusid Balti riigid Venemaast ja kuulutasid välja iseseisvuse, mida Nõukogude Venemaa tunnustas 1920. aastal.

AASTATEL 1920-1940 olid Balti riigid väikesed riigid peamiselt agraarse majandusega. Nad kuulusid ka Euroopa ääremaale. Kuni selle ajani oli majanduses määravaks Venemaa turg, nüüd pidi majandus aga kohanema uuele olukorrale. Majanduslikud ümberkorraldused olid suunatud peamiselt põllumajandusele, mille eesmärgiks sai tootmine ekspordiks läände. 1920-ndate aastate algul viidi läbi radikaalsed maareformid. Mõisamaad, mis Eestis ja Lätis olid kuulunud baltisakslastele ja Leedus poolakatele, jagati välja talupoegadele, niiviisi lõpetades majandusliku ja poliitilise baltisakslaste ja poolakate ülemvõimu. Tööstussektori areng oli aeglasem. Kõige paremini edenesid reformid Eestis, järgnesid Läti ja Leedu. Loobuti suurtööstuse arendamisest ja tähelepanu keskmes oli tarbekaupade tootmine.

Sisepoliitikas võeti vastu liberaalsed konstitutsioonid. Parlamendil oli riigis juhtiv roll. Siiski oli Balti riikidele omane poliitiline ebastabiilsus ning poliitilised äärmusliikumised omasid märkimisväärset mõju. Riike iseloomustas demokraatliku kogemuse puudumine. Lõppude lõpuks kehtestati autoritaarne diktatuur kõigis Balti riikides – Leedus 1926. aastal, Eestis ja Lätis 1934. aastal.

Ajavahemikus kahe maailmasõja vahel langesid paljud Euroopa riigid autoritaarse poliitilise võimu alla, mida teostasid peamiselt parempoolsed ja konservatiivsed grupid. Mis võiksid olla niisuguse arengu põhjused? Milline oli olukord teie riigis?

1930-NDATE AASTATE algul läksid nii Saksamaa kui ka Nõukogude Liit üle totalitaarsele diktaatorlusele ja suutsid oma poliitilist võimu tugevdada. Balti riigid muutusid poliitiliselt isoleerituks. Nende omavahelised suhted olid minimaalsed, osaliselt põhjustatuna Leedu-Poola piirivaidlustest Vilniuse üle. Ainuke tähtis sündmus oli Eesti-Läti kaitselepingu ratifitseerimine 1923. aastal, mis viis Balti Uniooni moodustamiseni 1934. aastal. Oma välispoliitikas püüdsid Balti riigid tasakaalustada nii natsistliku Saksamaa kui ka Nõukogude Liidu mõju, samal ajal püüdes säilitada oma neutraalsust.

23. AUGUSTIL 1939. AASTAL sõlmisid natsistlik Saksamaa ja Nõukogude Liit mittekallaletungilepingu, niinimetatud Molotov-Ribbentropi pakti – MRP, mille juurde kuulus salajane lisaprotokoll. Selle kohaselt Eesti, Läti, Ida-Poola ja Soome pidid kuuluma Nõukogude Liidu võimkonda, Leedu ja Lääne-Poola aga Saksamaa alluvusse. Peale Poola vallutamist ja jaotamist septembris 1939. aastal langes Leedu samuti Nõukogude mõju alla. Nõukogude Liit tegi Leedule “kingituse”, tagastades okupeeritud Vilniuse piirkonna. 28. septembri ja 10. oktoobri vahel 1939. aastal sõlmis Nõukogude Liit lepingud Balti riikidega, mis võimaldasid NSV Liidul luua Baltimaades sõjaväebaasid kokku umbes 75 000 mehega.

WWW

www.levandehistoria.org

NÕUKOGUDE LIIT ESITAS samasugused nõudmised Soomele, kuid edutult. See viis Talvesõjani Soome ja Nõukogude Liidu vahel, mis kestis alates novembrist 1939. aastal kuni märtsini 1940. aastal. Sõja tulemusena pidi Soome loovutama NSV Liidule Karjala piirkonna koos Viiburi linnaga.

1939-1940. AASTA sõjasündmuste ajal väljendasid Balti riigid oma neutraalset suhtumist, isegi kui Nõukogude baase Eestis kasutati Soome ründamiseks Talvesõjas. Balti riikide valitsused püüdsid säilitada häid suhteid Nõukogude Liiduga ja vältida igasuguseid intsidente garnisonidega, oodates rahvusvahelise kliima paranemist.

PÄRAST PARIISI langemist 14. juunil 1940. aastal nõudis Nõukogude Liit, et Balti riigid lubaksid viia oma territooriumile täiendavaid vägesid. Nõuti ka uute valitsuste moodustamist. 14.-18. juunini 1940. aastal okupeeriti Baltimaad. Moodustati niinimetatud rahvalitsused vastavalt nõukogude emissaride korraldustele. Samaaegselt legaliseeriti kommunistlikud parteid ja mittekommunistlike gruppide tegevus kuulutati ebaseaduslikuks.

1940. AASTA juulikuus toimusid "pseudovalimised" kohalikesse parlamentidesse. 21. juulitulid need kokku, kuulutasid välja uue sotsialistliku riigi ja "esitasid avalduse", et astuda Nõukogude Liidu koosseisu, mis toimus ametlikult 1940. aasta augustis.

ESIMESE NÕUKOGUDE aasta jooksul 1940-1941 rööviti Balti riikidelt nende peamised majanduslikud ressursid ja paljud professionaalse eliidi esindajad lahkusid maalt, osa neist deporteeriti. Kõik ärilised ettevõtted natsionaliseeriti. Lisaks viidi läbi uus agrarreform, mille kohaselt suurimaks maaomandiks oli 30 hektarit, ülejäänud maa konfiskeeriti ja jagati välja väiketaluomanikele või maata talutööliste.

OTSEKOHE PÄRAST OKUPATSIIONI algust hakati läbi viima poliitilisi repressioone (arreteerimisi, deporteerimisi). Juulis küüditati Läti president Karlis Ulmanis ja Eesti president Konstantin Päts Venemaale. Leedu president Antanas Smetona oli oma maalt lahkunud enne okupatsiooni. Ametisse pandi ka uued omavalitsuse juhid. Kõige rängemaks sammuks oli massiküüditamine 14. juunil 1941. aastal, kui saadeti välja umbes 48 000 inimest.

BALTI RIIKIDEL EI OLNUD mingit võimalust taastada oma iseseisvus Saksa okupatsiooni ajal 1941-1944. aastal. Oli plaanis Baltimaad saksastada. Aktiivne vastupanuliikumine Baltimaades puudus, kuna see oleks võinud nõrgestada Balti riikide olukorda ja viia uue nõukoguliku okupatsioonini. Seetõttu oli vastupanu passiivne, jäädes ainult lendlehtede levitamise, illegaalsete trükikodade loomise tasemele. Valmistuti riigi autonoomia taastamiseks, kui selleks avaneks võimalus. Nõukogude Liitu toetav vastupanuliikumine oli vähetähtis, välja arvatud Leedus, kus Valgevene partisanidel oli tuntav mõjujõud. Nendega ühinesid ka juudi partisanid, kes olid getodest pääsenud. Paljud Balti riikide mehed astusid Saksa sõjaväkke. Nende peamiseks motiivatsiooniks olid kannatused, mida nad olid pidanud taluma Nõukogude võimu ajal. 1944. aastal teenis kokku 60 000 eestlast ja üle 100 000 lätlast Saksa armees, osaliselt mobiliseerituna, osaliselt vabatahtlikena. Leedulased moodustasid oma väeosad, kuhu kuulus umbes 30 000 meest. Kõik need väeosad võtsid osa 1944. aasta kaitseoperatsioonidest, kui Nõukogude väed uuesti vallutasid Baltimaad.

Baltimaade inimkaotused sõjas puudutasid esmajoones professionaalset eliiti, ka kohalikke juute, eriti Leedus ja Lätis. Järgmises tabelis on esitatud statistilised andmed.

“Sõja inimkaotused Balti riikides aastatel 1939-1959”

	Eesti	Läti	Leedu	Kogu arv
Baltisakslaste ümberasustamine Saksamaale aastatel 1939-1941	20 000	60 000	50 000	130 000
Küüditamine Nõukogude Liitu	60 000	34 000	30 000	124 000
Inimkaotused natsistliku Saksamaa okupatsiooni ajal	10 000	37 000	10 000	57 000
Natside poolt deporteeritud ja mõrvatud juudid aastatel 1941-1944	4000	90 000	190 000	284 000
Eestirootslaste ümberasustamine Rootsi aastatel 1943-1944	6000	–	–	6000
Pagulased, kes suundusid läände aastatel 1943-1945	65 000	115 000	70 000	250 000
Küüditamine Nõukogude Liitu 1944-1959	75 000	136 000	200 000	411 000
Inimkaotused piiride muutmise tõttu	65 000	30 000	–	95 000
Poolakate ümberasustamine Poolas 1945-1947	–	–	180 000	180 000
Kogu arv	305 000	502 000	730 000	1 537 000
Elanikkond 1940. aastal	1 054 000	1 886 000	2 925 000	
Inimkaotused (%)	28,9%	26,6%	24,9%	

PÄRAST II MAAILMASÕDA kuulusid Balti riigid formaalselt Nõukogude föderatsioonija neil oli liiduvabariigi staatus. Majanduse arengus pöörati suurt tähelepanu rasketööstusele, samal ajal kui põllumajandussektor oli kollektiviseeritud. Poliitilist elu juhtis ainult üks partei – NLKP (Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei), mis koosnes territoriaalsetest üksustest, mida nimetati vastava liiduvabariigi järgi. Suure hulga kohalike kommunistlike parteide liikmeskonnast moodustasid niinimetatud Venemaa baltlased, inimesed, kes olid elanud Nõukogude Liidus enne sõda ja kes siirdusid 40-ndatel aastatel tagasi kodumaale. Samuti kuulusid nende hulka immigrandid. Kohalikud võimuorganid koosnesid ainult parteiliikmetest ja nende poolt läbi viidud poliitika oli täielikult vastavuses partei põhimõtetega. Kõrgeim seadusandlik võim kuulus Ülemnõukogule, mis formaalselt kinnitas partei juhtkonna poolt vastu võetud otsuseid. Täidesaatev võim kulus Ministrite Nõukogule.

A. Kaelas, Baltikum i
Sovjetsfären, Stockholm
1960, lk. 9

Faktid teksti äärel: Metsavendade arvu Eestis hinnati umbes 30 000, Lätis 40 000 ja Leedus 100 000. Liikumine suruti maha ja lakkas 50-ndate aastate keskel. Lugege ka: „Nõukogude vastane vastupanuliikumine“. Toimetaja Arvydas Anusauskas, Vilnius 2001

Paljud Baltimaade elanikud põgenesid pärast sõda. Mida te teate teie maalt põgenenud inimestest? Millistes riikides nad elavad? Kuidas nad aitasid kaasa iseseisvuse taastumisele Baltimaades? Kuidas nad abistavad teid uue ühiskonna ülesehitamisel tänapäeval?

BALTI RIIKIDE AJALUGU aastatel 1944-1991 võib jagada järgmistesse perioodidesse:

Sõjajärgne stalinism (1945-1953), mida iseloomustab rasketööstuse arendamine, põllumajanduse kollektiviseerimine, massilised repressioonid ja aktiivne vastupanuliikumine (niinimetatud metsavennad).

KIRJELDATAVA PERIOODI lõpul kõrvaldati ja hävitati kohalik kultuuri- ja majanduseliit. Kohalikud inimesed kaotasid otsuste tegemise õiguse kõikides eluvaldkondades. Balti riikide ajalugu aastatel 1944-1991 võime me jagada järgnevatesse perioodidesse: **Rahvuskultuuri taastamine** (1944-1968) algas siis, kui Stalin suri ja N. Hruštšov tuli võimule. Repressioonid lõppesid, sidemed läänega taastusid. Eestile oli kasulik lähedus Soomele, riigile, mille suhted Nõukogude Liiduga olid head ja kus kõneldi eesti keele sugulaskeelt. Majanduspoliitikas sai kohalik võim rohkem õigust otsustada oma piirkonna elu üle. 1960-ndate aastate alguseks oli üles kasvanud uus haritlaste põlvkond, kellel puudus otsene sõja ja Stalini ajastu kogemus ja kes suhtus liberaliseerunud olukorda kui võimalusse luua palju humansem sotsialismivormi. Paljud selle ajastu aktiivsed inimesed muutusid 1980-ndate aastate vabadusliikumise juhtideks ja on tänase päevani tegevad jooksvas poliitikas. Selle põlvkonna püüdlused katkestas “Praha kevade” mahasurumine 1968. aastal.

Tsentraliseerimine ja lääne mõju kasv (1968-1980) suurendasid ühest küljest vaadatuna igapäevase elu ja kultuuri läänestumist, teisest küljest aga kasvas ka keskvõimu surve ja kontroll. Suurenes majanduselu kontrollimine keskvõimu poolt ja majanduskasv hakkas aeglustuma, viidi sisse piirangud suhetes läänega.

Stagnatsiooni kõrghetkeks võib lugeda aastaid 1980-1986. Balti riikides omandas see venestumise vormi, mis vähendas kohalike keelte kasutamist. Probleem oli eriti terav Lätis ja Eestis, kus tööstuse arendamine oli kaasa toonud suurearvulise võõrtöölise immigratsiooni. Selle tulemusena tekkisid suured asualad, kus domineeris peamiselt vene rahvusest elanikkond (Kirde-Eesti, Kagu-Läti). Veelgi enam, kõigis kolmes pealinnas oli kohalik elanikkond vähemuses suure immigrandide hulga tõttu.

Enne rahvuslikku taassündi aastatel 1987-1990 olid Balti riigid olukorras, mida iseloomustavad kolm põhiprobleemi:

- majanduse kontrollimine keskvõimu poolt. Kohalikul võimul ei olnud mingit sõnaõigust ettevõtete töö korraldamisel, mis allusid üleliidulistele ministeeriumidele (niinimetatud liidutehased), kes tegelesid tööliste ja personali värbamisega väljaspoolt ja müüsid ettevõtete toodangust enamiku teistes Nõukogude Liidu osades;
- immigratsioon Eestisse ja Lätisse. Kohalike keelte kasutamise vähenemine. 1989.aastal oli Eestis kohaliku rahva osakaal 64% kogu elanikkonnast ja 51% Lätis. Leedus oli see arv 80%, kuna enne sõda oli Leedu olnud peamiselt põllumajandusmaa ja industrialiseerimisprotsessis värvati töölisi oma riigi maapiirkondadest;
- esile olid kerkinud keskkonnaprobleemid liidutehaste majandustegevuse ja Nõukogude sõjaväebaaside tõttu.

KÕIK NEED KOLM probleemi olid omavahel väga tihedalt seotud ja neid ei olnud võimalik ükshaaval lahendada. Kui 1985. aastal Mihhail Gorbatšov viis sisse oma avalikustamise poliitika, kaotas ta tsensuuri Nõukogude Liidu ajakirjanduses. See viis, kuidas käsitleti Tšernobõli katastroofi 1986. aasta aprillis, oli selgeks tõendiks keskkonnaprobleemide olemaolust kogu Nõukogude Liidus.

BALTI RIIKIDE VABADUSLIIKUMINE algas protestidega selles valdkonnas. Erinevalt rahvuslikest või kultuurilistest protestiliikumistest olid keskkonna teemad poliitilises mõttes oma olemuselt vähem ohtlikud..

Kõigis Balti riikides olid 80-ndatel aastatel keskkonnakaitse küsimused olulise poliitilise tähtsusega. Industrialiseerimine ja selle keskkonnakahjulikud tagajärjed muutusid tõsisteks surveavaldamise küsimusteks. Milline oli ja on praegu teie riigi poliitilise diskussiooni olemus keskkonnakaitse valdkonnas?

Peamised sündmused, mis tõid endaga kaasa Balti riikide vabanemise, on alljärgnevad:

- 1987: keskkonnakaitse liikumine rohujuurte tasandil, kus "pandi proovile" poliitilise tolerantsus.
- 1988: intelligentsi ja rahvamasside sekkumine poliitikasse; suurema autonoomia nõue.
- 1989: esimesed ametlikud iseseisvuse nõudmised.
- 1990: iseseisvusele viiva tee otsimine.
- 1991: reaalne iseseisvus.

ON TÄHELEPANUVÄÄRNE, et mitte ainult üks riik ei olnud selles protsessis pidevalt juhtrollis. 1987. aastal oli kõige aktiivsem riik Läti, 1988. aastal Eesti ja 1989. aastal Leedu. 1987. aasta algas protestidega Lätis. Juba 1958. aastal planeeriti Moskvas hüdroelektrijaama ehitamist Daugava jõeäärde Plavinasesse, mis oleks toonud kaasa suurte alade üleujutuse Kesk-Lätis. 1986. aasta sügisel ilmus Läti ajakirjanduses üleskutse tööde alustamise vastu ja rahvast kutsuti üles saatma protestikirju. 1987. aasta lõpuks olid võimud sunnitud projekti peatama.

Samal ajal algas ka Eestis keskkonnakaitse liikumine ehk niinimetatud fosforiidisõda. Põhja-Eestis Rakvere lähedal planeerisid keskvõimu organid rajada Euroopa suurimaid fosforiidikaevandusi. See oli Eesti parim põllumajanduslik piirkond, mida ohustas tööstus. Selle projekti elluviimine oleks toonud Eestisse ka suurearvuliselt uusi immigrante. 1987. aasta aprillis oli avalik arvamus eriti tänu üliõpilastele ja haritlastele muutunud nii tugevaks, et 1987. aasta sügisel katkestas Eesti valitsus ajutiselt oma plaanid.

Keskkonnaprotestide tulemusel tekkisid Nõukogude majanduspoliitika avalikud arutelud. 1987. aasta septembris esitasid neli Eesti majandusteadlast (Edgar Savisaar, Siim Kallas, Mikk Titma, Tiit Made) alternatiivse kontseptsiooni riiklikule plaanimajandusele: IME – Isemajandav Eesti – (isefinantseeriv Eesti), mis nõudis, et Eestil oleks majanduslik autonoomia Nõukogude Liidu piires.

1987. AASTAL HAARAS protestiliikumine ka teisi valdkondi. 14. juunil 1987. aastal toimus Riias esimene poliitiline miiting 1941. aasta küüditamise mälestuseks, 23. augustil (MRP aastapäev) toimusid rahvakoosolekud kõigis Balti riikide pealinnades, mille organiseerijateks olid inimesed dissidentlikest ringkondadest, kes nõudsid, et MRP salaprotokollid tuleb avalikuks teha ja Stalini massirepressioonid hukka mõista.

Ajalugu mängib tähtsat rolli poliitika kujunemisel. Kas te teate mälestuspäevi ja teisi mälestamisvorme, mis mõjutavad poliitikat?

1988. AASTAL VÕTTIS Eesti üle juhtrolli vabadusliikumise poliitikas. Novembris 1987. aastal Lätis ja veebruaris 1988. aastal Eestis ja Leedus püüdsid keskvõimud takistada ennesõjaaegsete tahtpäevade tähistamist (Tartu rahu sõlmimise päev 2. veebruar, Leedu iseseisvuspäev 16. veebruar ja Eesti iseseisvuspäev 24. veebruar). Samal ajal muutus poliitiline olukord Eestis. Jaanuaris 1988. aastal astus tagasi Eesti Kommunistliku Partei konservatiivne ideoloogiasekretär Rein Ristlaan, kes asendati tunduvalt liberaalsema Indrek Toomega, kes astus avalikku dialoogi reformistidega.

Kuigi 1987. aasta protestiliikumine toimus veel rohujuure tasandil, siis 1988. aastal hakkasid haritlased osalema diskussioonides. 1. ja 2. aprillil 1988. aastal toimus Eestis loomeliitude pleenum, kus väga teravalt kritiseeriti Eesti NSV Ministrite Nõukogu tegevust ja väljendati usaldamatust selle poliitika vastu. (Sama aasta juunis toimusid sarnased koosolekud ka Riias ja Vilniuses).

1988. aasta aprillis moodustati Eestimaa Rahvarinne (ERR), mille loojaks oli Edgar Savisaar. ERR muutus massiorganisatsiooniks, kuhu kuulusid nii kommunistliku partei liikmed (reformistid) kui ka inimesed paljudelt elualadelt. Juulis loodi samasugused rahvarinded Lätis (Latvijas Tautas Fronte, juhiks oli Dainis Ivans) ja Leedus (Sajudis, juht Vytautas Landsbergis). Igal maal oli rahvarindes umbes 100.000 liiget, kes avaldasid tugevat mõju kohalike kommunistlike parteide tegevusele. Rahvarinnete eesmärgiks oli saavutada majanduslik autonoomia NSV Liidu piires, vahendada immigratsiooni, seadustada eraettevõtlus, kaitsta keskkonda, kusjuures üsna varakult toimus Eestis Kommunistliku Partei juhtkonna mõjujõu vähenemine. Läbisaamine Eesti Rahvarinde ja Eestimaa Kommunistliku Partei vahel oli suhteliselt hea.

Lätis ja Leedus oli suhtumine kommunistlikku parteisse tunduvalt reserveeritum ja rahvarinnete tegevus palju radikaalsem.

JUUNIS MUUTUS MASSIDE aktiivsus ootamatult suureks. Eestis toimus niinimetatud laulev revolutsioon, suure emotsionaalse kaaluga massiliikumine, mille jooksul keelatud rahvussümbolid (trikoloor sini-must-valge) muudeti legaalseteks. Kommunistliku partei mõju hakkas langema ja 16. juunil Eestimaa Kommunistliku Partei juht Karl Vaino asendati liberaalse Vaino Väljasega. Sügisel asus aga Eestimaa Kommunistliku Partei juhtkond täiesti reformistlikule seisukohale. Lätis ja Leedus toimus parteijuhtide asendamine mõnevõrra hiljem – oktoobris sai Algirdas Brazauskasest Leedu Kommunistliku Partei ja Janis Vagrisest Läti Kommunistliku Partei juht.

Rahvarinnete kõrval eksisteeris samuti teine üldrahvalik liikumine, nimelt see, millesse kuulusid endised dissidendid. Nad nõudsid täielikku poliitilist iseseisvust Nõukogude Liidust lahus, rõhutades 1940. aasta okupatsiooni ebaseaduslikkust ja kutsudes üles taastama Balti riikide iseseisvust juriidilise järjepidevuse alusel. Eesti

Rahvusliku Sõltumatuse Partei (ERSP) loodi augustis. Samasugused parteid moodustati ka Leedus ja Lätis. Samal ajal kui ERSP ja Rahvarinde suhted Eestis olid rohkem reserveeritud (tänu Rahvarinde koostööle Kommunistliku Parteiga), Lätis ja Leedus olid iseseisvusparteide ja rahvarinnete vahel tihedamad sidemed.

Et tasakaalustada rahvusliku liikumise aktiivsust Eestis ja Lätis, moodustati niinimetatud Interliikumine (Eestis juulis, Lätis oktoobris). Need liikumised ühendasid peamiselt vene keelt kõnelevaid immigrante, kes nägid, et toimuvad sündmused võivad ohustada nende privileege (näiteks vene keele domineerimist). Nende liikumiste peamine eesmärk oli võidelda “natsionalismi” vastu ja ühendatud Nõukogude Liidu säilimise eest. Olukord oli raske, sest võõrtöölised olid ülekaalus paljudes strateegiliselt tähtsates majandusvaldkondades (põlevkivitööstus, energeetika, raudteed). Seetõttu oli iseseisvusele suunatud protsess veidi aeglasem Eestis ja Lätis, vaja oli leida rohkem kompromisse. Võõrtööliste liikumine Leedus – Jedinstvo – oli vähem mõjukas ja koosnes peamiselt mitte-vene vähemusest (poolakad).

16. NOVEMBRI 1988. AASTAL võttis Eesti NSV Ülemnõukogu vastu Suveräänsusdeklaratsiooni esimesena Balti riikides, mis andis eesti seadustele ülimuslikkuse Nõukogude Liidu seaduste ees. See oli vastukaja M. Gorbatšovi püüdlustele tugevdada keskvoimu ja muuta Nõukogude konstitutsiooni. Samasugused deklaratsioonid võeti vastu Leedus (mai 1989) ja Lätis (juuli 1989), hiljem ka teistes liiduvabariikides.

1989. AASTAL SAI Leedust juhtiv riik vabadusvõitluses. Peamine eesmärk oli saavutada tõelise poliitilise iseseisvuse ametlik tunnustamine. Sel teel oli kaks valikuvõimalust. Esimene neist oli luua uus riik, kuhu kuuluksid kõik riigis elavad inimesed, mis tähendas seda, et antud hetkel riigis elavad isikud oleksid kõik saanud kodakondsuse. Teine valikuvõimalus pidas silmas kinnipidamist juriidilise järjepidevuse printsiibist ja endise riigi taastamist neile inimestele, kes olid olnud riigi kodanikud enne 1940. aasta okupatsiooni, ja nende järeltulijatele. Immigrandid saaksid kodakondsuse naturalisatsiooni teel. Lätis ja Eestis valiti teine võimalus peamiselt seetõttu, et neis riikides oli suur hulk immigrante. 1989. aastal algas mõlemas riigis kodanike registreerimine ja 1990. aastal valisid need kodanikud esimesed alternatiivsed institutsioonid – Eesti Kongressi ja Läti Kongressi. 1989. aasta algul tunnistati kohalikud keeled ametlikeks keelteks. Lätis toimus see 1989 aasta maikuu. Esmakordselt tähistati ametlikult ennesõjaegseid tähtpäevi, mis olid omandanud tähtsuse pärast 1918. aastat.

1989. AASTAL TOIMUSID Nõukogude Liidus valimised NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressi. Balti riikides võitsid enamuse mandaate kandidaadid, kes esindasid Rahvarinnet ja kelle peamiseks eesmärgiks oli saavutada MRP salaprotokollide avalikustamine ja nende tühistamine.

AMETLIKULT EI TUNNISTANUD Nõukogude Liit nende protokollide olemasolu. Sellegipoolest 1989. aasta augustis kuulutas spetsiaalne komisjon avalikult, et need protokollid tõepoolest eksisteerisid. Seda tähistasid 23. augustil (MRP 50. aastapäev) rahvarinded, organiseerides hiiglasliku demonstratsiooni. See oli “Balti kett”, mis koosnes kahest miljonist inimesest, ühendades kõiki kolme riigi pealinna, pikkusega 600 kilomeetrit.

SAMAL AJAL HAKKAS ka Ida-Euroopa riikides kommunistlik süsteem murenema ja esimestel vabadel valimistel tulid võimule mittekommunistlikud ringkonnad. Asjaolu, et Nõukogude Liit sündmustesse ei sekkunud, julgustas vabadusliikumist Baltimaades. 1989. aasta detsembris deklareeris NSVL Rahvasaadikute Kongress ametlikult, et MRP salaprotokollid eksisteerivad ja on kehtetud nende koostamise hetkest alates.

1990.A. MÄRTSIS TOIMUSID esimesed vabad valimised erinevate parteide osalemisel ülemnõukogudesse kõikides Nõukogude liiduvabariikides. Baltimaades võitsid valimised iseseisvusmeelsed parteid, vaatamata sellele, et nii immigrandid kui ka Nõukogude sõjaväelased võtsid hääletamisest osa. Veebruaris olid toimunud ka alternatiivsed valimised Eesti ja Läti Kongressi, mis toetasid ennesõjaaegse kodanikkonna ideed. Eesti Kongress mängis olulist rolli ametliku Ülemnõukogu kõrval, kuid Lätis oli Kongressil väiksem mõjujõud.

LEEDU OLI ENDISELT vabadusvõitluse juhtriik. 11. märtsil 1990. aastal Leedu NSV Ülemnõukogu kuulutas välja iseseisva Leedu riigi (esimesena Nõukogude Liidus). Moskva vastas majandussanktsioonide kehtestamisega kolmeks kuuks, kui Leedu ei nõustu oma deklaratsiooni tühistama kuue kuu jooksul. Eesti ja Läti ei astunud nii radikaalseid samme. Mais 1990. aastal kehtestasid nad üleminekuperioodi iseseisvuse saavutamiseks ja taastasid oma ennesõjaaegsed riigi nimed. 1990. aasta sügisel alustas Eesti valitsus, mida juhtis Rahvarinne (peaminister E. Savisaar), majandusreforme, viies sisse tollipiirid Nõukogude Liiduga, alustades vabaturu kehtestamist ja lõpetades maksete tegemise üldisesse Nõukogude Liidu eelarvesse. 1991. aastal läks Eesti üle isemajandamisele.

1991. AASTAL MUUTUS Gorbatšovi poliitika konservatiivsemaks ja tehti katse ära hoida Balti riikide iseseisvumist relvajõul. Spetsiaalne üksus - OMON Moskvast, püüdis 13. jaanuaril kukutada Leedu valitsust ja taastada Nõukogude-meelset valitsust. Vaatamata veristele sündmustele, milles tapeti 14 inimest, ei võtnud Leedu tagasi oma otsust. Mõned päevad hiljem toimusid samasugused sündmused Riias. Vene president Boris Jeltsin toetas kindlalt Balti riikide püüdlusi ja 13. jaanuaril toimus Tallinnas Jeltsini kohtumine Balti riikide juhtidega, mille tulemuseks oli lepingute sõlmimine Venemaa ja Balti riikide vahel.

17. JAANUARIL 1991. AASTAL kuulutas Gorbatšov välja referendumid Nõukogude Liidu säilitamise asjus. Balti riigid boikoteerisid seda ja organiseerisid oma referendumid iseseisvumise küsimuses. Kõikidel Balti referendumitel (Leedus 10. veebruaril, Lätis ja Eestis 3. märtsil) võitsid iseseisvusmeelsed parteid – Leedus said nad 90% häáli, Lätis 73,6% ja Eestis 77,8%. Tagajärjeks oli see, et Gorbatšov alustas ametlikke läbirääkimisi, mis aga tulutult venisid. 19. augustil püüdsid konservatiivsed jõud Gorbatšovi kukutada riigipöördega, mis aga ebaõnnestus. Balti riigid nägid neis sündmustes soodsat võimalust kuulutada kindlalt välja oma iseseisvus. Eestis toimus see 20. augustil, Lätis 21. augustil (Leedu oli seda teinud juba 1990. aastal). 24. augustil tunnustas Balti riike Vene Föderatsioon, 6. septembril Nõukogude Liit. 17. septembril tunnustati Balti riike ÜRO liikmetena. Vene väed lahkusid Balti riikidest lõplikult 1993. ja 1994. aastal.

Arutelu

Millised olid erinevused ja sarnased jooned Balti riikides iseseisvuse saavutamisel?

Millist poliitilist kogemust võivad Balti riigid jagada Euroopa Liiduga, kui neist saavad EL liikmed?

Saksamaa ühinemine.

KÜLMA SÕJA KÕIGE rohkem tuntud sümboliks, mis alates 1948. aastast tähistas pinget Lääne demokraatriirikide ja Ida sotsialistlike riikide vahel, oli Berliini müür, mis jagas linna kaheks alates 1961. aastast. Ida ja lääne vastasseis omas suurt tähendust Balti regioonis. Nõukogude Liit jätkas kolme Balti riigi okupeerimist. Poola ja Ida-Saksamaa olid samuti langenud Nõukogude Liidu mõju alla. Lääne- Saksamaa, Taani ja Norra olid NATO liikmed. Rootsi ja Soome olid ametlikult neutraalsed. Sageli tegutsesid nad vahendajatena või pakkusid oma territooriumi konverentside läbiviimiseks, näiteks Euroopa julgeoleku ja koostöö konverentsile 1972. ja 1974. aastal Helsingis, kus 1975. aastal ratifitseeriti Helsingi Lõpppakt, mis kohustas allkirjutanuid järgima inimõigusi ja andis kõikides sotsialistlikes maades toimuvatele vastupanuliikumistele põhimõttelise aluse.

ÜLDISELT PEETAKE 9. novembril 1989. aastal, kui langes Berliini müür, külma sõja ja sellega kaasnenud ideoloogilise vastasseisu lõpupäevaks, mis demonstreerib selle sündmuse hiigelsuurt sümbolset tähtsust.

Järgnevatel lehekülgedel vaatleme me välispoliitikat ja Ida-Saksamaa arenguteed.

Välispoliitilised ühendused ja nende mõju.

SAKSAMAA ÜHENDAMINE moodustab osa radikaalsetest muutustest ja endise sotsialismileeri lagunemisest, seega olles üks tähtsamaid momente sõjajärgsete poliitiliste ühenduste lagunemisel. Kaks Saksa riiki olid kõige ilmekamaks illustratsiooniks maailma jagunemisel kahte võimublocki. Ühinemisprotsess oli seega keskendunud tervele reale elementidele, mis iseloomustasid seda lõhet.

ÜHINEMIST EI OLEKS võimalik ette kujutada ilma muutusteta, mida 1985. aastal Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei peasekretär Mihhail Gorbatšov sisse viis. Tema uue mõtlemise poliitika oli suunatud sotsialistlike riikide reformimisele. Peale perestroika (restruktureerimine) ja glasnosti (avalikustamine) nõukogude ühiskonnas oli see poliitika suure kaaluga ka 1968 aasta Brežnevi doktriini seisukohalt, mis väitis, et Ida-Euroopa maades pidi Nõukogude Liit püüdlema ülemvõimu poole. Ei olnud midagi, mis oleks takistanud reforme ka teistes maades. Poolas legaliseeriti ametiühing "Solidarnost" aprillis 1989 pärast aastate pikkust illegaalsust ja alustati ettevalmistusteid mitmeparteilisteks valimisteks. Seejärel mais 1989 kaotas Ungari ranged piiriületusreeglid lääneriikidesse sõitmisel. Aasta jooksul, mis veel lahutas meid Saksamaa ühinemisest, olid poliitiliste otsuste tegijateks kaks Saksa riiki, neli liitlasriiki ja teatud määral ka Poola. 1989. aasta lõpuks olid välja kujunenud kolm polariseerunud gruppi, kellel igapäev olid oma huvid.

Ida-Lääne vastasseis viis paljude sidemete katkemisele Balti regioonis. Balti regioon taandus maailmapoliitika ääremaille. Kas te teate, millised sidemed taastati pärast 1991. aastat – näiteks laevaliinid, raudteevõrk, jne, mis oli juba eksisteerinud enne 1939. aastat?

Et leida informatsiooni külma sõja kohta, vaadake internetis: www.coldwar.org/index.html

Berliini müüri ajalooa tutvumiseks vaadake palun: <http://userpage.chemie.fu-berlin.de/BIW/wall.html>

Oli palju kahtlusi Saksamaa ühendamiseks, eriti kui arvestada maa minevikku. Mis võiksid olla põhjused kahtluste tekkimiseks?

Ühe näite võiks leida:
www.ggyssi.org/Archives1.html

SAKSAMAA LIITVABARIIGI VALITSUS – keda oli sündmuste areng täieliku üllatusena tabanud – võttis ühinemise päevakorda konservatiivse kantsleri Helmut Kohl'i avaldusena 28. novembril 1989, mis kujutas endast “kümnepunktilist plaani” sujuvaks ühinemisprotsessiks (konföderatsiooni põhimõttel). Sakslasi toetas aktiivselt USA valitsus ja George Bush (senior).

NÕUKOGUDE LIIT JA Saksa Sotsialistliku Ühtsuspartei reformimeelne valitsus Saksa Demokraatlikus Vabariigis Hans Modrow juhtimisel olid reformide poolt, kuid Saksamaade ühinemisest ei räägitud. Gorbatšov rääkis “pärastsõjajärgse ajaloo reaalsusest”, mida tuli tunnistada, kuid ta ei rääkinud piiride muutmisest.

INGLISMAA JA PRANTSUSMAA ei olnud põhimõtteliselt vastu Saksamaade taasühendamisele. Teisest küljest aga ei pidanud nad seda küsimust esmatahtsaks antud hetkel ja püüdsid kogu protsessi aeglustada. Peamiselt oli Prantsusmaa president Mitterand see, kes juba algstaadiumis astus välja ühendatud Saksamaa suuremale integreerimisele Euroopa Liitu, mida sel ajal veel nimetati Euroopa Ühenduseks.

PEALE PRANTSUSMAA JA Inglismaa olid ka naaberriigid Euroopas asjaga seotud. Kõige suurem hirm oli seotud sellega, et suurem Saksamaa võiks hakata nõudma piiride ümbervaatomist Euroopas. Läbirääkimiste ajal mängisid need hirmud peamist rolli ja Poola läänepiiri säilitamine muutus ühinemise eeltingimuseks, mida tuli järgida.

ALATES GORBATŠOVI REFORMIPOLIITIKA rakendamisest, mis sisaldas uut desarmeerimisplaani ja Brežnevi doktriini eesmäärke, oli Nõukogude Liit olnud otsustavaks jõuks Euroopa poliitilisel näitelaval, kuid Berliini müüri langemisega oli Nõukogude Liit ikka rohkem ja rohkem surutud tagaplaanile välispoliitika valdkonnas.

DETSEMBRIS 1989. AASTAL püüdis Nõukogude Liit ikka veel organiseerida läbirääkimisi nelja liitlasriigiga kahe Saksa riigi tuleviku küsimustes. Tulemuseks oli 11. detsembri 1989.a. kohtumine, kus said kokku Liitlaste Kontrollnõukogu saadikud. Tõepoolest oli see viimane niisugust laadi kohtumine. Saksamaa Liitvabariigi valitsus sattus raevu, et ükskõik milliseid läbirääkimisi Saksamaa küsimustes viidi läbi ainult liitlasriikide osalemisel. Saksamaa tuletas meelde oma õigust enesemääramisele ja nõudis osalemist kõikidest läbirääkimistest, mis puudutavad Saksamaa tulevikku. Liidukantsler Kohl arvas, et ühinemise küsimuses tuleb Saksa Demokraatlikus Vabariigis läbi viia vaba referendum ja hääletustulemused omavad siduvat jõudu.

AMEERUKA ÜHENDRIIGID toetasid täielikult seda seisukohta ja enam ei toimunud edasisi läbirääkimisi, millest Saksamaa oleks kõrvale jätud. Selle asemel toimusid niinimetatud „2+4” läbirääkimised (kus osalesid mõlemad Saksamaad ja neli liitlasriiki). 1990. aasta veebruaris võeti vastu otsus pidada ühiseid läbirääkimisi, kus peaministrite tasandil toimus kolm kohtumist. Riigiametnike tasandil toimus mitmeidki muid kohtumisi, mis kestsid kuni 1990. aasta juulikuuni. 12. septembril

1990. aastal võeti vastu leping, mis lõplikult reguleeris Saksamaa olukorra (“Vertrag über die abschließenderegulierung in Bezug auf Deutschland”) ja 5. märtsiks 1991. aastal oli see kõikide osalevate riikide poolt ratifitseeritud. Alles sellest ajast peale on Saksamaa saavutanud täieliku juriidilise suveräänsuse.

PAARI ESIMISE KUU jooksul pärast Berliini müüri langemist oli tegemist isekasvava energiavahetusega, mis viis ühinemise poole. Enne müüri langemist mitte ükski poliitik ei idas ega läänes ei olnud julgenudki unistada, et Saksamaa ühinemine võib teoks saada nii kiiresti.

Arutelu

Alates 1970-ndatest aastatest oli lääts püüdnud luua koostööd Nõukogude Liiduga. Tänapäeval võib kuulda selle kriitikat ja rõhutatakse, et “vastasseisu poliitikat” oleks lääts pidanud jätkama. Millised oleksid võinud olla selle tagajärjed? Mis oleks olnud teisiti?

ESIALGSETEST LOOTUSTEST, et SDV oleks võinud mõnda aega jääda iseseisvaks riigiks, loobus liiduvalitsus 1990. aastal. Kõige muu asemel võttis valitsus selge kursi kiireks ühinemiseks. Liiduvalitsus ei suhtunud enam Modrow SDV valitsusesse tõsiselt. SDV valimistel, mis toodi ettepoole ja toimusid märtsis 1990. aastal, võitis selge enamusega “Allianz für Deutschland”, kes toetas ühinemist. See partei moodustas SDV-s konservatiivse koalitsioonivalitsuse, mille eesmärgiks oli otsekohene ühinemine Saksamaa Liitvabariigiga.

ALATES 1990. AASTA JAANUARIST oli ka Nõukogude Liit pooldanud Saksamaa ühinemist, kuid sealjuures oli Nõukogude Valitsus peamiselt huvitatud sellest, kuidas saada garantiid oma sisemisele julgeolekule. Läbirääkimiste ajal nõuti korduvalt Saksamaa neutraalsuse säilitamist. Liitlaste vaba hääletamist – mis iseenesest tähendas Saksamaa tunnustamist NATO liikmena – arutati kahepoolsetel läbirääkimistel Kohl'i ja Gorbatsõvi vahel Kaukaasias juulis 1990. aastal. Vastutasuks pakkus Saksa Föderaalvabariik Nõukogude Liidule laene ja erinevat liiki toetusi. On tähtis meeles pidada, et sellel ajal oli Nõukogude Liit juba hakanud lagunema. Näiteks oli Leedu juba deklareerinud oma iseseisvust.

AMEERIKLASTE POOLT ESITATUD eeltingimus ühinemiseks oli Saksamaa tihe side NATO-ga. Kõigis teistes küsimustes toetas USA tingimusteta liitvabariiki tema teel Saksamaa ühinemise poole.

VÄLISPOLIITILISEL TASANDIL oli teiseks oluliseks asjaoluks Poola läänepiiri kindlustamine. Saksamaa Liitvabariik oli juba tõepoolest tunnustanud seda piiri 1970. aastal, kuid mitte rahvusvahelise õiguse põhimõtteid järgides. 2+4 läbirääkimistel Pariisis juulis 1990. aastal oli üheks osavõtjaks Poola välisminister, kuid Saksa liiduvalitsus – eelkõige kantsler Kohl – väitis, et ainult ühinenud Saksamaa saab ette võtta piiriküsimuse lõpliku reguleerimise. Kahepoolne kokkulepe sõlmiti 14. novembril 1990. aastal. Skandinaavia riikides vaadeldi piiriküsimust sellest

Palun vaadake teksti sündmuste arengust Balti riikides.

seisukohast, et kardeti Saksamaa territoriaalseid nõudmisi. Saksamaa välisminister Hans-Dietrich Genscher käis näiteks Kopenhaagenis märtsis 1990. aastal, et kinnitada Taani valitsusele, et Saksamaa poolt pole karta revanšismi.

INGLISE JA PRANTSUSE huviküsimusi Saksamaa ühinemise puhul leevendas Saksamaa suurem integreerumine Euroopa Ühenduse struktuuridesse. Maastrichti leping 1992. aastal, Euroopa Valuutafond on Saksamaa ühinemise tagajärjed, samuti teised Euroopa Liitu kujundavad otsused. Peamiselt Mitterand lootis integreerida ühinenud Saksamaa niisugustesse multilateraalsesse struktuuridesse. Läbirääkimiste veel üheks tulemuseks oli Saksamaa integreerumine OSCE – Euroopa Julgeoleku ja Koostöö Organisatsiooni – töösse. Vanad ühendused Ida-Euroopas nagu Varssavi Pakt või majandusühendus COMECON lagunesid üsna varsti.

Arutelu

Millistes ühinemisega seotud küsimustes olid Saksamaa Euroopa naabrite hirmud õigustatud?

Sündmused Saksa Demokraatlikus Vabariigis.

SAKSA DEMOKRAATLIKUL VABARIIGIL, erinevalt teistest sotsialistlikest riikidest, ei olnud oma rahvusriiklikku raamistikku, millele pärast sotsialismi süsteemi lagunemist toetuda. Lääne-Saksamaa moodustumisega oli tekkinud veel üks teine Saksamaa, millega SDV end pidevalt võrdles. Paljudele SDV kodanikele oli see teine Saksamaa eeskujuks ja kuna seal ei tunnustatud SDV kodakondsust, oli see paigaks, kuhu pagulased võisid põgeneda. Lääne-Saksamaal ei tehtud vahet SDV ja SLV kodanike vahel. Seega ei olnud SDV-l unifitseeritud rahvuslikku elanikkonda nagu teistes sotsialistlikes riikides.

SEE OLI KINDLASTI ÜKS põhjuseid, miks SDV-d peeti Nõukogude Liidu üheks kõige lojaalsemaks vasalliks ja siin ei tekkinud opositsioonipoliitikat nagu Poolas või Rumeenias. Gorbatšovi reforme vaadeldi äärmiselt skeptiliselt ja teatava hirmuga ning SDV keeldus neid teostamast. 1988. aastani peeti viiteid Nõukogude Liidule õõnestustegevuseks. Nüüd võtsid opositsioonigrupid omaks varasema propaganda loosungi “Õppida Nõukogude Liidult tähendab õppida võitma”. Sellega väljendati soovi tunnustada reforme.

UNGARI PIIRI AVAMINE läänesuunas 1989. aasta suvel tõi kaasa massilise SDV kodanike põgenemise maalt. Siin on tegemist vaidlusküsimusega, kas see massiline väljaränne Läände tähendas ka SDV pidevat õõnestamist või siis siseriiklikku üleskutset reformidele. Tegelikult jõudis SDV tõelisesse kriisiolukorda 1989. aasta suvel, kui pagulaste arv kasvas kümnete tuhandeteni. Lisaks kõigele kukkus kokku ka sotsialistlik blokk. SDV sulges oma piirid Poola ja Ungariga, lõpuks isegi kontrolliti sõitu NSV Liitu.

WWW

Aadressil www.hdg.de/index-eng.html on interneti lehekülj pealkirjaga “Haus der Deutschen Geschichte”, kus Bonni valitsusmuuseum annab ülevaate sõjajärgse SDV ja SFV ajaloos koos huvitavate detailidega. Kodulehekülj <http://home.ptt.rv/ego/> annab terve hulga linke SDV ajaloo kohta saksa, inglise ja vene keeles.

TEISEST KÜLJEST AGA kerkis esile ka siseopositsioon SDV-s endas. 1989. aasta septembris juhtus SDV-s midagi ennekuulmatut. Moodustati opositsioonipartei Uus Foorum (Neues Forum). See rohujuure tasandil tekkinud liikumine tõi esile terve rea võtmepoliitikutid järgnevatel kuudel toimuvasse ellu, kuna aga üldine suundumus oli kahe riigi ühinemisele suunatud, siis selle liikumise mõju vähenes.

SAKSA ÜHTSUSPARTEI JUHTIDE hulgas olid mõned, kes arutlesid “Hiina lahenduse” üle, mis teiste sõnadega tähendas demonstratsioonide relvastatud mahasurumist nagu see oli toimunud 1989. aasta suvel Hiina üliõpilasliikumiselega. Samal ajal olid ka parteis mõjukad isikud, kes pooldasid reforme ja keeldusid niisuguste abinõude kasutamisest.

7. OKTOOBRI PIDAS SDV oma viimaseid juubelipidustusi – riigi rajamise 40. aastapäeva, millest võttis osa ka Gorbatšov. Hästi tuntud tsitaat “Wer zu spät kommt, den bestraft das Leben” (kes hiljaks jääb, seda karistab elu) ei kuulu Gorbatšovile. Selle asemel ütles ta “Meie kogemused, Poola ja Ungari kogemused on meid viinud veendumusele, et kui partei ei arvesta elu tegelikkust, on tema saatus kurb”.

ASJAOLU, ET GORBATŠOV oli öelnud täiesti selgelt Saksa Sotsialistliku Ühtsuspartei Poliitbüroole, et Nõukogude Liit ei sekku sõjaliselt SDV siseprobleemide lahendamisesse, omas otsustavat tähtsust järgnevate sündmuste käigule. Pöördepunktiks sai arvatavasti 9. oktoober 1989. aastal, kui Leipzигis kümned tuhanded inimesed tulid välja demonstratsioonile, et nõuda reforme. Nende loosungiks oli “Meie oleme rahvas”. Riiklik julgeolek (Stasi), riigipolitsei ja armee tulid välja suurte vägedega ja näis olevat tõenäoline, et partei liikmed, kes pooldasid demonstratsiooni mahasurumist, olid valmis ellu viima vägivaldseid repressioone. Partei keskaparaat Berliinis andis vastuolulisi juhtnõore. Hierarhiline kivistunud parteisüsteem oli võimetu tegutsema: tulistamiskäsku ei antud ja demonstratsioon lõppes inimkaotusteta.

18. OKTOOBRIl, olles kaotanud Nõukogude Liidu toetuse, püüdis partei luua “veelahet”, asendades riigipea Erich Honeckeri Egon Krenziga. 4. novembril 1989. aastal tulid sajad tuhanded inimesed Ida-Berliini tänavatele demonstreerima reformide poolt, aga samaaegselt ka SDV säilimise eest autonoomse riigina. Ei saanud enam kahe silma vahele jätta, et see sündmus kujutas endast Saksamaa Sotsialistliku Ühtsuspartei vana süsteemi ebaseaduslikuks tunnistamist. Siis leidis aset 9. novembril üks õnnetu juhtum. Keskkomitee liige Günter Schabowski, esinedes pressikonverentsil, sai teate, et on vastu võetud uus määrus, mis reguleerib inimeste lahkumist riigist, tehes lahkumise SDV-st palju kergemaks, samuti reguleeriti ka lääneriikide külastamist. Määruse elluviimist planeeriti samm-sammuliselt. Vastates ühe ajakirjaniku küsimusele, millal uus määrus jõustub, vastas Schabowski, kes ei olnud selleteemalistel aruteludel osalenud: “Otsekohe!”. Nii nagu see uudis levis, voolas rahvast Berliini müüri juurde ja nõudis läbilaskmist. Piirivalvurid, kes ei olnud saanud mingeid juhtnõore, andsid lõpuks teed ja lubasid rahval läbi minna. Berliini müür oli avatud.

Philip Zelikov/ Condoleezza Rice:
Germany Unified and Europe
Transformed, Cambridge MA,
1995. Saksakeelse väljaande
pealkiri: “Sternstunde der
Diplomatie. Die deutsche Einheit
und das Ende der Spaltung
Europas”, Berlin 1999. Tsitaat lk.
128

1989. AASTA DETSEMBRIS oli SSÜP reformijast Hans Modrow'st saanud SDV reformija. Organiseeriti ümarlauaistungeid, kuhu kutsuti rahvaesindajaid, valitsuse ja partei liikmeid, kes kõik pooldasid reforme. Samal ajal oli aga avalikus arvamuses toimunud muutus. Hästi tuntud "emaspäevademonstratsioonid" Leipzgis võtsid uue iseloomu. Loosung "Meie oleme rahvas" oli muutunud: "Meie oleme üks rahvas". Saksamaade ühendamise idee, mis oli olnud omane opositsioonigruppidele, oli nüüd tänavatel domineerivaks. Novembri lõpus oli Saksamaa Liitvabariigi Valitsus avaldanud arvamust, et ta toetab Saksamaade ühinemist – isegi kui see oleks pikaajaline aastaid kestev protsess.

KA MAJANDUSLIKUST seisukohast võetuna oli SDV-l vähe valikuvõimalusi, mis oleksid olnud vastukaaluks liitvabariigi ettepanekule. 1989. aasta lõpupoole lahkus SDV-st iga päev umbes 2000 inimest, kes olid enamikus noored ja kvalifitseeritud spetsialistid. SLV keeldus toetamast SDV-d, kui seal ei viida läbi reforme, mis viiksid vaba turumajanduse kehtestamisele. Lisaks kõigele muule tegi SDV sisemine struktuur reformide läbiviimise raskeks. SDV-l olid suured välislaenu, tööstusettevõtted olid vanad, väikese tootlikkusega. Keskkonna reostamine oli võtnud hiiglaslikud mõõtmed. SDV jätkuva eksistentsi säilitamine autonoomse riigina oleks olnud võimalik suurte ohverduste hinnaga. Enamik SDV elanikkonnast ei soovinud enam osaleda eksperimendis "Kolmas Tee" (Dritter Weg). Seetõttu võib öelda, et järgnevat perioodi iseloomustab suuresti tugevnev "surve ühineda", mida avaldasid SDV kodanikud.

Arutelu

Kuni 1980-ndate aastateni nimetati sageli "Kolmandat teed" sotsialismi ja kapitalismi vahel. Miks "Kolmas tee" on lakanud esinemast poliitilistes diskussioonides?

LÕPUKS OSUTUS SISEMINE ühtsus lihtsalt läbirääkimiste küsimuseks. 1990. aasta aprilli lõpus jõudsid kantsler Kohl ja peaminister Lothar de Maiziére kokkuleppele moodustada majanduslik ja sotsiaalne liit alates 1. juulist 1990. aastal. Sellest ajast peale muutuks Saksa mark seaduslikuks maksevahendiks SDV-s. Loodeti, et majanduslikule liidule järgneb varsti poliitiline liit. 23. augustil hääletas SDV parlament ("Volkskammer") liitvabariigiga ühinemise poolt 3. oktoobril 1990. aastal. Kuna mõlemad asjaosalised riigid olid Saksa riigid, ei olnud vajadust teha muudatusi liitvabariigi konstitutsioonis.

ISEGI SEE, ET TEATUD "surve ühineda" oli mänginud otsustavat rolli nendes sündmustes, ei oleks võinud kogu ühinemisprotsessi ette kujutada ilma reformideta, mis olid toimunud Nõukogude Liidus alates 1985. aastast. 1991. aastal lakkas sotsialistlike riikide blokk eksisteerimast: 1989. aastal langesid sotsialistlikud valitsused Poolas ja Ungaris (valimiste tulemusena), Tšehhoslovakkias (demonstratsioonid) ja Rumeenias (jõu kasutamise). Pärast endiste kommunistide katset korraldada riigipööre, lagunes lõpuks ka Nõukogude Liit 1991. aastal. Kommunistlik kord ja sellega koos kahe bloki – Ida ja Lääne – vastasseis ei määratlenud enam poliitiliste sündmuste kulgemist Euroopas.

SAKSAMAA ÜHINEMISE poliitiline mõju andis end kohe tunda Baltimaades. Üks riik oli täiesti kadunud, Balti regioonis aga kerkis esile kolm uut riiki. Poola koos kolme Balti riigiga sai olulist toetust Läänest, et püüda stabiliseerida oma majanduslikku olukorda. Poliitilised erinevused ei olnud enam otsustavaks teguriks Balti regiooni poliitikas.

1992. AASTAL LOODI Läänemere-äärsete riikide nõukogu (CBSS). Kõik riigid, mis asuvad Läänemere ääres, samuti ka Norra ja Island, said selle liikmeks. Nõukogusse kuuluvad neli Euroopa Liidu liikmesriiki, neli kandidaatriiki ja Venemaa, kellel on Euroopa Liiduga sõlmitud partnerlusleping.

WWW

Saksamaa ühinemisele pühendatud lühiväljaande võib leida:

www.intellectbooks.com/europa/number3/blacksel.htm

Informatsiooni CBSS-i kohta leiate aadressil:

www.baltinfo.org/CBSS.htm

Allikmaterjalid ja kasutatud kirjandus:

Hansa Liit

Ausklang und Nachklang der Hanse im 19. und 20. Jahrhundert, herausgegeben von Antjekathrin Graßmann, Trier 2001.

Philippe Dollinger: *La Hanse (XIIe-XVIIe siècles)*, Paris 1964.

Deutsch: *Die Hanse*, Stuttgart 1966.

Englisch: *The German Hansa*, London 1970. Polnisch: *Dzieje Hanzy*, 1975.

Rolf Hammel-Kiesow: *Die Hanse*, München 2000.

Die Hanse. Lebenswirklichkeit und Mythos, herausgegeben von Jürgen Bracker, Volker Henn und Rainer Postel, Hamburg 21998.

Hjertman, E.G., Böhlin, P. *Hanseförbundet*, Christianstad 1833

Jüri Kivimäe: *Hansa*, Tallinn 1994.

Arnved Nedkvitne: *Die Hanse und Norwegen - neue Perspektiven*.

In: *Deutschland - Norwegen. Die lange Geschichte*, herausgegeben von Jarle Simensen (hier fehlt noch der Ort und Jahr!) S. 20-33.

Nordisk Familjebok, Konversationslexikon och realencyklopedi, 10.Bd., Stockholm 1909

Ingvald Iye: *Bergen and the German Hansa*, Bergen 1994.

Johannes Schildhauer/ Konrad Fritze/ Walter Stark: *Die Hanse*, (Ost)Berlin 1981.

Johannes Schildhauer: *The Hansa. History and culture*, Leipzig 1985.

Erik Tibergh: *Moscow, Livonia and the Hanseatic League, 1487-1550*, Stockholm 1995.

Edgar Wolfrum: *Geschichte als Waffe. Vom Kaiserreich bis zur Wiedervereinigung*, Göttingen 2001.

Teine maailmasõda ja tagajärjed

Robert Bohn und Jürgen Elvert (Hg.): *Kriegsende im Norden*, Stuttgart.

David Cesarani / Paul A. Levine (Ed.): *"Bystanders" to the Holocaust, A Re-evaluation*, London, Portland 2002.

Ole Kristian Grimnes: *Occupation and Collective Memory in Norway*.

In: Stig Ekman, Nils Edling (Hg.), *War Experience, Self Image and National Identity: The Second World War as Myth and History*. Stockholm 1997.

Steven Koblik: *The Stones cry out. Swedens response to the persecution of the Jews. 1933-1945*, New York 1988.

Ingrid Lomfors: *Veränderliche oder unveränderliche schwedische Flüchtlingspolitik während des Zweiten Weltkrieges*. In: *Schweden, die Schweiz und der Zweite Weltkrieg*. Beiträge zum interdisziplinären Symposium des Zentrums für Schweizerstudien an der Universität Örebro, 30.9.-2.10.1999. Hg. von Irene Lindgren und Renate Walder, Frankfurt/M. u.a. 2001.

Fritz Petrick: Einleitung: *Die Okkupationspolitik des deutschen Faschismus in Dänemark und Norwegen (1940-1945)*. Dokumentenauswahl und Einleitung von Fritz Petrick. Berlin, Heidelberg 1993

Fritz Petrick: *Ruhestörung. Studien zur Nordeuropapolitik Hitlerdeutschlands*, Berlin 1998.

Gerd R. Überschar. *Die Einbeziehung Skandinaviens in die Planung "Barbarossa". Finnland in Hitlers Kalkül bei der Wiederaufnahme seines "Ostprogramms"; und: ders: Die Position Schwedens während der Vorbereitungsphase des Krieges*. In: *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg, Band 4: Der Angriff auf die Sowjetunion*, Stuttgart 1983.

Ulrich Völklein: *Geschäfte mit dem Feind. Die geheime Allianz des großen Geldes während des Zweiten Weltkrieges auf beiden Seiten der Front*, Hamburg, Wien 2002.

Materjalid internetist

www.levandehistoria.org

www.Redcross.se

Saksamaa ühendamine

Alsop, Rachel (ed.): *German Reunification*, 1992, Gale Research

Anderson, Christopher/Kaltenthaler, Karl/Luthardt, Wolfgang (ed.): *Domestic Politics of German Unification*, 1993, ISBN 1-555- 87409-6

Fritsch-Bournazel, Renata: *Europe and German unification*, New York, Oxford 1992

Glaessner, Gert-Joachim/Wallace, Ian: *The German Revolution of 1989: Causes and Consequences*, London 1991

James, Harold/Stone, Marla (ed.): *When the Wall came down: reactions to German unification*, New York 1992

Merkel, Peter H./Glaessner, Gert-Joachim: *German Unification in the European Context*, Pennsylvania State University, 1994,

Balti riigid

Georg von Rauch, *Geschichte der Baltischen Staaten 1920-40*, Hannover 1986 (is also published in English)

Romuald J. Misiunas, Rein Taagepera, *The Baltic States, Years of Dependence 1940-90*, London 1993.

Rein Taagepera, *Estonia: return to independence*. Boulder, 1993.

Zigmantas Kiaupa, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Gvido Straube, *The history of the Baltic countries*, Tallinn, 1999

Eberhard Demm, Roger Noel, William Urban, *The independence of the Baltic States: origins, causes, and consequences: a comparison of the crucial years 1918-1919 and 1990-1991*. Chicago, 1996.

Materjalid internetist:

20th Century Timeline for Baltic States

<http://www.balticsww.com/timeline.htm>

Estonian history

[http://www.ciesin.ee/ESTCG/HISTORY/;](http://www.ciesin.ee/ESTCG/HISTORY/)

[http://www.ibs.ee/ibs/history/brief/;](http://www.ibs.ee/ibs/history/brief/)

<http://www.estonica.org/eng/teema.html?kateg=43>

Latvian history:

<http://www.vernet.lv/VT/history.html>;

Lithuanian history:

http://www.randburg.com/li/general/general_6.html

Kronoloogia: 1000 aastat Läänemere maade ajaloos

Kronoloogia: 1000 aastat Läänemere maade ajaloos

Aeg	Eesti	Läti	Leedu	Poola	Saksamaa	Taani	Rootsi/Norra	Soome
10. saj.	Muinasaja lõpp. Eestlased, lätlased ja leedulased elatuvad peamiselt põllumajandusest, jahist ning karjakasvatusest. Olulise tähendusega riiklust nende juures ei teki. Nad on ka ühed viimased paganlikud rahvad Euroopas.			<p>966 võtab kuningas Mieszko I vastu ristiusu.</p>	<p>962 tekib Püha Saksa-Rooma Keisririik.</p>	<p>Ca 960 kuningas Harald Sinihammas võtab vastu ristiusu ja rajab Taani riikluse.</p>		
11. saj.				<p>1096: esimeste ristiretkede ajal toimuvad Lääne-Euroopas juudivastased pogrommid. Järgnevatel sajanditel asub palju juute ümber Poola ja Leedu aladele.</p>	<p>11.-12. sajandil algab Saksa ekspansioon ida suunas. (Drang nach Osten)</p> <p>Slaavi aladel (Ida-Holstein, Mecklenburg-Pommer) rajatakse Saksa aadli juhtimisel külasid ja linnu.</p> <p>1143 asutatakse Liübecki linn slaavlaste kaubanduskeskuse Lütbice lähedal.</p> <p>12.-13. sajandil rajatakse kogu Euroopas üle 4000 linna.</p>	<p>1066 slaavlased purustavad Hedeby, tähtsa viikingite kaubanduskeskuse Schleswigi lähedal. Viikingite kaubanduslik tähtsus Läänemerele hakkab kaduma.</p> <p>Samal aastal, seoses Inglismaa vallutamisega jõuavad viikingite retked enam-vähem lõpule.</p>	<p>1000 - 1008 kuningas Olof Skötkonung tunnustab esimesena ristiusku ja ühendab Rootsi riigi.</p>	<p>Muinasaja lõpp. Soome on Baltimaade kõrval viimaseid paganlikke alasid Euroopas.</p>

**Kronoloogia:
1000 aastat Läänemere maade ajaloos**

Aeg	Eesti	Läti	Leedu	Poola	Saksamaa	Taani	Rootsi/Norra	Soome
12. saj.					<p>1161 Mõiste "Hansa" kasutamise algus seoses Saksa kaupmeeste tegevusega Gotlandil. Hiljem asutavad Hansa kaupmehed suured Hansakontorid Novgorodis, Brügges, Londonis ja Bergenis.</p>	<p>1104 rajatakse Lundi peapiiskopkond kogu Skandinaavia jaoks.</p>	<p>1155 Rootsi kuningas Erik Püha hõivab ristiretkega Edela-Soome.</p> <p>1164 Uppsala eraldub Lundist ja saab omaette peapiiskopkonna keskuseks.</p>	
13. saj.	<p>1198 algab Eesti ja Läti hõivamine Saksa ja Taani ristisõdijate poolt.</p> <p>1201 asutatakse Riia linn.</p> <p>1227 lõpeb eestlaste alistamine.</p> <p>1290 vallutatakse lõplikult Läti alad. Ristitud alade ühisnimetuseks saab Liivimaa. Saksa Ordu asutab seal ning Preisimaal oma riigi. Hansa kaupmeeste juhtimisel algab linnade asutamine.</p>		<p>1250 võitluses Saksa Orduga kujuneb Leedu Suurvürstirik.</p>	<p>1231 - 88 vallutab Saksa Ordu Preisimaa, mis asustati saksa kolonistidega.</p>	<p>13. saj. Drang nach Osten jõuab Preisimaa, Läti ja Eesti aladele.</p> <p>1250 Fritedrich II sureb, algab keisrivõimu nõrgenemine.</p> <p>1294 Lüübekis antakse naistele kauplemisõigus.</p>	<p>1219 hõivab Taani Põhja-Eesti, mis jääb Taamile kuni 1346.</p> <p>1224 kaotab Taani oma Vendi valdused Läänemere ääres.</p>	<p>1240 – 1250 Birger Jarli reformidega algab kuningavõimu tugevnemine.</p> <p>1250 Stockholmi rajamine.</p> <p>Ristiretkedega 1250 ja 1293 läheb Soome lõplikult Rootsi võimu alla, jäädes sinna 1809. aastani.</p> <p>1323 reguleeritakse Novgorodi-Rootsi piir Karjalas.</p>	

**Kronoloogia:
1000 aastat Läänemere maade ajaloo**

Aeg	Eesti	Läti	Leedu	Poola	Saksamaa	Taani	Rootsi/Norra	Soome
14. saj.	1343 – 45 eestlaste ülestõus võõra võimu vastu (Jüriöö ülestõus) surutakse Liivi Ordu juhtimisel maha.		Leedust saab Ida-Euroopa suurriik.	1320 Wladislaw I ühendab Poola uuesti ning kroonib end kuningaks.	1356 esimene Hansapäev Liübeckis; kehtestatakse kaubanduslikud saksioonid Flandria suhtes; esmakordselt kasutatakse mõistet "saksa hansa".	1340.-60.-d aastad: sisetülid ja sõjad Hansaga. 1361 kuningas Valdemar IV Atterdag vallutab Visby, mis kaotab oma kaubandusliku tähtsuse. Hansa alustab Taaniga sõda.		
	1346 Taani müüb Põhja-Eesti Liivi Ordule. 14.-15. sajand: sisemised tülid Liivi Ordu ja piiskoppide vahel nõrgestavad Liivimaad.		1385 sõlmitakse unioon Poolaga ja 1387 võetakse vastu ristiusk.	1364 Krakowi ülikooli asutamine. 1385 kujuneb unioon Leeduga.	Hansa kaupmeeste-liidust kujuneb hinnade liit.	1370 Stralsundi rahuga taastatakse Hansa ülemvõim Taani üle.		Saksa mõju Rootsi linnades kasvab. 1397 sõlmitakse Taani juhtimisel Kalhari Unioon, kuhu vastukaaluks Saksa/Hansa ülemvõimule kuulusid kõik Põhjala riigid. Taani kuninganna Margarete I saab ka Norra kuningannaks (personaalunioon alates 1380. aastast).
	1350 jõuab katkuepidemia, mis 1347 Iraaliast kogu Euroopasse levis. Läänemere piirkonda ja toob kaasa ulatusliku rahvaarvu languse; ca 1/3 Euroopa rahvastikust hukkub. Elanikkonna kaotused viivad agraar kriisini 14. sajandi II poolel, teraviljatoodang langeb tunduvalt. Samal ajal algab Ida-Euroopas talupoegade pärisorjastamine eesmärgiga laiendada teraviljatoodangut müügiks Läände.							

**Kronoloogia:
1000 aastat Läänemere maade ajaloo**

Aeg	Eesti	Läti	Leedu	Poola	Saksamaa	Taani	Rootsi/Norra	Soome
15. saj.	<p>Hansakaubanduse õitseng.</p> <p>1494 suleti Hansakontor Novgorodis, mis oli läinud Moskva Suurvürstiriigi võimu alla. Venemaa kaubanduse korraldamine läks Tallinna ja Tartu kätte.</p>	<p>1523 reformatsiooniga pääseb linnades võidule luterlus.</p> <p>1558 – 82 Liivi sõjas purustab Venemaa keskaegse Liivimaa konföderatsiooni. See viib Vene-Poola-Rootsi-Taani sõjani, mille tulemusel on Liivimaa 1583 – 1629 jagatud Taani, Rootsi ja Poola vahel.</p> <p>1561 tekib Kuramaa Hertzogiriik, mis püsib 1795. aastani.</p>	<p>1410 Grünwaldi lahingus purustavad Poola-L.eedu ühisväed Saksa Ordu.</p>	<p>Hansa Liidu õitseng.</p> <p>1418 kinnitatakse Lüübeki juhtiv roll Hansa „esilinnana“.</p>	<p>1517 algab reformatsioon, mis suurendab Saksamaa killustatust veelgi ning viib sisetülideni Hansalinnade vahel.</p>	<p>Kalmari uniooni ajastu.</p> <p>Taani sõjad Hansaga 1410, 1430-35 ning unioonitülid Rootsiaga. 1434 - 35 toimub Rootsis Engelbrekt Engelbrektssoni ülestõus Taani ülemvõimu vastu.</p> <p>15. sajandi II poolel tõusevad Rootsis Taani-vastased meeleolud taas, mis lõpevad vabastussõjaga Gustav Vasa juhtimisel 1521-23. Rootsit toetab Taani-vastases võitluses Hansa.</p>	<p>1521 – 1523 Gustav Vasa vabastussõjaga eraldub Rootsi koos Soomega Kalmari unioonist. Norra jääb Taani koosseisu kuni 1814. aastani.</p> <p>Reformatsiooniga pääseb võidule luterlus.</p> <p>Võitlus Hansa ja Rootsi ülemvõimu pärast Skandinaavias.</p> <p>1534 - 36 Krahvitüüls (sõda Taani ja Hansa vahel) saab Hansa lüüa.</p>	<p>1521 – 1523 Gustav Vasa vabastussõjaga eraldub Rootsi koos Soomega Kalmari unioonist. Norra jääb Taani koosseisu kuni 1814. aastani.</p> <p>Reformatsiooniga pääseb võidule luterlus.</p> <p>1561 Kuningas Erik XIV hoivab Põhja-Eesti. Rekataliseerimiskatsed 1570.-80.-tel aastatel.</p> <p>Unioon Poolaga 1592 – 99 laguneb usutülide tõttu.</p>
16. saj.	<p>1523 reformatsiooniga pääseb linnades võidule luterlus.</p> <p>1558 – 82 Liivi sõjas purustab Venemaa keskaegse Liivimaa konföderatsiooni. See viib Vene-Poola-Rootsi-Taani sõjani, mille tulemusel on Liivimaa 1583 – 1629 jagatud Taani, Rootsi ja Poola vahel.</p> <p>1561 tekib Kuramaa Hertzogiriik, mis püsib 1795. aastani.</p>	<p>1525 Saksa Ordu sekulariseeritakse ja allutatakse Poola kuningale.</p> <p>Poola-L.eedu uniooniga 1569 saab Leedu iseseisvuse uniooni sees.</p> <p>Vastureformatsioon taastab katoliikluse.</p> <p>1592 – 99 Poola - Rootsi unioon, mis laguneb usuliste vastuolude tõttu.</p>	<p>1525 Saksa Ordu sekulariseeritakse ja allutatakse Poola kuningale.</p> <p>Poola-L.eedu uniooniga 1569 saab Leedu iseseisvuse uniooni sees.</p> <p>Vastureformatsioon taastab katoliikluse.</p> <p>1592 – 99 Poola - Rootsi unioon, mis laguneb usuliste vastuolude tõttu.</p>	<p>1517 algab reformatsioon, mis suurendab Saksamaa killustatust veelgi ning viib sisetülideni Hansalinnade vahel.</p>	<p>1521 – 1523 Gustav Vasa vabastussõjaga eraldub Rootsi koos Soomega Kalmari unioonist. Norra jääb Taani koosseisu kuni 1814. aastani.</p> <p>Reformatsiooniga pääseb võidule luterlus.</p> <p>1561 Kuningas Erik XIV hoivab Põhja-Eesti. Rekataliseerimiskatsed 1570.-80.-tel aastatel.</p> <p>Unioon Poolaga 1592 – 99 laguneb usutülide tõttu.</p>	<p>1521 – 1523 Gustav Vasa vabastussõjaga eraldub Rootsi koos Soomega Kalmari unioonist. Norra jääb Taani koosseisu kuni 1814. aastani.</p> <p>Reformatsiooniga pääseb võidule luterlus.</p> <p>1561 Kuningas Erik XIV hoivab Põhja-Eesti. Rekataliseerimiskatsed 1570.-80.-tel aastatel.</p> <p>Unioon Poolaga 1592 – 99 laguneb usutülide tõttu.</p>	<p>1521 – 1523 Gustav Vasa vabastussõjaga eraldub Rootsi koos Soomega Kalmari unioonist. Norra jääb Taani koosseisu kuni 1814. aastani.</p> <p>Reformatsiooniga pääseb võidule luterlus.</p> <p>1561 Kuningas Erik XIV hoivab Põhja-Eesti. Rekataliseerimiskatsed 1570.-80.-tel aastatel.</p> <p>Unioon Poolaga 1592 – 99 laguneb usutülide tõttu.</p>	<p>1521 – 1523 Gustav Vasa vabastussõjaga eraldub Rootsi koos Soomega Kalmari unioonist. Norra jääb Taani koosseisu kuni 1814. aastani.</p> <p>Reformatsiooniga pääseb võidule luterlus.</p> <p>1561 Kuningas Erik XIV hoivab Põhja-Eesti. Rekataliseerimiskatsed 1570.-80.-tel aastatel.</p> <p>Unioon Poolaga 1592 – 99 laguneb usutülide tõttu.</p>
	<p>15.-16. sajand: Hansa positsioonid nõrgenevad seoses kaubateede nihkumisega Lääne-Euroopasse ning regooni riikide keskväimu tugevnemisega. Venemaal toimub „Vene maade ühendamine“ Ivan Julma (1533 – 1584) juhtimisel, kes aga Poola-Leedult ja Rootsilt liita saab (1583)</p>							

Kronoloogia: 1000 aastat Läänemere maade ajaloos

Aeg	Eesti	Läti	Leedu	Poola	Saksamaa	Taani	Rootsi/Norra	Soome
17. saj.	<p>1600 – 1629 sõdades Poolaga ning 1643-1645 Taaniga läheb Eesti- ja Liivimaa Rootsi võimu alla.</p> <p>1632 Tartu Ülikooli asutamine.</p> <p>1680 baltisaksa mõisamaad redutseeritakse (riigistatakse).</p>			<p>1618 – 48 30-aastane sõda süvendab Saksamaa mahajäämust.</p> <p>1648 Westfaali rahuleping; Saksamaa on lõplikult ilma märkimisväärse keskvoimuta; üksikute riikide võim tugevneb, eriti Preisimaal.</p> <p>1669 toimunud viimane Hansapäev tähendab Hansa liidu lõppu.</p>	<p>1618 – 48 30-aastane sõda süvendab Saksamaa mahajäämust.</p> <p>1648 Westfaali rahuleping; Saksamaa on lõplikult ilma märkimisväärse keskvoimuta; üksikute riikide võim tugevneb, eriti Preisimaal.</p> <p>1669 toimunud viimane Hansapäev tähendab Hansa liidu lõppu.</p>	<p>Taani nõrgenemine sõdades Rootsiiga.</p> <p>Revan_ikatsed Rootsi vastu ebaõnnestuvad.</p>	<p>1617 hõivab Rootsi Ingerimaa, 1629 Liivimaa ja tõrjub Venemaa Läänemere äärest välja. Rootsisist saab Põhja-Euroopa suurvõim,</p> <p>1630 Rootslased maabuvad Saksamaal ning ründavad 30-aastases sõjas Habsburge.</p> <p>Rootsi soosib Läänemerele Hollandi/Inglise transitikaubandust.</p> <p>1675 Fehrbellini lahingus lööb tugevnev Brandenburg/Preisimaa esmakordselt Rootsi vägesid.</p>	
18. saj.	<p>1710 Eesti ja Liivimaa lähevad Venemaa koosseisu.</p> <p>Balti erikord 1710-1882 annab baltisaksa aadlile laialdased erioigused maa valitsemisel Venemaa koosseisus.</p>		<p>Poola osalemine Põhjasõjas nõrgestab riiki tugevalt (Rootsi ja Saksi kumungad võitlevad Poola trooni pärast).</p> <p>Poola jagamised 1772 – 1795 Preisimaa, Austria ja Venemaa vahel; Laifgale, Kuramaa ja Leedu liidetakse Venemaaga.</p>	<p>Brandenburgist/Preisimaast saab tugevaim Saksa riik.</p>	<p>Põhjasõjas sõdib Taani liidus Venemaa ja Poolaga, kuid saab lüüa.</p>	<p>Põhjasõda 1700 – 1721 peamiselt Venemaa ja Rootsi vahel. Venemaa on liidus kõigi suuremate jõududega (Poola, Taani). Rootsi suurriik laguneb. Karjala, Ingerimaa ja Baltikum liidetakse Venemaaga.</p> <p>1703 asutati Venemaa uue pealinnana Peterburg. Peeter I ajal orienteerub Venemaa Lääne- Euroopale.</p>	<p>1703 asutati Venemaa uue pealinnana Peterburg. Peeter I ajal orienteerub Venemaa Lääne- Euroopale.</p>	
	<p>17.-18. sajand: Hansa on lagunenu, ning 17. sajandist alates on uued kaubanduslikud suurvõimud Inglismaa ja Holland; Rootsi ning hiljem Venemaa ja Preisimaa muutuvad Põhja-Euroopa sõjalisesteks suurvõimudeks. 18. sajandil tugevneb eriti Venemaa ning mõjutab oluliselt Euroopa poliitilist arengut, seda kuni tänase päevani.</p>							

**Kronoloogia:
1000 aastat Läänemere maade ajaloo**

Aeg	Eesti	Läti	Leedu	Poola	Saksamaa	Taani	Rootsi/Norra	Soome
19. saj.	<p>1816 – 1819 kaotatakse pärisorjus Eestis ja Lätis.</p> <p>1829 esimene aurulaevatühendus Tallinna ja Lüübecki vahel.</p> <p>1860.-70.-tel aastatel toimub rahvuslik ärkamine, mis nõuab suuremaid poliitilisi õiguseid baltisakslaste suhtes.</p> <p>1857 avaldatakse Eesti rahvuseepos "Kalevipoeg".</p> <p>1880-1918 venestusaeg.</p>		<p>1815 rajatakse „kongressi-Poola“, mis on Venemaaga personaalunioonis.</p> <p>1830/31 rahvuslikud ülestõusud Poolas ja Leedus.</p> <p>1861 kaotati pärisorjus Poolas, Leedus ja Latgales.</p> <p>1860.-80.-tel aastatel toimub rahvuslik ärkamine, millele järgneb venestusaeg 1880-1918.</p>	<p>1806 Napoleon purustab Saksa – Rooma keisririigi.</p> <p>1870 - 71 toimub Preisi-Prantsuse sõda ja Saksamaa ühendamine Preisimaa juhtimisel.</p> <p>1895 Kieli kanali avamine Lääne- ja Põhjamerere vahel lühendab mereteed 470 km. võrra.</p>	<p>Taani osaleb Napoleoni sõdades viimase poolel ja kaotab Norra Rootstile 1814.a.</p>	<p>Kieli rahuga 1814 läheb Norra Taanilt Rootsile. Veidi enne seda kuulutati Norras välja põhiseadus, mida Rootsi tunnustas ning mis on jõus tänapäevani.</p> <p>1846 algab emigratsioon peamiselt USA-sse, kuni 1930.aastani asub agraarsest Rootsist USA-sse ümber 1,2 milj. inimest.</p> <p>1850.-d aastad: Skandinavism püüab tugevdada Põhjamaade ühtsustunnet.</p>	<p>1809 Soome läheb Venemaa võimu alla ja saab autonoomia, olles Venemaaga personaalunioonis.</p> <p>1898 alustab Venemaa autonoomia piiramist ja venestamist.</p>	

Kronoloogia: 1000 aastat Läänemere- ja Põhjalaos

Aeg	Eesti	Läti	Leedu	Poola	Saksamaa	Taani	Rootsi/Norra	Soome
	<p>1906 revolutsioon surutakse Baltimaades veriselt maha.</p> <p>1917 Vene revolutsiooniga kukutatakse Venemaal tsarism; samal aastal iseseisuvad Soome ja Leedu, 1922 luuakse Nõukogude Liit.</p> <p>1918 Eesti ja Läti iseseisuvad. 1918-20 toimunud vabadussõdade saavutatakse reaalne sõltumatus. Poola Vabariigi loomine.</p> <p>1920 Venemaa ja Poola sõda, piiri- ja riigiprobleemid lahendatakse 1921. aastal.</p>				<p>I Maailmasõjas 1914 – 1919 saab Saksamaa lüüa. Monarhia kukutatakse ning rajatakse Weimari Vabariik.</p> <p>1933 tulevad natsid Saksamaal võimule ja likvideerivad vabariigi.</p>	<p>I Maailmasõja ajal 1914 – 1919 on Põhjalaos neutraalsed, kuid jätkavad suhtlust kõigi sõdivate riikidega.</p>	<p>1905 Norra eraldub unionist Rootsi ja iseseisub.</p>	<p>1906 Soome reformid oma parlamenti ja viib esimese maana Euroopas sisse naiste valimisõiguse.</p> <p>1917 Soome iseseisub.</p>
20. saj. I p.	<p>Kõik uued riigid on majanduslikult ja poliitiliselt äärmiselt ebasabiilsed.</p> <p>1926 kehtestatakse autoritaarsed režiimid Poolas ja Leedus. 1934 kehtestatakse autoritaarsed režiimid Eestis ja Lätis.</p>							
	<p>1939-1945 Teine Maailmasõda laastab ka Läänemere piirkonda. 1939 ründab Saksamaa Poolat, mille tulemusel kuulutavad Inglismaa ja Prantsusmaa Saksamaale sõja. Poola on jagatakse Saksamaa ja NSV Liidu vahel. 1940 okupeerib NSV Liit 3 Balti riiki. 1940 okupeerib Saksamaa Taani ja Norra. 1939/40 toimub nn. Talvesõda NSV Liidu ja Soome vahel. Soome on liidus Saksamaaga ning astub 1941-44 NSV Liidu vastu nn. Jätkusõtta. Rootsi jääb sõja ajal neutraalseks. 1941 ründab Saksamaa NSV Liitu ning okupeerib Baltimaad. Sakslased küiditavad juudid kõikidelt okupeeritud aladelt ning alustavad süstemaatilist genotsiidi. 1945 lopeb Teine Maailmasõda Saksamaa lüüasaamisega, Saksamaa jagatakse liitlaste vahel. Lühikest aega pärast sõja lõppu laguneb Hitleri-vastane koalitsioon ning 1948 algab "Külm Sõda" Ida ja Lääne vahel, mis lõhestab ka Läänemere piirkonda.</p>							

**Kronoloogia:
1000 aastat Läänemeremaade ajaloo**

Aeg	Eesti	Läti	Leedu	Poola	Saksamaa	Taani	Rootsi/Norra	Soome
20. saj. II p.	1945 Teise Maailmasõja lõpp. Poola piirid nihutatakse lääne suunas. Poola muutub NSV Liidu satelliitriigiks. 1944 – 1953 Stalini repressioonid Baltimaades. 1989 "laulev revolutsioon" Baltimaades. Molotov-Ribbentropi pakti sõlmimise aastapäeval moodustavad miljon inimest inimketi, mis ulatub Tallinnast Vilniusesse. Poolas korraldatakse sügisel vabad valimised, Kommunistlik Partei saab liitu. 1990 Leedu kuulutab esimese NSVL liiduvabariigina välja iseseisvuse. 1991 NSV Liidu lagunemine. Eesti ja Läti taasiseisvumine. 1993 – 1994 Vene väed viiakse Balti riikidest välja. 1995 Baltimaade ja Euroopa Liidu assotsiatsioonileping	1949 Saksamaa lõheneb Saksa Demokraatlikuks Vabariigiks ning Saksamaa Liitvabariigiks. Külmn sõda. 1951 Lääne-Saksamaa asutab koos 5 riigiga Euroopa Sõe- ja Terasühenduse millest saab EL eelkäija. 1968 üliõpilasrahutused Saksamaa Liitvabariigis. 1990 Saksamaa taasühinemine. Saksamaa tunnustab lõplikult Poola läänepiiri.	1971 Taani astub Euroopa Ühendusse (hiljem tuntud Euroopa Liidu nime all).	1952 asutatakse Põhjamaade Nõukogu konsultatiivorganina, kuhu kuuluvad kõik Põhjamaad. Põhjamaade unitooni loomine ebaõnnestub. 1995 Rootsi astub Euroopa Liitu.	1948 – 91 Soome jääb "Külma Sõja" ajal neutraalseks ning on NSVL-st majanduslikult ja poliitiliselt sõltuv. 1972 – 74 Helsingis toimub Euroopa Julgeoleku- ja Koostöö Konverents. Selle lõppakt kohustab osalenud riike tunnustama inimõiguseid. 1995 Soome astub Euroopa Liitu.			